मध्यमकालीन खर्च संरचना

(आ.व. २०७९/८० - २०८१/८२)

Medium Term Expenditure Framework

(Fiscal Year 2022/23 - 2024/25)

वीरेन्द्रनगर नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

वीरेन्द्रनगर, सुर्खेत, कर्णाली प्रदेश, नेपाल

२०७९

मध्यमकालीन खर्च संरचना (आ.व. २०७९/८० – २०८१/८२)

प्रकाशक : **वीरेन्द्रनगर नगरपालिका**

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

सर्वाधिकार : प्रकाशकमा

प्रकाशन मिति : २०७९

प्राविधिक सहयोग:

Reorienting Public Finance for SDGs Acceleration and Leveraging Additional Resources in Nepal Project

सम्पर्कका लागि : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

वीरेन्द्रनगर, सुर्खेत, कर्णाली प्रदेश, नेपाल

फोन नं.: ०८३–५२०१२८, फ्याक्स: ०८३–५२०१२८

ईमेल: info@birendranagarmun.gov.np

वीरेन्द्रनगर नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

☎ ०८३-५२०२६३
०८३-५२०१४४
०८३-५२०१२८

वीरेन्द्रनगर, सुर्खेत
कर्णाली प्रदेश, नेपाल
(.....शाखा)

पत्र संख्या:- ०७९/०८०

चलानी नम्बर:-

मिति:- २०७९/०४/११

मन्तव्य

अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ लगायत अन्य सङ्घीय ऐनसमेतले सङ्घ तथा प्रदेशसहित स्थानीय तहहरूले अनिवार्यरुपमा मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेसँगै वीरेन्द्रनगर नगरपालिकाले पनि संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रमलगायतका राष्ट्र सङ्घीय निकायहरूको सहयोगमा यो दिगो विकास लक्ष्यमैत्री मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गरेको छ।

मध्यमकालीन खर्च संरचनाले जनचाहना र विद्यमान सम्भावनामा आधारित रही विद्यमान समस्याहरूलाई व्यवस्थित रुपमा संबोधन गर्न तर्जुमा गरिने आवधिक योजनालाई वार्षिक योजनासँग जोडी सर्वाङ्गीण विकासको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख गराउने भएकाले मध्यमकालीन खर्च संरचनाको तर्जुमा गर्नु कानुनी दायित्व मात्र नभई नगरपालिका स्वयम्का लागि पनि विशेष महत्व र आवश्यकताको विषयका रुपमा रहेको छ। यस नगरपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमाको कार्य सम्पन्न भई नसकेको हुँदा नगरपालिकाका विद्यमान क्षेत्रगत नीतिहरू, विषयगत गुरुयोजनाहरू, प्रदेश तथा संघीय सरकारका सम्बन्धित नीति तथा योजनालाई मध्यनजर गरी यो मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गरिएको छ। आवधिक योजनाको अभावका बीचमा पनि मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्नुहुने विज्ञहरू विशेष धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ।

मध्यकालीन खर्च संरचना सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन सफल सिद्ध भएको एउटा महत्वपूर्ण औजार भएको नाताले यसले दिगो विकासका लक्ष्यहरूमा प्राथमिकताका साथ लगानी बढाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने अपेक्षा गरेको छु, जसबाट अघिल्लो शताब्दीको उत्तरार्द्धदेखि निरन्तर बढ्दै गएको विपद् तथा जलवायुजन्य जोखीम एवम् विकासशील देशहरूमा देखिनेखालका कमजोर प्रकृतिको विकासबाट सिर्जना हुन सक्ने समस्याहरू सम्बोधनका लागि यस खर्च संरचनाले नगरपालिकाले परिचालन गर्ने सार्वजनिक वित्तलाई दिगो विकास लक्ष्य तथा नगरपालिकाका समस्याहरूको सम्बोधन गर्नेतर्फ सही किसिमले अगाडि बढाउन सक्ने अपेक्षा गरेको छु।

अन्त्यमा, यो दिगो विकास लक्ष्यमैत्री मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्न सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण कर्मचारी, अमुल्य सुझाव दिनुहुने पदाधिकारी, दातृ संस्था तथा विज्ञ टोलीलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु।

.....
मोहनमाया ढकाल (भण्डारी)
मोहनमाया ढकाल (भण्डारी)
नगर प्रमुख

वीरेन्द्रनगर नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

☎ ०८३-५२०२६३
०८३-५२०१४४
०८३-५२०१२८

वीरेन्द्रनगर, सुर्खेत
कर्णाली प्रदेश, नेपाल

पत्र संख्याः- ०७९/०८०
चलानी नम्बरः-

(.....शाखा)

मितिः-.....२०७९/०४/११

प्राक्कथन

दिगो विकास लक्ष्यमैत्री मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गरी प्रकाशनमा ल्याउन पाउँदा मलाई निकै खुसीको अनुभूती भइरहेको छ । अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहले सार्वजनिक खर्चको विवरण तयार गर्दा आगामी तीन वर्षमा हुने खर्चको प्रक्षेपणसहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ ले मध्यमकालीन खर्च संरचनामा आगामी तीन वर्षको समष्टिगत वित्त खाका, बजेट तथा कार्यक्रमको खाका र नतिजा खाका समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । सम्बन्धित सबै कानुनी व्यवस्थाहरूलाई सम्बोधन गर्दै स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ मा आधारित रही तर्जुमा गरिएको हुनाले यस दस्तावेजले स्थानीय तहको कानुनी दायित्व निर्वाह गर्नमा टेवा पुऱ्याउनुका अतिरिक्त नगरपालिकाले सञ्चालन गर्ने बहुवर्षीय आयोजना तथा कार्यक्रमहरूका लागि बजेट सुनिश्चित गर्न समेत महत्वपूर्ण योगदान गर्ने अपेक्षा गरेको छु ।

विगत दशकहरूमा जलवायुजन्य विषमता एवम् विपद्का अन्य घटना, तिनका आवृत्ति तथा सघनता निरन्तर बढ्दै गएको छ र यसको असर यस स्थानीय तहमा पनि निरन्तर बढ्दो रुपमा महसुस गरिएको छ । यी घटनाहरूले दिगो विकासको आवश्यकता र महत्वलाई अझ बढी प्रगाढ बनाउँदै लगेको सन्दर्भमा दिगो विकास लक्ष्यमैत्री मध्यमकालीन खर्चसंरचना तर्जुमा गर्नु एउटा सान्दर्भिक काम हो भन्ने मलाई लागेको छ ।

दिगो विकासको आवश्यकता र महत्व झन् झन् प्रगाढ हुँदै गएको परिप्रेक्ष्यमा संयुक्त राष्ट्रसंघले विश्वको साझा हितका लागि दिगो विकास लक्ष्य जारी गरेको छ र नेपाल सरकारले यसको परिपालना गर्ने पूर्ण प्रतिबद्धता समेत जाहेर गरेको छ । यसभन्दा बाहेक, दिगो विकास लक्ष्यहरू विश्वका साझा हितका विषय हुनुका साथै स्थानीय सरकारका काम, कर्तव्य, अधिकार तथा जिम्मेवारीसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित विषयहरू रहेका हुनाले दिगो विकास लक्ष्यमैत्री मध्यमकालीन खर्च संरचनाको तर्जुमाले यस नगरपालिकाका सम्पूर्ण विकास प्रयासलाई दिगो विकास उन्मुख गराउन महत्वपूर्ण टेवा पुऱ्याउन सक्ने अपेक्षा गरेको छु ।

दिगो विकास लक्ष्यमैत्री मध्यमकालीन खर्च संरचनाको तर्जुमाबाट यस नगरपालिकामार्फत् खर्च गरिने सार्वजनिक वित्तलाई दिगो विकास लक्ष्य उन्मुख बनाउन सहयोग पुग्ने र दिगो विकास लक्ष्य उन्मुख सार्वजनिक खर्चले विकास प्रयासहरूलाई दिगो बनाउने विश्वास लिएको छु ।

अन्तमा, यस दिगो विकास लक्ष्यमैत्री मध्यमकालीन खर्च संरचनाको तर्जुमाका लागि सहयोग गर्ने संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रमलगायतका राष्ट्र सङ्घीय निकायहरू, प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने संस्था एवम् सम्बन्धित सबै विज्ञहरूलाई यो सत्कार्यका लागि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

.....

नरहरी तिवारी
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

विषय सूची

परिच्छेद एक : परिचय **१**

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अभ्यास र अवधारणा १

१.३ मध्यमकालीन खर्च संरचनाको उद्देश्य २

१.४ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमाका आधारहरू २

१.५ मध्यमकालीन खर्च संरचना र दिगो विकास लक्ष्य २

१.६ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा विधि तथा प्रक्रिया ५

परिच्छेद दुई : मध्यमकालीन खर्च संरचना ९

२.१ पृष्ठभूमि ९

२.२ चुनौती तथा अवसर ९

२.३ सोच, उद्देश्य तथा रणनीति १०

२.३.१ दीर्घकालीन सोच १०

२.३.२ नगरपालिकाको विकासको समष्टिगत लक्ष्य १०

२.३.३ नगरपालिकाको विकासको समष्टिगत उद्देश्य १०

२.३.४ नगर विकासको रणनीति ११

२.४ मध्यमकालीन आर्थिक खाका ११

२.५ मध्यमकालीन नतिजा खाका १२

२.६ मध्यमकालीन बजेट खाका १३

२.७ बजेट विनियोजन र प्रक्षेपणको बाँडफाँट १४

परिच्छेद तीन : आर्थिक क्षेत्र **२०**

३.१ कृषि २०

३.१.१ पृष्ठभूमि २०

३.१.२ समस्या तथा चुनौती २०

३.१.३ सोच २०

३.१.४ उद्देश्य २०

३.१.५ रणनीति २०

३.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य २०

३.१.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान २१

३.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण २१

३.१.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान २१

३.२ पशुपक्षी २२

३.२.१ पृष्ठभूमि २२

३.२.२ समस्या तथा चुनौती २२

३.२.३ सोच २३

३.२.४ उद्देश्य २३

३.२.५ रणनीति २३

३.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य २३

३.२.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान २३

३.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण २४

३.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान २४

३.३ सिंचाइ २४

३.३.१ पृष्ठभूमि २४

३.३.२ समस्या तथा चुनौती २४

	३.३.३ सोच	२४
	३.३.४ उद्देश्य	२४
	३.३.५ रणनीति	२५
	३.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य	२५
	३.३.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान	२५
	३.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण	२५
	३.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान	२५
३.४	उद्योग, व्यापार, व्यवसाय	२६
	३.४.१ पृष्ठभूमि	२६
	३.४.२ समस्या तथा चुनौती	२६
	३.४.३ सोच	२७
	३.४.४ उद्देश्य	२७
	३.४.५ रणनीति	२७
	३.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य	२७
	३.४.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान	२८
	३.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण	२८
	३.४.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान	२८
३.५	पर्यटन तथा संस्कृति	२८
	३.५.१ पृष्ठभूमि	२८
	३.५.२ समस्या तथा चुनौती	२९
	३.५.३ सोच	29
	३.५.४ उद्देश्य	२९
	३.५.५ रणनीति	२९
	३.५.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य	२९
	३.५.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान	३०
	३.५.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण	३०
	३.५.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान	३०
३.६	सहकारी, वित्तीय सेवा र भूमि व्यवस्था	३१
	३.६.१ पृष्ठभूमि	३१
	३.६.२ समस्या तथा चुनौती	३१
	३.६.३ सोच	३१
	३.६.४ उद्देश्य	३१
	३.६.५ रणनीति	३२
	३.६.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य	३२
	३.६.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान	३२
	३.६.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण	३३
	३.६.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान	३३
३.७	श्रम तथा रोजगारी	३३
	३.७.१ पृष्ठभूमि	३३
	३.७.२ समस्या तथा चुनौती	३३
	३.७.३ सोच	३४
	३.७.४ उद्देश्य	३४
	३.७.५ रणनीति	३४
	३.७.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य	३४
	३.७.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान	३४

६.७.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ३५
६.७.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ३५
३.८ गरिबी निवारण ३५
३.८.१ पृष्ठभूमि ३५
३.८.२ समस्या तथा चुनौती ३५
३.८.३ सोच ३६
३.८.४ उद्देश्य ३६
३.८.५ रणनीति ३६
३.८.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ३६
३.८.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ३६
३.८.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ३६
३.८.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ३६
परिच्छेद चार : सामाजिक क्षेत्र **३७**
४.१ शिक्षा, भाषा, कला, साहित्य, विज्ञान तथा प्रविधि ३७
४.१.१ पृष्ठभूमि ३७
४.१.२ समस्या तथा चुनौती ३७
४.१.३ सोच ३७
४.१.४ उद्देश्य ३७
४.१.५ रणनीति ३७
४.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ३८
४.१.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ३८
४.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ३८
४.१.९ अनुमान तथा जोखिम ३९
४.२ स्वास्थ्य तथा पोषण ३९
४.२.१ पृष्ठभूमि ३९
४.२.२ समस्या तथा चुनौती ४०
४.२.३ सोच ४०
४.२.४ उद्देश्य ४०
४.२.६ रणनीति ४०
४.२.७ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ४१
४.२.८ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ४१
४.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ४२
४.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ४३
४.३ खानेपानी तथा सरसरफाइ ४३
४.३.१ पृष्ठभूमि ४३
४.३.३ समस्या तथा चुनौती ४३
४.३.४ सोच ४३
४.३.५ उद्देश्य ४४
४.३.६ रणनीति ४४
४.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ४४
४.३.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ४४
४.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ४४
४.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ४५
४.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग ४५

४.४.१ पृष्ठभूमि ४५
४.४.३ समस्या तथा चुनौती ४६
४.४.४ सोच ४६
४.४.५ उद्देश्य ४६
४.४.५ रणनीति ४६
४.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ४७
४.४.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ४७
४.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ४७
४.४.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ४८
४.५ युवा तथा खेलकुद ४८
४.५.१ पृष्ठभूमि ४८
४.५.२ समस्या तथा चुनौती ४८
४.५.३ सोच ४८
४.५.४ उद्देश्य ४८
४.५.५ रणनीति ४८
४.५.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ४९
४.५.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ४९
४.५.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ४९
४.५.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ५०
४.५ सामाजिक सुरक्षा तथा पञ्जीकरण ५०
४.५.१ पृष्ठभूमि ५०
४.५.२ समस्या तथा चुनौती ५०
४.५.३ सोच ५०
४.५.४ उद्देश्य ५०
४.५.५ रणनीति ५०
४.५.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ५१
४.५.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ५१
४.५.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ५१
४.५.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ५१
परिच्छेद पाँच : पूर्वाधार क्षेत्र ५२
५.१ आवास, भवन तथा शहरी विकास ५२
५.१.१ पृष्ठभूमि ५२
५.१.२ समस्या तथा चुनौती ५२
५.१.३ सोच ५२
५.१.४ उद्देश्य ५२
५.१.५ रणनीति ५३
५.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ५३
५.१.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ५३
५.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ५३
५.१.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ५४
५.२ सडक, पुल तथा यातायात ५४
५.२.१ पृष्ठभूमि ५४
५.२.२ समस्या तथा चुनौती ५४
५.२.३ सोच ५४
५.२.४ उद्देश्य ५४

५.२.५ रणनीति ५५
५.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ५५
५.२.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ५५
५.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ५५
५.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ५६
५.३ जलस्रोत, विद्युत् तथा ऊर्जा ५६
५.३.१ पृष्ठभूमि ५६
५.३.२ समस्या तथा चुनौती ५६
५.३.३ सोच ५६
५.३.४ उद्देश्य ५६
५.३.५ रणनीति ५६
५.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ५७
५.३.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ५७
५.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ५७
५.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ५७
५.४ सूचना तथा सञ्चार ५८
५.४.१ पृष्ठभूमि ५८
५.४.२ समस्या तथा चुनौती ५८
५.४.३ सोच ५८
५.४.४ उद्देश्य ५८
५.४.५ रणनीति ५८
५.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ५९
५.४.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ५९
५.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ५९
५.४.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानुमान ५९
परिच्छेद छ : वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन ६०
६.१ वन, भूसंरक्षण तथा जैविक विविधता ६०
६.१.१ पृष्ठभूमि ६०
६.१.२ समस्या तथा चुनौती ६०
६.१.३ सोच ६०
६.१.४ उद्देश्य ६०
६.१.५ रणनीति ६१
६.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ६१
६.१.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ६१
६.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ६१
६.१.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानुमान ६२
६.२ वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन ६२
६.२.१ पृष्ठभूमि ६२
६.२.२ समस्या तथा चुनौती ६२
६.२.३ सोच ६३
६.२.४ उद्देश्य ६३
६.२.५ रणनीति ६३
६.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ६४
६.२.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ६४
६.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ६४

६.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ६५
६.३ विपद् जोखिम व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन अनुकुल ६५
६.३.१ पृष्ठभूमि ६५
६.३.२ समस्या तथा चुनौती ६६
६.३.४ सोच ६६
६.३.४ उद्देश्य ६६
६.३.५ रणनीति ६६
६.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ६७
६.३.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ६७
६.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ६८
६.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ६८
परिच्छेद सात : संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र ६९
७.१ नीति, कानून, न्याय तथा सुशासन ६९
७.१.१ पृष्ठभूमि ६९
७.१.२ समस्या तथा चुनौती ६९
७.१.३ सोच ६९
७.१.४ उद्देश्य ६९
७.१.५ रणनीति ७०
७.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ७०
७.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ७०
७.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ७०
७.१.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानुमान ७१
७.२ सङ्गठन तथा क्षमता विकास, मानव संशाधन र सेवा प्रवाह ७१
७.२.१ पृष्ठभूमि ७१
७.२.२ समस्या तथा चुनौती ७१
७.२.३ सोच ७१
७.२.४ उद्देश्य ७१
७.२.५ रणनीति ७२
७.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ७२
७.२.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ७२
७.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ७२
७.२.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानुमान ७३
७.३ राजस्व तथा स्रोत परिचालन ७३
७.३.१ पृष्ठभूमि ७३
७.३.२ समस्या तथा चुनौती ७३
७.३.३ सोच ७३
७.३.४ उद्देश्य ७३
७.३.५ रणनीति ७३
७.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ७४
७.३.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ७४
७.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ७४
७.३.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानुमान ७५
७.४ तथ्याङ्क, योजना तथा विकास व्यवस्थापन ७५
७.४.१ पृष्ठभूमि ७५
७.४.२ समस्या तथा चुनौती ७५

७.४.३ सोच ७५
७.४.४ उद्देश्य ७५
७.४.५ रणनीति ७६
७.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ७६
७.४.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ७६
७.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण ७६
७.४.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानुमान ७६
अनुसूची-१ : आगामी तीन वर्षको कार्यक्रम तथा आयोजनागत बजेट अनुमान, प्राथमिकीकरण र साङ्केतीकरण ७७
अनुसूची-२ : अभिमुखीकरण कार्यक्रमको उपस्थिति ८१
अनुसूची-३ : आ.व. २०७९/८० को नगर प्रमुखको नीति र वक्तव्यमा मध्यमकालीन खर्च संरचना ८४
अनुसूची-४ : अभिमुखीकरण कार्यक्रमका केही तस्वीरहरू ८५
अनुसूची-५ : मध्यमकालीन खर्च संरचना अद्यावधिक गर्न नगरपालिकाले सङ्कलन गर्नुपर्ने थप तथ्याङ्क ८७

तालिका सूची

तालिका १ : मध्यमकालीन समष्टिगत आर्थिक लक्ष्य १२
तालिका २ : प्रमुख विषय क्षेत्रगत सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य १२
तालिका ३ : त्रिवर्षीय बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण १३
तालिका ४ : प्राथमिकताक्रमको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण १५
तालिका ५ : दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण १५
तालिका ६ : जलवायु सङ्केतको बजेटको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण १७
तालिका ७ : नगरपालिकाका गौरवका आयोजना १७
तालिका ८ : आगामी तीन आ.व.को विषय उपक्षेत्रगत खर्चको बाँडफाँटको प्रक्षेपण १८

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको एक प्रचलित र महत्वपूर्ण औजारका रुपमा रहेको मध्यमकालीन खर्च संरचनाले सार्वजनिक वित्तको विनियोजन, व्यवस्थापन तथा कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता वृद्धि गरी दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न उल्लेख्य सहयोग पुऱ्याउँदछ । विश्वका विभिन्न मुलुकहरूमा सफल अभ्यास भइसकेको हुँदा यसको सही कार्यान्वयनले विकास निर्माणका लागि आवश्यक स्रोतको सुनिश्चितता गर्न, आवधिक योजनालगायत नगरपालिकाले लिएका नीतिगत तथा विषयगत लक्ष्य, उद्देश्य हासिल गर्न प्रत्यक्ष एवम् प्रभावकारी सहयोग पुऱ्याउँदछ । मध्यमकालीन खर्च संरचनाको यही प्रभावकारितालाई मध्यनजर गर्दै नेपालमा सङ्घीय कानुनले तीनवटै तहका सरकारका लागि मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्नु बाध्यकारी हुने व्यवस्था गरेको छ । सम्बन्धित सरकारले लिएका विकासका लक्ष्य तथा प्राथमिकताका आधारमा सार्वजनिक स्रोतको बाँडफाँट गरी खर्चको प्रभावकारिता वृद्धि गर्ने र सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनमा रहेको महत्वपूर्ण समस्या सम्बोधन गर्न सक्ने भएकाले अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ एवम् आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ र सो सम्बन्धी नियमावलीले सङ्घ, प्रदेश लगायत स्थानीय तहले समेत मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरी कार्यान्वयन गर्न अनिवार्य हुने व्यवस्था गरेको हो ।

उपर्युक्त पृष्ठभूमिमा वीरेन्द्रनगर नगर कार्यपालिका, विषयगत समिति, विषयगत शाखा, वडाध्यक्षहरू र सेवा केन्द्रसँग राय परामर्श गरी नगरपालिकामा उपलब्ध अन्य सूचना तथा चालु आर्थिक वर्षको वार्षिक कार्यक्रम एवम् विगतदेखिका नगरपालिकाका नीतिहरू समेतलाई मध्यनजर गर्दै मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमाका लागि प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको संयोजकत्वमा गठित कार्यदलको नेतृत्व र सम्बन्धित विज्ञको सहयोग एवम् सहजीकरणमा यो मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गरिएको हो ।

१.२ मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अभ्यास र अवधारणा

राष्ट्रिय स्तरमा दशौं पञ्चवर्षीय योजना (२०५९/६०) देखि अभ्यासमा ल्याइएको मध्यमकालीन खर्च संरचना अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले तीनवटै तहका सरकारहरूले अनिवार्य रुपमा मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेसँगै सङ्घ सरकारका अतिरिक्त प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूका लागि पनि वार्षिक रुपमा तर्जुमा गर्नु अनिवार्य हुन गएको छ । मध्यमकालीन खर्च संरचनाले सरकारसँग उपलब्ध सीमित स्रोत-साधनको वस्तुनिष्ठ आँकलन गर्ने र योजनाको प्राथमिकताको क्षेत्रमा मध्यम अवधिको लागि बाँडफाँट गर्ने गर्दछ । यस संरचनामा मुख्यतः समष्टिगत आर्थिक खाका, नतिजा खाका र बजेट खाका गरी तीनवटा अवयवहरू समावेश गरिएको हुन्छ ।

उत्पादन, रोजगारी, आय र लगानी लगायतका परिसूचक समावेश गरी आर्थिक खाका (MTFF) तयार गरिन्छ भने स्थानीय तहलाई सङ्घ तथा प्रदेशबाट प्राप्त हुने अनुदान, आन्तरिक आय, आन्तरिक ऋण तथा अन्य स्रोत समेत आँकलन गरी क्षेत्रगत प्राथमिकता अनुरूप विषयगत महाशाखा/शाखा र अन्तर्गतका निकायहरूसँग सम्बन्धित नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न कार्यक्रम तथा आयोजनागत रूपमा खर्चको अनुमान र प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन बजेट खाका (MTBF) तयार गरिन्छ । र, बजेटको कार्यान्वयनबाट तीन वर्षमा प्राप्त हुने प्रतिफलको अनुमान गरी मध्यमकालीन नतिजा खाका (MTRF) तयार गरिन्छ ।

१.३ मध्यमकालीन खर्च संरचनाको उद्देश्य

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मुख्य उद्देश्य उपलब्ध स्रोत साधनलाई नीति, आवधिक योजना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमबीच तालमेल कायम गरी सार्वजनिक खर्च प्रणालीमा सुधार गर्दै वित्तीय अनुशासन कायम गर्नु हो । यसका अतिरिक्त यस मध्यमकालीन खर्च संरचनाको विशिष्ठ उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन् :

(क) नीति, योजना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमबीच तादात्म्यता कायम गरी स्रोत-साधनको विनियोजनलाई उपलब्धिमूलक बनाउनु,

(ख) मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई दिगो विकास लक्ष्यमैत्री बनाई सन् २०३० सम्म हासिल गर्ने गरी नेपालले निर्धारण गरेका लक्ष्य प्राप्तीमा सहयोग गर्नु,

(ग) आयोजना तथा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गरी प्राथमिकताप्राप्त आयोजना तथा कार्यक्रमको लागि स्रोतको सुनिश्चितता गर्नु,

(घ) नगरपालिकामा उपलब्ध हुने मध्यम अवधिको आन्तरिक र बाह्य स्रोतको वास्तविक अनुमान गरी बजेट तर्जुमालाई यथार्थपरक बनाउनु, र

(ङ) सार्वजनिक खर्चलाई बढी प्रभावकारी तथा कुशल बनाई लक्षित प्रतिफल सुनिश्चित गर्नु ।

१.४ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमाका आधारहरू

सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनमा संविधानले व्यवस्था गरेका प्रावधानहरू एवम् स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्रका आर्थिक, सामाजिक, वातावरणीय तथा राजनीतिक पक्षसँग सम्बन्धित विभिन्न नीति, ऐन, नियमको कार्यान्वयन तथा दीर्घकालीन योजना, आवधिक योजना, विषयगत रणनीतिक योजना र दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्ने पक्ष महत्वपूर्ण हुने भएकाले यस मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा देहायमा उल्लिखित स्रोतहरूलाई प्रमुख आधारका रुपमा लिइएको छ :

- नेपालको संविधान, २०७२
- दिगो विकासका लक्ष्यको अवस्था र मार्गचित्र (२०१५-२०३०)
- दिगो विकास लक्ष्यको स्थानीयकरण सम्बन्धी स्रोत पुस्तिका
- स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८
- स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८
- अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४
- राष्ट्रिय दीर्घकालीन सोच, २१०० तथा पन्ध्रौं राष्ट्रिय योजना (२०७६/७७ - २०८१/८२)
- प्रथम पञ्चवर्षीय योजना (२०७६/७७-२०८१/८२) को आधार पत्र, कर्णाली प्रदेश योजना आयोग, नेपाल
- नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारको नीति तथा कार्यक्रम (आ.व.२०७७/७८)
- वीरेन्द्रनगर नगरपालिकाका विषय क्षेत्रगत नीति र योजनाहरू
- वीरेन्द्रनगर नगरपालिकाको नगर पार्श्वचित्र, २०७५

१.५ मध्यमकालीन खर्च संरचना र दिगो विकास लक्ष्य

दिगो विकास लक्ष्य गरिबीको अन्त्य, समग्र पर्यावरण तथा पृथ्वीको संरक्षण र सबै मानिसको शान्ति एवम् समृद्धि हासिल गर्ने उद्देश्यले संयुक्त राष्ट्र सङ्घको १५औं साधारण सभाद्वारा विश्वको साझा, दिगो र सुरक्षित भविष्यका लागि ग्रहण गरिएको विश्वव्यापी लक्ष्य हो । सहस्राब्दी विकास लक्ष्य (MDGs) मा आधारित रही तर्जुमा गरिएको दिगो विकास लक्ष्य(SDGs)मा सन् २०३० सम्ममा हासिल गर्ने गरी १७ वटा विश्वव्यापी लक्ष्यहरू, १६९ परिमाणात्मक गन्तव्य र २३२ वटा सूचक निर्धारण गरिएका छन् । यी दिगो विकास लक्ष्यहरू

सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकारका काम, कर्तव्य अधिकार तथा दायित्वसँग प्रत्यक्ष, परोक्ष रुपमा सम्बन्धित रहेका छन् । नेपालको दीर्घकालीन सोच *समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली*सँग सम्बन्धित राष्ट्रिय लक्ष्यहरू पनि दिगो विकास लक्ष्यसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित छन्; यसर्थ पनि सबै तहका सरकारहरूले दिगो विकासको लक्ष्य प्राप्तीमा योगदान गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । यसका अतिरिक्त, दिगो विकास लक्ष्यलाई देशको आवधिक तथा वार्षिक योजनामा समाहित गरी कार्यान्वयन गर्ने प्रतिबद्धता विश्वका अन्य राष्ट्रहरूका साथै नेपालले पनि व्यक्त गरेको सन्दर्भमा दिगो विकास लक्ष्यको कार्यान्वयन नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताका रुपमा पनि रहेको छ ।

स्थानीय सरकारहरू नागरिकका समस्या सम्बोधनमा प्रत्यक्ष संलग्न हुने तथा नागरिकहरूसँग प्रत्यक्षरुपमा जोडिएका हुने भएकाले दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तीमा स्थानीय सरकारको भूमिका अझ बढी महत्वपूर्ण रहेको छ । उदाहरणका लागि सबै क्षेत्रबाट सबै किसिमका गरिबीको अन्त्य गर्नु दिगो विकास लक्ष्य-१ हो; यो लक्ष्य हासिल गर्ने सन्दर्भमा गरिबीमा रहेको जनसङ्ख्याको पहिचान गर्न र स्रोत तथा सार्वजनिक वित्तलाई सम्बन्धित गरिब व्यक्ति/समुदायसम्म केन्द्रित गर्न स्थानीय सरकारको भूमिका तुलनात्मक रुपमा बढी प्रभावकारी हुने भएकाले दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न स्थानीय सरकारहरूको भूमिका अहम् छ । नागरिकहरूसँग प्रत्यक्ष जोडिनुका अतिरिक्त संवैधानिक अधिकार र जिम्मेवारीका हिसाबले पनि दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तीमा स्थानीय तहहरूको भूमिका महत्वपूर्ण छ । सेवा प्रवाह र स्थानीय पूर्वाधार विकासलगायतका कार्यजिम्मेवारी स्थानीय तहको कार्यक्षेत्रमा पर्ने भएकोले दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न यसको स्थानीयकरण गर्ने महत्वपूर्ण अभिभारा स्थानीय तहमा रहन गएको छ । साथै, सरकारको एकल प्रयासले मात्र पनि दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न सम्भव छैन । यसका लागि निजी क्षेत्र, गैरसरकारी क्षेत्र, नागरिक समाज, समुदाय, विकास साझेदार लगायत विकासका सरोकारवालाबीचमा साझेदारी हुनु पनि उत्तिकै जरुरी छ ।

दिगो विकास सम्बन्धित राष्ट्रको आर्थिक तथा सामाजिक विकास र वातावरण संरक्षणको एकीकृत अवधारणा भएकाले सदस्य राष्ट्रले दिगो विकास लक्ष्यलाई आन्तरिकीकरण वा स्थानीयकरण गर्नु आवश्यक छ । अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा सहमती भएका विकासका मुद्दामा सरकारको जिम्मेवारी पूरा गर्ने यो एउटा मुख्य माध्यम समेत हो । नेपालले चौधौं योजनादेखि नै दिगो विकास लक्ष्यलाई आन्तरिकीकरण गरिरहेको छ, जसअनुसार आयवृद्धि, गुणस्तरीय मानवीय पूँजी निर्माण र आर्थिक जोखिमको न्यूनीकरण गर्दै वि.सं. २०७९ सम्ममा अति कम विकसित देशबाट विकासशील देशमा स्तरोन्नति गर्ने र वि.सं. २०८७ सम्ममा दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्दै उच्च मध्यम आयस्तर भएको मुलुकमा स्तरोन्नति हुने गरी दीर्घकालीन लक्ष्य लिइएको छ । सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय स्तरमा आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा दिगो विकास लक्ष्यहरूलाई साङ्केतीकरण गरी सम्बन्धित योजनाले दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तीमा पुऱ्याउने योगदानको आँकलन गरी समग्र विकास उपलब्धीलाई दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्तीतर्फ उन्मुख गराउने प्रयास हुँदै आएको छ । दिगो विकास लक्ष्यको कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी र व्यवस्थित बनाउन प्रदेश तथा स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन (नमूना) तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । यसका अलावा, दिगो विकास लक्ष्य कार्यान्वयनलाई अझ प्रवलीकरण गर्न दिगो विकास लक्ष्य अनुकूलको स्थानीय आवधिक योजना तर्जुमा, दिगो विकास लक्ष्य अनुरुपको मध्यमकालीन खर्च संरचना, वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा, दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिका लागि चालु तथा पूँजीगत खर्चको व्यवस्थापन, दिगो विकास लक्ष्य कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिका लागि समन्वय, सहकार्य तथा साझेदारीको आवश्यकता रहेको छ ।

सार्वजनिक वित्तलाई दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तीतर्फ उन्मुख हुने गरी लगानी नगरेसम्म दिगो विकासको अपेक्षित उपलब्धी हासिल नहुने भएकाले दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तीमा सार्वजनिक वित्तको अहम् भूमिका रहेको छ । यसर्थ, स्थानीय तहहरूले दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तीमा योगदान गर्न सार्वजनिक वित्तलाई दिगो विकास लक्ष्यका प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्रमा लगानी गर्नु आवश्यक हुन गएको छ । लगानीबिना दिगो विकास

लक्ष्य प्राप्त हुन नसक्ने र सामाजिक, आर्थिक, भौतिक विकास र वातावरण संरक्षणमा लगानीको मुख्य स्रोत सार्वजनिक वित्त भएकाले स्थानीय तह लगायत प्रदेश र सङ्घस्तरमा समेत दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तीमा सार्वजनिक वित्तको मुख्य भूमिका रहेको छ । दिगो विकास लक्ष्यको कार्यान्वयनका लागि वार्षिक रुपमा नेपाललाई औसत रु. २०२४.८ अर्ब आवश्यक पर्ने र यसको ५४.८ प्रतिशत सार्वजनिक क्षेत्र, ३६.५ प्रतिशत निजी क्षेत्र, ४.४ प्रतिशत घरपरिवार र ४.३ प्रतिशत सहकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रबाट योगदान हुने प्रक्षेपण गरिएको छ । यस आँकडाबाट पनि दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तीमा सार्वजनिक क्षेत्र तथा सार्वजनिक वित्तको भूमिका अहम् रहेको देखिन्छ ।

सबैजसो दिगो विकास लक्ष्यहरू स्थानीय सरकारका कानुनी कार्यजिम्मेवारीभित्र र जनअपेक्षालाई संवोधन गर्ने किसिमका रहेका छन् । दिगो विकास लक्ष्य-१ (शून्य गरिबी), लक्ष्य-२ (भोकमरीको अन्त्य), लक्ष्य-८ (मर्यादित काम तथा आर्थिक वृद्धि) र लक्ष्य-१० (असमानताको न्यूनीकरण) सँग जोडिएका छन् । संविधानले स्थानीय तहहरूलाई स्थानीय बजारको व्यवस्थापन, कृषि तथा पशुपालन, कृषि उत्पादन व्यवस्थापन, सहकारी जस्ता स्थानीय आर्थिक विकासको जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले लघु, घरेलु तथा साना उद्योगको दर्ता तथा नियमनसम्बन्धी र स्थानीय सङ्घ संस्था दर्ता, नियमन र परिचालनको जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ । यसर्थ, स्थानीय सरकारका उक्त जिम्मेवारीहरू दिगो विकास लक्ष्य १, लक्ष्य २, लक्ष्य ८ र लक्ष्य १० सँग सम्बन्धित छन् ।

स्थानीय सरकारको अर्को महत्वपूर्ण कार्यक्षेत्र सामाजिक विकासको क्षेत्रमा स्थानीय तहको क्षेत्राधिकारभित्र चारवटा प्रमुख क्षेत्र पर्दछन् । यसमा आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा, खानेपानी तथा सरसफाई, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिता जस्ता पक्षहरू रहेका छन् । सामाजिक विकाससँग दिगो विकास लक्ष्यका चारवटा लक्ष्य, लक्ष्य-३ (स्वस्थ जीवन), लक्ष्य-४ (गुणस्तरीय शिक्षा), लक्ष्य-५ (लैंगिक समानता) र लक्ष्य-६ (स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइ) का लागि आवश्यक बजेटको सुनिश्चितता गर्न मध्यमकालीन खर्च संरचनाको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ ।

स्थानीय तहको अर्को कार्यक्षेत्र पूर्वाधार विकासतर्फ दिगो विकास लक्ष्य-९ (उद्योग, नवीनता एवम् पूर्वाधार), लक्ष्य ११ (दिगो शहर तथा समुदाय) र लक्ष्य ७ (धान्न सक्ने र सफा ऊर्जा) पर्दछन् । वातावरणीय दिगोपनाको सन्दर्भमा दिगो विकास लक्ष्य-१२ दिगो उत्पादन तथा उपभोग तथा उत्पादनप्रति जवाफदेहिता), लक्ष्य-१३ जलवायुसम्बन्धी कार्य), र लक्ष्य-१५ (जमिनमाथिको जीवन) जोडिएका छन्। यसरी, दिगो विकास लक्ष्य र स्थानीय सरकारका कार्यक्षेत्रमा ठूलो हदसम्म समानता रहेको छ । स्थानीय सरकारले आफ्नो प्राथमिकताका आयोजना तथा कार्यक्रममा स्रोतको सुनिश्चितता गर्न मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्नुपर्ने कानुनी अनिवार्यता हुनु र स्थानीय सरकारका प्राथमिकताका क्षेत्रहरू दिगो विकास लक्ष्यसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित हुने भएकाले दिगो विकास लक्ष्य र मध्यमकालीन खर्च संरचनाबीच पनि प्रत्यक्ष सम्बन्ध रहेको छ ।

उपर्युक्त पृष्ठभूमिमा यस मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई पनि दिगो विकास लक्ष्यमैत्री बनाउने प्रयास गरिएको छ । यसका लागि दिगो विकासका लक्ष्य तथा सूचकहरू र यस मध्यमकालीन खर्च संरचनाको लक्ष्य तथा सूचकहरूबीच अधिकतम सामञ्जस्यता कायम गर्ने प्रयास गरिएको छ । यसमा प्रस्तुत आर्थिक खाका तथा नतिजा खाकामा प्रस्तुत सबै सूचकहरूले प्रत्यक्ष वा परोक्ष रुपमा दिगो विकास लक्ष्यका सूचकहरूलाई कुनै न कुनै रुपमा योगदान गर्दछन् । दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा बजेटको बाँडफाँटको अवस्था अध्ययन गरी योजना अवधिमा कुन-कुन दिगो विकास लक्ष्यमा के कति बजेट प्राप्त हुन सक्छ भनी अनुमान तथा प्रक्षेपण गरिएको छ । यस मध्यमकालीन खर्च संरचनामा प्रस्तुत विषय उपक्षेत्रगत सोच, उद्देश्य तथा रणनीतिहरू प्रत्यक्ष वा परोक्षरुपमा दिगो विकास लक्ष्यलाई नै योगदान पुऱ्याउनेखालका रहेका छन् । समस्या चुनौतीहरूको विश्लेषण गर्ने क्रममा दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्नमा रहेका समस्या चुनौतीहरूलाई पनि आवश्यकताअनुसार विश्लेषण गरिएको छ । दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तीमा योगदान पुऱ्याउने आयोजना तथा

कार्यक्रमहरू र दिगो विकास लक्ष्यसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित क्षेत्रलाई प्राथमिकीकरण गरी लगानीको सुनिश्चितता गर्ने कार्यलाई पनि यस मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमाका क्रममा विशेष ध्यान दिइएको छ । समग्रमा यस मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई अधिकतम रुपमा दिगो विकास लक्ष्यमैत्री बनाउने प्रयास गरिएको छ ।

१.६ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा विधि तथा प्रक्रिया

यो मध्यमकालीन खर्च संरचना मूलतः सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले जारी गरेको (१) "स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना दिग्दर्शन २०७८, "परिमार्जित", (२) "स्थानीय तहको बजेट तथा कार्यक्रममा दिगो विकास लक्ष्यको साङ्केतीकरण स्रोत पुस्तिका, २०७९" र (३) "स्थानीय तहको दिगो विकास लक्ष्यमैत्री मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्न सहयोगी स्रोत पुस्तिका, २०७९" मा निर्देशित मार्गदर्शनमा आधारित रही तयार गरिएको छ । साथै, राष्ट्रिय योजना आयोगले जारी गरेको स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ मा समाविष्ट मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारी सम्बन्धी अवधारणा, मार्गदर्शन तथा औजारहरू समेतलाई मध्यनजर गरिएको छ । यस क्रममा यो मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्दा अवलम्बन गरिएका विधि, चरण तथा प्रक्रिया देहायअनुसार रहेका छन् :

चरण - १: विज्ञ छनौट, तालिम एवम् परिचालन

यो मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्न परामर्शदातृ संस्थालाई जिम्मेवारी प्राप्त भइसकेपश्चात् आवश्यक विज्ञहरूको छनोट गरी संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय विकास कार्यक्रमका प्रतिनिधिसहितको सहभागितामा काठमाडौंमा २०७९ जेठ १६-१८ सम्म तीन दिनको विस्तृत अभ्यासमूलक प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । यसपश्चात् सम्बन्धित विज्ञहरूको कार्यक्षेत्र विभाजन गरी आवश्यक साधन स्रोत सहित कार्यक्षेत्रमा परिचालन गरिएको थियो ।

चरण - २: मानव संशाधन परिचालन

कार्यक्षेत्रमा खटिइसकेपछि विज्ञहरूद्वारा नगरपालिकाका नगर प्रमुख, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा अन्य पदाधिकारीहरूसँग छलफल र बैठकको आयोजना गरी दिगो विकास लक्ष्यमैत्री मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा, मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अवधारणा, यससम्बन्धी कानुनी व्यवस्थाहरू लगायतका विषयमा जानकारी गराउने, दिगो विकासमैत्री मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमाका लागि आवश्यक सूचना/तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने, मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमाका लागि कार्यदल गठन गर्ने तथा दस्तावेज तयारी कार्यलाई एकसाथ अघि बढाइएको थियो । यस प्रक्रियामा विज्ञले सकेसम्म सहजीकरणको भूमिका निर्वाह गर्दै नगरपालिकाका सम्वद्ध पदाधिकारीको पनि अधिकतम सहभागिता गराउने नीति अवलम्बन गरिएको थियो ।

चरण - ३: नीतिगत, कानूनी दस्तावेज, दिग्दर्शनलगायत अन्य सन्दर्भ सामग्री सङ्कलन एवम् समीक्षा

स्थलगत रुपमा खटिएपछि विज्ञ टोलीले नगरपालिकाको मार्गनिर्देशनमा स्थानीय तहको योजना, स्रोत प्रक्षेपण र सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित नीति, कानून, दिग्दर्शन र कार्यविधि लगायतका सान्दर्भिक दस्तावेज सङ्कलन एवम् अध्ययन गरेको थियो । यसपश्चात् दस्तावेजहरूको अध्ययनबाट मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीका सन्दर्भमा व्यवस्था गरिएका महत्वपूर्ण तथा सान्दर्भिक व्यवस्था पहिचान तथा विश्लेषण गरियो । मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीका सन्दर्भमा अध्ययन एवम् समीक्षा गरिएका प्रमुख सन्दर्भ सामग्री देहायबमोजिम रहेका छन्:

- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
- अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४
- आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायीत्व ऐन, २०७६ तथा नियमावली, २०७७

- प्रथम पञ्चवर्षीय योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) को आधारपत्र, प्रदेश सरकार, कर्णाली प्रदेश योजना आयोग, २०७६
- अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण कार्यविधि
- नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार एवं वीरेन्द्रनगर नगरपालिकाको विनियोजन र आर्थिक ऐनहरू
- नेपाल सरकारको क्षेत्रगत नीति, कानून, मार्गदर्शन र मापदण्ड
- स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ (परिमार्जित)
- स्थानीय सरकारको बजेट तथा योजना तर्जुमा हाते पुस्तिका, २०७७
- नेपाल सरकारको दीर्घकालीन सोच, पन्ध्रौं राष्ट्रिय योजना, प्रदेशका आवधिक योजनाहरू
- नेपाल सरकारद्वारा जारी कोभिड-१९ प्रतिकार्य एवं पुनर्लाभ सम्बन्धी निर्देशिका
- सङ्घ तथा प्रदेशको सान्दर्भिक नीति, कानून तथा प्रतिवेदन
- वीरेन्द्रनगर नगरपालिकाका सान्दर्भिक नीति, कानून तथा प्रतिवेदन आदि ।

चरण - ४ : मध्यमकालीन खर्च संरचनाको ढाँचा, औजार र कार्ययोजना तर्जुमा

स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारी सम्बन्धी दिग्दर्शनमा उल्लेखित विधि, औजार एवम् कार्ययोजना सम्बन्धमा तयारी बैठकको आयोजना गरी छलफल गरियो । छलफलका आधारमा मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारी विधि तथा प्रक्रिया औजार र दस्तावेजको ढाँचाको प्रस्ताव तयार गरियो । साथै, बैठकमा आएका सुझाव तथा पृष्ठपोषणका आधारमा मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारी ढाँचा, औजार र कार्ययोजनालाई परिमार्जन गरियो ।

चरण - ५: अभिमुखीकरण तथा प्रारम्भिक कार्यशालाको आयोजना

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अवधारणा, ढाँचा, प्रक्रिया, औजार र संस्थागत व्यवस्थाको सम्बन्धमा सरोकारवालासँग छलफल गरी साझा बुझाइ तयार गर्ने उद्देश्यले २०७९ जेठ २४ गते एक दिवसीय अभिमुखीकरण तथा प्रारम्भिक कार्यशालाको आयोजना गरियो । सो कार्यशालामा नगर उपप्रमुख, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, शाखा/उपशाखा प्रमुखहरू तथा अन्य कर्मचारीहरूको उपस्थिति रहेको थियो । कार्यशालामा मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अवधारणा, विधि तथा प्रक्रिया औजार, संस्थागत व्यवस्था र कार्ययोजना प्रस्तुती गरी यस सम्बन्धमा स्पष्टता तथा बुझाइमा एकरुपता कायम गरियो । सोही कार्यशालाबाट मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा कार्यदल गठन तथा कार्य योजनाको स्वीकृति र यस सम्बन्धमा स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समिति, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति, विषयगत समिति, कार्यदल र विषयगत शाखाको जिम्मेवारी तथा भूमिका समेत स्पष्ट गरियो । यसका साथै मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा सम्बन्धी कार्यदल गठन गरी आवश्यक कार्य सम्पादन गरियो । कार्यदलको विवरण **अनसूची-२** मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चरण - ६ : विषयगत समिति/शाखा तथा पदाधिकारीहरूसँग परामर्श

चालु आवधिक योजना, विषयगत रणनीतिक योजना र वार्षिक योजनाको उपलब्धि समीक्षाका लागि विषयगत समिति/एकाइ पदाधिकारी तथा नगरपालिकाका शाखा उपशाखा प्रमुखसँग परामर्श तथा छलफल गरियो । यस परामर्शबाट प्रमुख उपलब्धि, चालु आयोजना, सालबसाली आयोजना तथा कार्यक्रम, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार भएका आयोजना, सम्भाव्यता अध्ययन र लागत अनुमान विवरण तयार गरियो । सो छलफलबाट विषय क्षेत्रगत योजनाको सूची तयार गरी हरेक आयोजनाको उप-क्षेत्रगत रुपमा स्रोत आवश्यकता निर्धारण गरियो ।

चरण - ७ : स्रोत तथा खर्चको अनुमान र त्रिवर्षीय प्रक्षेपण

राजस्व बाँडफाँट, वित्तीय हस्तान्तरण लगायतका विभिन्न स्रोतबाट उपलब्ध हुने रकमलाई विगत आर्थिक वर्षहरूको स्रोतको उपलब्धताका आधारमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको स्रोतको अनुमान तथा प्रक्षेपण गरियो भने आन्तरिक स्रोतलाई राजस्व सुधार कार्ययोजनाका आधारमा अनुमान तथा प्रक्षेपण गरियो । विगत आर्थिक वर्षहरूको खर्च सहित नगर गौरवका आयोजना, चालु तथा बहुवर्षीय आयोजना र विषयक्षेत्रगत नीति अनुसारका प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाको कार्यान्वयनमा आवश्यक पर्ने स्रोतलाई मध्यनजर गरी खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण गरियो । स्रोत तथा खर्च अनुमान तथा प्रक्षेपणका आधारमा तीन वर्षको बजेट सीमा निर्धारण गरियो । यसरी निर्धारण तयार बजेट सीमालाई सबै विषयगत शाखामा उपक्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीका लागि उपलब्ध गराइयो ।

चरण - ८: विषय उपक्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा तर्जुमा

विषय उपक्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीका लागि विषयगत शाखासँग छलफल तथा बैठक गरियो । यसपश्चात् विषयगत शाखा/उपशाखाका कर्मचारीहरूको सहभागिता रहेको छलफलबाट प्रत्येक उप-क्षेत्रका आगामी तीन वर्ष सञ्चालन गरिने आयोजना तथा कार्यक्रमको पहिचान गर्न, प्राथमिकता निर्धारण गर्ने, लागत अनुमान यकिन गर्ने र आगामी तीन आर्थिक वर्षको लागि स्रोत आवश्यकता निर्धारण गर्ने र स्थानीय रणनीतिक स्तम्भ, प्राथमिकताक्रम, दिगो विकास लक्ष्य, लैङ्गिक तथा जलवायु सङ्केतका आधारमा कार्यक्रम तथा आयोजना तथा उप-क्षेत्रको साङ्केतीकरण गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

चरण - ९: विषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको दस्तावेज तयारी

स्थलगत अध्ययन तथा विषयगत शाखाहरूसँगको परामर्श र छलफल सम्पन्न भएपश्चात् उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शनका आधारमा तयार भएको विषय उप-क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदालाई विषयगत समितिमा छलफल गरी विषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा तयार गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

चरण - १०: मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा तयारी

विषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदालाई कार्यदलबाट एकीकृत गरी मध्यमकालीन खर्च संरचनाको एकीकृत मस्यौदा दस्तावेज तयार गरियो । यसरी तयार भएको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा उपर बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिमा छलफल गरी मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा तयार गरियो ।

यो मस्यौदा तयार गर्ने क्रममा सामाजिक, आर्थिक एवम् अन्य विषयक्षेत्रगत तथ्याङ्कका लागि वीरेन्द्रनगर नगरपालिकाद्वारा प्रकाशित नगर पार्श्वचित्र, २०७५ लाई प्रमुख आधारका रुपमा लिइएको छ भने आर्थिक स्रोतको विश्लेषणका लागि आर्थिक प्रशासन शाखाबाट लिएको *सूत्र* (SuTRA) को विगत आर्थिक वर्षहरूको आय-व्यय विवरणलाई प्रमुख आधारका रुपमा लिइएको छ । मध्यमकालीन खर्च संरचना अवधि (२०७९/८० - २०८१/८२) को लागि आवश्यक स्रोतको अनुमानका लागि नगरपालिकाका नीति, कार्यक्रम, सञ्चालित/स्वीकृत आयोजना/कार्यक्रम एवम् सालबसाली कार्यक्रमहरूलाई प्रमुख आधारका रुपमा लिइएको छ ।

चरण - ११: मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा प्रस्तुति तथा छलफल

दस्तावेजको मस्यौदा तयार भइसकेपछि मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदलालाई नगर प्रमुख, उपप्रमुख, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतलगायत अन्य पदाधिकारीहरू समक्ष छलफलका लागि प्रस्तुत गरियो । नगरपालिका

पदाधिकारीहरूबाट मस्यौदामा सुधारका लागि आवश्यक सल्लाह सुझाव प्राप्त भइसकेपछि प्रारम्भिक मस्यौदालाई थप सुधार गरियो ।

चरण - १२: मध्यमकालीन खर्च संरचनाको परिमार्जित मस्यौदा तयारी

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदाउपर प्राप्त सुझावहरू समेटी मस्यौदा दस्तावेजलाई आवश्यक परिमार्जन गरी अन्तिम रुप दिइएको छ । यस दस्तावेजको तयारी गर्दा नगरपालिकाको विषय क्षेत्रगत योजना र वार्षिक विकास कार्यक्रम समीक्षाबाट प्राप्त उपलब्धि विवरण तथा क्षेत्रगत नीतिको परिमाणात्मक लक्ष्यलाई समेत आधार लिइएको छ । मध्यमकालीन खर्च संरचनाको दस्तावेजमा स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ (परिमार्जित) को व्यवस्था बमोजिम समष्टिगत मध्यमकालीन वित्तीय खाका, मध्यमकालीन नतिजा खाका र मध्यमकालीन बजेट खाकाको साथै विषयत क्षेत्रको स्थिति, नतिजा खाका, वित्तीय योजना र कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण समावेश गरिएको छ ।

चरण १३: मध्यमकालीन खर्च संरचनाको स्वीकृति

उपर्युक्त चरण र प्रक्रिया अनुसार तयार गरी बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिबाट पेश भएको मध्यमकालीन खर्च संरचना उपर कार्यपालिकामा आवश्यक छलफल र स्वीकृति पश्चात् नगर सभामा पेश गरी अनुमोदन भएको छ ।

परिच्छेद दुई : मध्यमकालीन खर्च संरचना

२.१ पृष्ठभूमि

सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनका माध्यमबाट उपलब्ध सीमित स्रोतलाई कुशलतापूर्वक विनियोजन गर्न, कार्यान्वयन दक्षतामा सुधार गर्न तथा वित्तीय अनुशासन कायम गर्न समेत महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई नेपालमा दशौं योजनादेखि कार्यान्वयमा ल्याइएको हो । सार्वजनिक स्रोतको व्यवस्थापन र विनियोजन गर्ने योजना भएको हुँदा यसले नेपाल सहित सिङ्गो विश्वले प्रतिबद्धता गरेको दिगो विकास लक्ष्यहरू हासिल गर्नका लागि आवश्यक स्रोतको कुशलतापूर्वक विनियोजन गर्न महत्वपूर्ण टेवा पुऱ्याउँदछ ।

नेपालको प्रचलित कानुनअनुरुप अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन सम्बन्धी सङ्घीय कानूनले सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारले प्रत्येक आर्थिक वर्षमा आ-आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्रका विषयहरूमा हुने सार्वजनिक खर्चको अनुमानित विवरण तयार गरी आगामी तीन आर्थिक वर्षमा हुने खर्चको प्रक्षेपण सहित तीनवटै तहका सरकारहरूले मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

मध्यमकालीन खर्च संरचनाले सामान्यतया आवधिक योजनालाई वार्षिक योजनासँग जोड्ने पुलको काम गर्दछ तर यस नगरपालिकामा आवधिक योजना तर्जुमा नभइसकेको भए पनि प्रचलित कानुन अनुरुप आ.व. २०७९/८० देखि मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्नु बाध्यकारी व्यवस्था भएको हुँदा नगरपालिकाका विद्यमान नीतिगत व्यवस्थाहरू तथा बहुवर्षीय आयोजना तथा कार्यक्रमहरूलाई आधार मानी संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय विकास कार्यक्रमको आर्थिक सहयोग लिएर आर्थिक वर्षका (२०७९/८०-२०८१/८२) का लागि वीरेन्द्रनगर नगरपालिकाकाले यो दिगो विकासमैत्री मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गरेको छ ।

२.२ चुनौती तथा अवसर

संविधानप्रदत्त नागरिक अधिकारहरूको व्यवहारिक रुपान्तरण गर्नु, दिगो विकास लक्ष्यमा योगदान पुऱ्याउनु, पन्ध्रौं योजना, कर्णाली प्रदेशको लक्ष्य तथा नीतिहरूमा सहयोग पुऱ्याउनु, उत्पादन, रोजगारी र आयमा समन्यायिक वृद्धि गर्नु नागरिकको जीवनस्तरमा गुणात्मक सुधार गर्नु, गरिबी न्यूनीकरण गरी मर्यादित जीवनयापनको वातावरण सिर्जना गरी सुखी नगरवासी तथा समृद्ध नगरपालिका निर्माण गर्नु यहाँका मुख्य चुनौती हुन् । दुई वर्षभन्दा लामो समयसम्म *कोभिड-१९* को महामारीबाट आक्रान्त विश्व विस्तारै तङ्ग्रिँदै जाने अवस्थामा पुनः *मङ्कीपक्स*जस्ता भाइरसहरू विभिन्न देशमा फैलनुले विपद् व्यवस्थापनलाई सुदृढ गरी दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु अर्को चुनौतीका रुपमा रहेको छ ।

सङ्घीय शासन प्रणाली संस्थागत हुँदै जानु; नगरपालिकाको संस्थागत स्वरुप, आवश्यक नीति, कानून, साधन, स्रोत तथा स्थानीय तहका अधिकार स्पष्ट भई तोकिएका काम, कर्तव्य पूरा गर्ने दिशामा स्थानीय सरकार प्रतिबद्ध हुनु; स्थानीय सरकारहरूबीच दिगो विकास, उत्थानशीलता, समृद्धि र सुशासनका क्षेत्रमा प्रगति हासिल गर्ने दिशामा प्रतिस्पर्धी भावनाको विकास हुनु अहिलेका प्रमुख अवसरहरू हुन् । नगरपालिकामा स्थानीय विशेषतामा आधारित तुलनात्मक लाभका क्षेत्रको पहिचान तथा योजना निर्माण, मानव पूँजी निर्माण, सार्वजनिक सेवा प्रवाह सुधार, पूर्वाधार विकास, स्थानीय उत्पादन, रोजगारी र आयआर्जन वृद्धिको माध्यमद्वारा हरित र समावेशी स्थानीय अर्थतन्त्र विकास, गरिबी निवारण, प्राकृतिक, भौगोलिक, पर्यावरणीय, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधताको उपयोग आदि अवसरहरू सिर्जना भएका छन् ।

२.३ सोच, उद्देश्य तथा रणनीति

नगरपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा नभएको सन्दर्भमा नगरपालिकाका वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमहरू, प्रदेश सरकारका वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमहरू, सङ्घीय सरकारबाट जारी भएको पन्ध्रौं योजना, समग्र नागरिक तथा जनप्रतिनिधिका दृष्टिकोण र सोचहरूलाई मध्यनजर गरी सोच, उद्देश्य तथा रणनीति निम्नअनुसार तय गरिएको छ ।

२.३.१ दीर्घकालीन सोच

"शैक्षिक, प्रशासनिक, पर्यटकीय शहर : स्वच्छ, समुन्नत वीरेन्द्रनगर"

शैक्षिक शहर : सबै नागरिकहरू पूर्ण शिक्षित भएको, आफ्नो काम/कर्तव्यप्रति जिम्मेवार तथा अधिकारप्रति सजग, सचेत नगरवासी बसोवास गर्ने उत्कृष्ट शैक्षिक केन्द्र ।

प्रशासनिक शहर : कर्णाली प्रदेशको प्रशासनिक केन्द्रविन्दु तथा प्रशासनिक व्यवस्थापनका दृष्टिकोणले नेपालको नमूना शहर ।

पर्यटकीय शहर : राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटकहरूको आकर्षण स्थलका रुपमा रहेको तथा नगरपालिकाको समग्र आम्दानीमा पर्यटन क्षेत्रको आयको हिस्सा उच्च भएको शहर ।

स्वच्छ शहर : प्राकृतिक वातावरणको संरक्षण भएको, पर्यावरण सन्तुलनमा रहेको, प्रदूषणरहित, सुन्दर र मनोरम शहर ।

समुन्नत शहर : नगरपालिका तथा सम्पूर्ण घरपरिवार एवम् नागरिक आर्थिक, भौतिक एवम् मानवीय हिसाबले समृद्ध, सुसम्पन्न रहेको शहर ।

२.३.२ नगरपालिकाको विकासको समष्टिगत लक्ष्य

नगरपालिकाको विकासको समष्टिगत लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्ताव गरिएको छ :

१. महिला, पुरुष, बालबालिका, वृद्धवृद्धा, दलित, सीमान्तीकृतलगायत सबै नगरवासीको जीवनस्तरमा उल्लेख्य र गुणात्मक सुधार गर्ने ।

२. तीव्र आर्थिक वृद्धि र न्यायिक वितरण सहितको स्थानीय अर्थतन्त्रको विकास गर्ने ।

३. हरित, उत्थानशील र समावेशी विकासका लागि सार्वजनिक-निजी साझेदारी प्रवर्द्धन गर्ने ।

४. छिटो-छरितो सेवा प्रवाह, सुशासन प्रवर्द्धन तथा संस्थागत क्षमताको सुदृढीकरण गर्ने ।

५. सन्तुलित पर्यावरण तथा समावेशी र उत्थानशील पूर्वाधार विकास गर्ने ।

६. लैङ्गिक, जातीय, वर्गीय तथा सामाजिक बहिष्करणमा परेका समुदायको शैक्षिक, आर्थिक अवस्था र मनोवलको सुदृढीकरण गर्ने । सामाजिक समावेशीकरणको प्रवर्द्धन गर्ने र लैङ्गिक समानताको अवस्था हासिल गर्ने ।

७. विज्ञान, प्रविधि, नवप्रवर्तन र सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रको उच्चतम उपयोग गर्ने ।

८. जलवायु परिवर्तन अनुकूलनता र कार्बन तटष्ठ (carbon neutral) जीवनशैलीको प्रवर्द्धन गर्ने ।

२.३.३ नगरपालिकाको विकासको समष्टिगत उद्देश्य

१. दिगो, फराकिलो, तीव्र र सन्तुलित आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नु

२. आर्थिक अवसरहरूलाई विविधीकृत, समावेशी र उत्थानशील बनाई आर्थिक वृद्धिको गतिलाई तीव्रता दिनु

३. शहरी एवम् पूर्वाधार संरचनालाई सुरक्षित तथा सुव्यवस्थित बनाउँदै शहरी सेवा तथा सुविधामा शहरबासीको सहज पहुँच स्थापित गर्नु

४. शहरको प्राकृतिक सौन्दर्य तथा साँस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण तथा संवर्द्धन गरी नगरलाई महत्वपूर्ण पर्यटकीय गन्तव्यका रूपमा स्थापित गर्नु

५. नगरवासीमा सामाजिक सद्भाव, सहिष्णुता एवम् सहअस्तित्वको विकास गरी सामाजिक सुरक्षा र अमनचैनको वातावरण कायम गर्नु

६. सम्पूर्ण नगर क्षेत्रको सन्तुलित तथा समन्यायिक विकास गर्नु । महिला, पुरुष, बालबालिका, वृद्धवृद्धा, दलित, सीमान्तीकृतलगायत सबै नगरवासीको समान पहुँच भएको न्यायपूर्ण समाज निर्माण गर्नु ।

२.३.४ नगर विकासको रणनीति

नगरको विकासको सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न देहायअनुसारका प्रमुख रणनीतिहरू अवलम्बन गरिएका छन् :

१. कृषि, उद्यम, पर्यटनलगायतका उत्पादनशील क्षेत्रहरूमा युवाहरूको सहभागिता, सक्रियता र लगावमा वृद्धि गर्ने

२. न्यून कार्बन उत्सर्जन हुने हरित, उत्थानशील, समावेशी र सन्तुलित विकास अभ्यासको प्रवर्द्धन गर्ने

३. आधुनिक र व्यवस्थित पूर्वाधारसहितको स्मार्ट पर्यटकीय शहरको निर्माण गर्ने

४. फोहोरमैला प्रशोधन र समुचित व्यवस्थापन तथा प्रदूषण नियन्त्रणमा नवीनतम प्रविधिको प्रयोग गर्ने

५. सामाजिक तथा नैतिक रूपमा जिम्मेवार, सिर्जनशील, प्रतिस्पर्धी र उत्पादनशील शिक्षा प्रणालीको विकास गर्ने

६. स्वस्थ्य र उत्पादनशील नागरिक तयार गर्न सर्वसुलभ गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको प्रत्याभूति गर्ने

७. नगरका सबै संस्थागत संरचनामा महिला, अल्पसंख्यक र सीमान्तकृत समूहको समुचित सहभागिता सुनिश्चितता गर्ने

८. सार्वजनिक सेवाको गुणस्तर सुधार तथा सबै नागरिकको सहज पहुँच कायम गर्ने

९. अन्तर-सरकार, सहकारी, निजी क्षेत्र, समुदाय र नागरिकबीच अर्थपूर्ण समन्वय, साझेदारी र सहकार्यको अभिवृद्धि गर्ने

१०. शहरको बसोवासयोग्यता कायम राख्दै आधुनिक शहरी सुविधा प्रवर्द्धन गर्ने

११. महिला, बालबालिका, वृद्धवृद्धा, दलित, सीमान्तीकृतलगायत समुदायको सशक्तिकरण र जीवनस्तर अभिवृद्धिका लागि सबै विषयगत क्षेत्रहरूमा समावेशिता र समताको नीति अख्तियार गर्ने

२.४ मध्यमकालीन आर्थिक खाका

"समृद्ध नेपाल र सुखी नेपाली" को राष्ट्रिय सोच, कर्णाली प्रदेशको सोच, लक्ष्य तथा नीतिहरू एवम् माथि उल्लिखित नगरपालिकाको सोच, लक्ष्य, उद्देश्यअनुरुप ***"शैक्षिक, प्रशासनिक, पर्यटकीय शहर : स्वच्छ समुन्नत वीरेन्द्रनगर"तर्फ उन्मुख हुन सघाउ पुऱ्याउने गरी*** आगामी तीन आर्थिक वर्षको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रमुख लक्ष्य तथा नतिजा सूचक निर्धारण गरिएको छ । सो अनुसार आगामी तीन आ.व. (आ.व.२०७९/८०-२०८१/८२) को समष्टिगत आर्थिक लक्ष्य देहायअनुसार रहेको छ ।

तालिका १ : मध्यमकालीन समष्टिगत आर्थिक लक्ष्य

क्र. सं.	सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धी	चालु आ.व.सम्म को अनुमानित उपलब्धी	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
१.	वार्षिक उत्पादन	रु. लाख	७५६४१	७९४२४	८३३९५	८७५६४	९१९४३
१.१	कृषि	रु. लाख	४१२७३	४३३३७	४५५०४	४७७७९	५०१६८
१.२	गैर कृषि (उद्योग र सेवा)	रु. लाख	३४३६८	३६०८६	३७८९१	३९७८५	४१७७५
२.	औसत पारिवारिक आय	रु. हजारमा	३८३	३९५	४०३	४११	४१९
३.	उद्योग, व्यापार, व्यवसाय सङ्ख्या	सङ्ख्या	५७३१	६०००	६५००	७०००	८०००
४.	अनौपचारित क्षेत्रमा रोजगारी सिर्जना	कार्यदिन	६८७३	७११७	७५७८	७९५७	८३५५
५.	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	९	८.५	८	७.५	५
६.	आधारभूत खाद्य सुरक्षामा रहेका परिवार	प्रतिशत	८०	८२	८५	८७	९०
७	गरिबीको रेखामुनीको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	३३	३२.०	३१.०	२९.०	२८.०

२.५ मध्यमकालीन नतिजा खाका

पन्ध्रौं योजना, कर्णाली प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजनाको आधारपत्र, नगरपालिकाको माथि उल्लिखित सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, हासिल गर्न सहयोग पुग्ने गरी आगामी तीन आर्थिक वर्षको समष्टिगत नतिजा खाका निर्धारण गरिएको छ। यस खाकामा विगत आर्थिक वर्षहरूको उपलब्धि र चालु आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को अनुमानित उपलब्धिको आधारमा आगामी आ.व. २०७९/८० को लक्ष्य निर्धारण गरिएको छ। नतिजा खाकाको दोस्रो र तेस्रो वर्षको लक्ष्य विगत वर्षहरूको उपलब्धिको आधारमा निर्धारण गरिएको छ। मध्यमकालीन समष्टिगत नतिजा खाका देहायअनुसार तालिका २ मा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका २ : प्रमुख विषय क्षेत्रगत सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक/लक्ष्य	एकाइ	२०७७/७८ सम्मको उपलब्धि	२०७८/७९ सम्म को अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
१	प्रतिव्यक्ति खाद्यान्न उत्पादन (किलोग्राम)	के.जी.	८३	८७	८९	९०	९३
२	विद्यमान कृषि भूमि (खेतीयोग्य जमिन)	व.कि.मी	७४.२	७४.२	७४.२	७४.२	७४.२
३	आफ्नो वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने परिवार	प्रतिशत	८५	८६	८८	८९	९०
४	वर्षेभरी सिंचाइ सुविधा उपलब्ध खेतीयोग्य जमीन	प्रतिशत	१२	१२.५	१३	१४	१५
५	पशु चौपाया निकासी	संख्या	२७८११	३०५९२	३२१२२	३३७२८	३५४१४
६	खानेपानी सेवा पुगेको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	४०	५०	५०	५०	७०
७	साक्षरता दर (५ वर्षमाथि उमेर समूह)	कुल	६८	६८	६९	७१	७४
	महिला	प्रतिशत	६६	६६	६७	६९	७१
	पुरुष	प्रतिशत	६९	६९	७०	७२	७५
८	माध्यमिक तहमा खुद भर्नादर	प्रतिशत	६९	७०	७२	७३	७५
९	कक्षा १०सम्मको टिकाउ दर	प्रतिशत	५७	५८	५९	६०	६१
१०	माध्यमिक तहको कक्षा छाड्ने दर	प्रतिशत	८	८	७	७	६
११	राष्ट्रिय खोपतालिका अनुसार पूर्ण रुपमा खोप प्राप्त गर्ने बालबालिका	प्रतिशत	१०२.५	१०५.७	१००	१००	१००
१२	गार्हस्थ उत्पादन प्रतिव्यक्ति आम्दानी	अमेरिकी डलर	९००	९१०	९२०	९३०	९५०
१३	भवनसंहिता अनुसार निर्माण भएका आवास घर	प्रतिशत	५५	६०	६२	६५	६८

क्र.सं.	सूचक/लक्ष्य	एकाइ	२०७७/७८ सम्मको उपलब्धि	२०७८/७९ सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
१४	इन्टरनेट र इमेल लगायत सूचना प्रविधिमा पहूँच भएको जनसंख्या	प्रतिशत	७५	८०	८५	९०	९५
१५	परिवार नियोजनका आधुनिक साधनको प्रयोगकर्ता दर	प्रतिशत	४२	४५	४८	५०	५५
१६	घरबाट स्वास्थ्य संस्थामा पुग्न ३० मिनेट वा सोभन्दा कम समय लाग्ने परिवारहरू	प्रतिशत	५०	५२	५५	६०	६५
१७	कुल बजेटमा आन्तरिक स्रोतको हिस्सा	प्रतिशत	१३	१४	१५	१८	१९

२.६ मध्यमकालीन बजेट खाका

नगरपालिकाको त्रिवर्षीय बजेट खाका तर्जुमा गर्दा नगरपालिकाका वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको प्रवृत्ति, वार्षिक योजना तथा कार्यक्रमहरूको प्राथमिकता, दिगो विकास लक्ष्यको मार्गचित्र, क्रमागत तथा विस्तृत अध्ययन भएका आयोजना तथा कार्यक्रम, स्थानीय प्राथमिकता, विनियोजन कुशलता, अनुमान योग्यता र वित्तीय सुशासनलाई मुख्य आधार लिइएको छ ।

नगर गौरवका आयोजना, चालु तथा विस्तृत अध्ययन भएका, तुलनात्मक लाभका आयोजना तथा कार्यक्रमका लागि आवश्यक रकम सुनिश्चित हुने गरी बजेट सीमा र सोको आधारमा विषयगत बजेट खाका तर्जुमा गरिएको छ । क्रमागत कार्यक्रम, आयोजना कार्यान्वयनको अवस्था र आगामी कार्यान्वयन योजनाको आधारमा खर्च गर्न सक्ने क्षमता तथा स्रोतको आवश्यकता एवम् उपलब्धतालाई मध्यनजर गरिएको छ । मध्यमकालीन स्रोत अनुमान गर्दा आन्तरिक आय तथा राजस्व परिचालनको विगत प्रवृत्ति, कोभिड-१९ महामारी र अन्य विपद्बाट स्रोत परिचालनमा परेको चाप र आगामी वर्षहरूमा पर्न सक्ने असर तथा प्रभाव, स्रोतको आवश्यकता लगायतका पक्षहरूलाई ध्यान दिइएको छ ।

विगत आर्थिक वर्षहरूको यथार्थ आय तथा खर्च, आर्थिक वर्ष २०७९/८० को बजेट राजस्व तथा विनियोजनका आधारमा खर्च संरचनाको पहिलो वर्षको राजस्व तथा खर्च आँकलन गरिएको छ । प्रक्षेपणका क्रममा नगरपालिकाको प्राथमिकताका क्षेत्र तथा रणनीतिक महत्वका आयोजना तथा कार्यक्रमलाई प्रर्याप्त स्रोत व्यवस्था गरिएको छ । आन्तरिक स्रोत, राजस्व बाँडबाँटबाट उपलब्ध हुने स्रोत र आवश्यकता समेतका आधारमा अन्य कार्यक्रम तथा साधारण प्रशासनका लागि खर्च अनुमान गरिएको छ । नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट राजस्व बाँडफाँटबाट स्वरूप प्राप्त हुने रकम, रोयल्टी (वन तथा अन्य) र आन्तरिक स्रोत समेतका आधारमा नगरपालिकालाई प्राप्त हुने राजस्व प्रक्षेपण गरिएको छ । नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण, सशर्त अनुदान, समपुरक र विशेष अनुदान रकम नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट गत विगत वर्षमा प्राप्त भएको रकमको आधारमा अनुमान तथा प्रक्षेपण गरिएको छ । यस आधारमा नगरपालिकाको गत तीन वर्षको यथार्थ आय र आगामी तीन वर्षको अनुमान तथा प्रक्षेपण देहायअनुसार रहेको छ :

तालिका ३ : त्रिवर्षीय बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

(रकम रु. हजारमा)

बजेटका स्रोतहरु	२०७७/७८ को यथार्थ	२०७८/७९ को अनुमान	२०७८/७९ संशोधित अनुमान	प्रक्षेपण			३ वर्षको प्रक्षेपण जम्मा
				२०७९/ ८०	२०८०/ ८१	२०८१/ ८२	
राजस्व तथा अनुदान	१५८१२०२	१४९५२६२	१५०५६१२	१९४१११३	२२७२३०२	२४९७७६५	६७११७९
आन्तरिक आय	८९१९८	१३१९९०	५७११६	२७०५००	३११०७५	३४२१८३	९२३७५८
राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त आय	२३८५९७	२३४७९६	१८६८४८	२५५३३४	२९१२७१	३३२८८२	८७९४८७
नेपाल सरकार (भ्याट र अन्तशुल्क)	१५३७४९	१५१३३३	९५८२९	१५१३००	१६६४३०	१८३०७३	५००८०३

बजेटका स्रोतहरु	२०७७/७८ को यथार्थ	२०७८/७९ को अनुमान	२०७८/७९ संशोधित अनुमान	प्रक्षेपण			३ वर्षको प्रक्षेपण जम्मा
				२०७९/ ८०	२०८०/ ८१	२०८१/ ८२	
प्रदेश सरकार (सवारी कर, घरजग्गा रजिष्ट्रेशन, मनोरञ्जन कर आदि)	८४८४८	८३४६३	९१०१९	१०४०३४	१२४८४१	१४९८०९	३७८६८४
रोयल्टी बाँडफाँटबाट प्राप्त राजस्व	१००००	१५०००	६००२	१५५४८	१७१३९	१८८६५	५१५५२
वन रोयल्टी			०	५४८	६१४	६८७	१८४९
पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोत	१००००	१५०००	६००२	१५०००	१६५००	१८१५०	४९६५०
नेपाल सरकार वित्तीय हस्तान्तरण	७७६०१७	७८३६८८	७६८६६८	८१२२००	९०७६६६	९९९२९३	२७१९१५९
वित्तीय समानीकरण अनुदान	२३६५००	२५२०००	२५२०००	२६५७००	२८६९५६	३०९९१२	८६२५६८
सशर्त अनुदान	५३४५१७	५३१६८८	५१६६६८	५४६५००	६०११५०	६६१२६५	१८०८९१५
समपुरक अनुदान	०			०	१९५६०	२१५१६	२५८१९
विशेष अनुदान	५०००			०	०	६६००	७९२०
प्रदेश सरकार वित्तीय हस्तान्तरण	१२७६२६	१४६६४७	८३९७९	२३३७८४	३८२७१७	४३२२५५	१०४८७५६
वित्तीय समानीकरण अनुदान	२६४६२	२९३१२	२९३१२	२९३१२	३३७०९	३८७६५	१०१७८६
सशर्त अनुदान	७७५३२	९६३३५	५१६६७	२०४४७२	२२९००९	२५६४९०	६८९९७०
समपुरक अनुदान	१७६८२	१५०००	०	०	१२००००	१३२०००	२५२०००
विशेष अनुदान	५९५०	६०००	३०००	०	०	५०००	५०००
अन्य अनुदान	३०००			२७६६७५	२९०५०९	३०५०३४	८७२२१८
ऋण				३२०००	३१४००	३०८००	९४२००
बेरुजु असुली	५५३	५००	२३३३	१००	५०	२५	१७५
नगद मौज्दात	३३६२१२	१८२६४१	४००६६५	४४९७२	४०४७५	३६४२७	१२१८७४
जम्मा खर्च	**१५८१२०२**	**१४९५२६२**	**१५०५६१२**	**१९४१११३**	**२२७२३०२**	**२४९७७६५**	**६७११७९**
चालु खर्च	१०२७७८२	९७१९२०	९७८६४८	१४०६६०१	१४६२७९२	१५२३७८०	४३९३१७३
पुँजीगत खर्च	५५३४२१	५२३३४२	५२६९६४	५०२५१२	७७५९१०	९३८७०४	२२१७१२७
आन्तरिक ऋण (वित्तीय व्यवस्था)				३२०००	३३६००	३५२८०	१००८८०

२.७ बजेट विनियोजन र प्रक्षेपणको बाँडफाँट

आगामी तीन वर्षको बजेट अनुमान र प्रक्षेपणको विभिन्न आधारमा गरिएको तुलनात्मक विवरण देहायबमोजिम रहेको छ ।

क. रणनीतिक स्तम्भको आधारमा बाँडफाँट

यहाँ आवधिक योजनाको रणनीतिक स्तम्भको आधारमा आगमी तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण गर्नुपर्ने भए पनि वीरेन्द्रनगर नगरपालिकाको हालसम्म आवधिक योजना तयार नभएको हुँदा रणनीतिक स्तम्भको आधारमा बजेट बाँडफाँट गरिएको छैन ।

ख. प्राथमिकताक्रमको आधारमा बाँडफाँट

योजना अवधिभर सञ्चालन हुने आयोजना तथा कार्यक्रमहरूलाई प्रथम प्राथमिकता प्राप्त (P1) र द्वितीय प्राथमिकताप्राप्त (P2) गरी २ वटा प्राथमिकताक्रममा वर्गीकरण गरिएको छ । यसअनुसार पहिलो प्राथमिकताप्राप्त आयोजनाको सङ्ख्या १२ रहेको छ भने दोस्रो प्राथमिकताप्राप्त आयोजनाको सङ्ख्या ६१ वटा रहेको छ । नगरपालिकाको आ.व. २०७९/८० को अनुमानित बजेट र तत्पश्चात् दुई आर्थिक वर्षको प्रक्षेपित बजेट देहायको **तालिका ४** अनुसार रहेको छ ।

तालिका ४ : प्राथमिकताक्रमको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

(रु. हजारमा)

प्राथमिकताक्रम	आयोजना/ कार्यक्रम संख्या	२०७९/८० को व्यय अनुमान		२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण		२०८१/८२ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
पहिलो प्राथमिकताप्राप्त (P1)	१२	१०४६८२०	५४	१०७९५३३	४८	१२०६२८२	४८
दोस्रो प्राथमिकताप्राप्त (P2)	६१	८९४२९४	४६	११९२७६९	५२	१२९१४८३	५२
जम्मा	**७३**	**१९४१११३**	**१००**	**२२७२३०२**	**१००**	**२४९७७६५**	**१००**

ग. दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा बाँडफाँट

दिगो विकास लक्ष्यका कुल १७ वटा लक्ष्य/सङ्केतहरूमध्ये सङ्केत नं. १४ (जमिनमुनिको जीवन) बाहेकका अन्य १६ वटै लक्ष्य सङ्केतहरूमा यस मध्यमकालीन खर्च संरचनाले बजेट विनियोजन गरेको छ । सामाजिक सुरक्षा अन्तर्गतको बजेटले नगरपालिकाको समग्र बजेटको ठूलो हिस्सा ओगट्ने भएकाले यसले सम्बन्धित दिगो विकास सङ्केत अन्तर्गतको बजेट हिस्सालाई उल्लेख्य रुपमा बढाएको छ । नगरपालिकाका विभिन्न क्षेत्रहरूमा विपन्नता उल्लेख्य मात्रामा भएको र विपन्नता उल्लेख्य भएको स्थानमा सामाजिक सुरक्षाको रकमले भोकमरी न्यूनीकरणमा महत्वपूर्ण योगदान गर्ने भएकाले यो रकमलाई यही शीर्षक अन्तर्गत साङ्केतीकरण गरिएको छ । यस बाहेक कार्यालय सञ्चालनलगायतका प्रशासनिक खर्चहरूलाई सङ्केत नम्बर १६ अन्तर्गत राखिएको हुँदा यस शीर्षक अन्तर्गत पनि बजेटको हिस्सा उच्च रहन गएको छ । समग्रमा दिगो विकास लक्ष्य बमोजिम आगामी तीन आर्थिक वर्षको व्यय अनुमान तथा प्रक्षेपण देहायअनुसार तालिका नं. ५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५ : दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

(रु. हजारमा)

सङ्केत नम्बर	दिगो विकास लक्ष्य (दिविल)	आयोजना/ कार्यक्रम संख्या	२०७९/८० को व्यय अनुमान		२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण		२०८१/८२ को खर्च प्रक्षेपण	
			रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	गरिबीको अन्त्य	३	४०८७१	२.१	४२१४८	१.९	४३४२५	१.७
२	शून्य भोकमरी	१	८९८८१४	४६.३	६३३००	२.८	६५२१८	२.६
३	स्वस्थ्य जीवन	६	३८९१४	२.०	६९१२३	३.०	७१२१८	२.९
४	गुणस्तरीय शिक्षा	२	४५७५५	२.४	४७१८५	२.१	४८६१५	१.९
५	लैंगिक समानता	६	२९३८४	१.५	११०८२	०.५	११४१७	०.५
६	सफा पानी र स्वच्छता	४	१२९८७२	६.७	२४३१२६	१०.७	१९१११४	७.७
७	आधुनिक ऊर्जामा पहुँच	२	३६१७६	१.९	२७३०७	१.२	३८४३७	१.५
८	समावेशी आर्थिक वृद्धि र मर्यादित काम	९	७७६३४	४.०	३१६३६	१.४	३७५९५	१.५
९	उद्योग, नविन खोज र पूर्वाधार	५	१३४९६७	७.०	२३९२८०	१०.५	२८९३५९	११.६
१०	असमानता न्यूनीकरण	३	२४२३४	१.२	३५३०३	१.६	३६३७३	१.५
११	दिगो शहर र समुदाय	१०	८५९४९	४.४	४११२९	१.८	१३६४११	५.५
१२	दिगो उपभोग र उत्पादन	५	२९८९२	१.५	२५०१३	१.१	२५७७१	१.०
१३	जलवायु परिवर्तन अनुकुलन	५	२९५०२	१.५	३०४२४	१.३	३१३४६	१.३
१४	जमिनमुनीका जीवन					०.०		०.०
१५	जमिनमाथिको जीवन	२	३४०५१	१.८	३५११५	१.५	३६१७९	१.४
१६	शान्ति, न्यायपूर्ण र सशक्त समाज	८	३०१९३२	१५.६	१३२७८६५	५८.४	१४३१९२०	५७.३
१७	लक्ष्य प्राप्तीमा साझेदारी	२	३१६८	०.२	३२६७	०.१	३३६६	०.१
	जम्मा	**७३**	**१९४१११३**	१००.०	**२२७२३०२**	१००.०	**२४९७७६५**	१००.०

ङ. लैङ्गिक सङ्केतको आधारमा बाँडफाँट

यस योजना अवधिभर सञ्चालन हुने कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूलाई नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालयबाट जारी प्रदेश तथा स्थानीय तहका लागि लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट नमूना निर्देशिका, २०७७ अनुसार सम्बन्धित आयोजना तथा कार्यक्रमले लैङ्गिक समानताका लागि पुऱ्याउन सक्ने योगदानका आधारमा तीन तहमा वर्गीकरण गरिएको छ । यसअनुसार महिला तथा बालबालिकाप्रति स्पष्टरूपमा लक्षित आयोजना तथा कार्यक्रमलाई निर्ष्दिष्ट तहमा वर्गीकृत गरी सङ्केत १ प्रदान गरिएको छ भने महिला सशक्तिकरण तथा लैङ्गिक समानताप्रति उत्तरदायी तथा सोका लागि सहज वातावरणको सिर्जन गर्नेखालका आयोजना तथा कार्यक्रमलाई सहयोगी तहमा वर्गीकृत गरी सङ्केत २ प्रदान गरिएको छ । तर, महिला सशक्तिकरण तथा लैङ्गिक समानताका अवरोधहरूको पहिचान नगर्ने वा सम्बोधन नगर्ने आयोजना तथा कार्यक्रमलाई तटस्थ तहमा वर्गीकरण गरी सङ्केत ३ प्रदान गरिएको छ। यसअनुसार आगामी तीन आ.व.मा सञ्चालन हुने आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको विस्तृत विवरण अनुसूची- १ मा प्रस्तुत गरिएको छ । नगरपालिकाको कार्यक्रमअनुसार लैंङ्गिक दृष्टिकोणले कुल बजेटको ठूलो हिस्सा (तीन चौथाइ) सहयोगी रहेका छन् भने करिब एक चौथाइ (२३ प्रतिशत) तटस्थ खालका रहेका छन् भने निर्दिष्ट आयोजना कार्यक्रमको बजेटको हिस्सा भने करिब एक प्रतिशत मात्र रहेको छ । यस अनुसार लैङ्गिक सङ्केत बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपणको सारांश तालिका नं. ६ मा देहायअनुसार प्रस्तुत छ ।

तालिका ६ : लैङ्गिक सङ्केतको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

(रु. हजारमा)

लैङ्गिक सङ्केत	आयोजना/ कार्यक्रम संख्या	२०७९/८० को व्यय अनुमान		२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण		२०८१/८२ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
निर्दिष्ट	४	१८०४०	०.९३	१८६०४	०.८२	१९१६८	१.००
सहयोगी	४१	१४७२१७८	७५.८४	१६९८६१६	७४.७५	१७५९५२८	७०.००
तटस्थ	२८	४५०८९५	२३.२३	५५५०८२	२४.४३	७१९०६९	२९.००
जम्मा	**७३**	**१९४१११३**	**१००.००**	**२२७२३०२**	**१००.००**	**२४९७७६५**	**१००.००**

च. जलवायु सङ्केतको आधारमा बाँडफाँट

आगामी तीन वर्षमा सञ्चालन हुने आयोजना तथा कार्यक्रमहरूलाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/न्यूनीकरणका दृष्टिकोणले अत्यन्त सान्दर्भिक, सान्दर्भिक र तटस्थ गरी तीन तहमा वर्गीकरण गरिएको छ । प्रस्तावित आयोजना कार्यक्रमको ५० प्रतिशतभन्दा बढी बजेट जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित भएमा अत्यन्त सान्दर्भिक तहमा वर्गीकृत गरी तिनलाई बजेट सङ्केत १ प्रदान गरिएको छ। यस्तैगरी, प्रस्तावित आयोजना कार्यक्रमको २०-५० प्रतिशतसम्म बजेट जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित भएमा सान्दर्भिक तहमा वर्गीकृत गरी तिनलाई बजेट सङ्केत २ प्रदान गरिएको छ भने प्रस्तावित आयोजना कार्यक्रमको २० प्रतिशतभन्दा कम बजेट जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित भएमा वा प्रस्तावित आयोजना कार्यक्रम जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित नभएमा तटस्थ तहमा वर्गीकरण गरी उक्त आयोजना कार्यक्रमहरूलाई बजेट सङ्केत ३ प्रदान गरिएको छ । आगामी तीन वर्षका अवधिमा सञ्चालन गर्न प्रस्तावित आयोजना कार्यक्रमहरूलाई जलवायु सङ्केतका आधारमा साङ्केतीकरण अनुसूची-१ मा प्रस्तुत गरिएको छ भने तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपणको सारांश तालिका ७ मा देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ७ : जलवायु सङ्केतको बजेटको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

(रु. हजारमा)

जलवायु सङ्केत	आयोजना/ कार्यक्रम संख्या	२०७९/८० को व्यय अनुमान		२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण		२०८१/८२ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
अत्यन्त सान्दर्भिक	१८	२०३४८३	१०.५	१९९८४२	८.८	३१०२३७	१२.४
सान्दर्भिक	८	१२४६७९	६.४	२३७७७०	१०.५	१८५५९६	७.४
तटस्थ	४७	१६१२९५२	८३.१	१८३४६९०	८०.७	२००१९३३	८०.१
जम्मा	**७३**	**१९४१११३**	**१००.०**	**२२७२३०२**	**१००.०**	**२४९७७६५**	**१००.०**

छ. नगर गौरवका आयोजना

नगरको सामाजिक आर्थिक विकास र वातावरण सन्तुलनमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउने रणनीतिक महत्वका आयोजनालाई नगर गौरवका आयोजनाको रुपमा प्रस्ताव गरिएको छ । नगर गौरवका आयोजना तथा कार्यक्रमको आगामी आर्थिक वर्ष २०८९/८० को विनियोजन र त्यसपछिका दुई वर्षको प्रक्षेपण तालिका ७ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ८ : नगरपालिकाका गौरवका आयोजना

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	गौरवका आयोजना	२०७९/८० को व्यय अनुमान	२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण	२०८१/८२ को खर्च प्रक्षेपण
१	नमूना विद्यालय भवन निर्माण, जन मा.वि. वीरेन्द्रनगर वडा नं.	९६००	९९००	१०२००
२	भेरी लिफ्टिङ खानेपानी आयोजना	४८०००	४९५००	५१०००
३	नगरपालिकाको प्रशासकीय भवन निर्माण	५४४००	५६१००	५७८००
४	सेनिटरी ल्याण्डफिल साइट निर्माण	३०७६२	३१७२४	३२६८५
	कुल	१४२७६२	१४७२२४	१५१६८५

ज. विषय उपक्षेत्रगत बाँडफाँट

विषय क्षेत्रगत रुपमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका-९ मा प्रस्तुत गरिएको छ। यसमा आ.व. २०७९/८० का लागि नगरपालिकाको कुल वार्षिक बजेट रु. एक अर्ब ९४ करोड ११ लाख १३ हजार अनुमान गरिएको छ भने आ.व. २०८०/८१ का लागि रु. दुई अर्ब २७ करोड २३ लाख दुई हजार र तेस्रो आ.व. २०८१/८१ मा रु. दुई अर्ब ४९ करोड ७७ लाख ६५ हजार पुग्ने प्रक्षेपण गरिएको छ। नगरपालिकाले नगर विकास कोषसँग लिएको ऋण सहयोग गरिबी निवारण एवम् राजस्व तथा स्रोत परिचालनका क्षेत्रमा खर्च गरिने हुँदा सोही उपक्षेत्रहरूमा प्रस्तुत गरिएको छ। विषय क्षेत्रगत आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट, खर्च तथा स्रोतको अनुमान, कार्यक्रम तथा आयोजनागत बजेट, प्राथमिकीकरण र साङ्केतीकरण सम्बन्धी विवरण **अनुसूची १** समावेश गरिएको छ।

तालिका ९ : आगामी तीन आ.व.को विषय उपक्षेत्रगत खर्चको बाँडफाँटको प्रक्षेपण

(रकम रु. हजारमा)

विषयगत उपक्षेत्र	२०७९/८० को व्यय अनुमान				२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण				२०८१/८२ को खर्च प्रक्षेपण			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था
कृषि तथा खाद्य सुरक्षा	४७४६६	१३९४१	३३५२५		४८९५०	१४३७७	३४५७३		५०४३३	१४८१२	३५६२०	
सिंचाइ	४७१६	१४१५	३३०१		४८६३	१४५९	३४०४		५०११	१५०३	३५०७	
पशु सेवा	७०७४	४२४४	२८३०		७२९५	४३७७	२९१८		७५१६	४५१०	३००६	
उद्योग, व्यापार तथा व्यावसाय	२४४५८	१७१२१	७३३७		२५२२२	१७६५६	७५६७		२५९८७	१८१९१	७७९६	
पर्यटन तथा संस्कृति	३४१००	२०४६०	१३६४०		३५१६५	२१०९९	१४०६६		३६२३१	२१७३९	१४४९२	
भूमि व्यवस्था, सहकारी र वित्तीय सेवा	५९५५	४१६९	१७८७		६१४१	४२९९	१८४२		६३२७	४४२९	१८९८	
श्रम, रोजगारी	१११९८	७८३८	३३५९		११५४८	८०८३	३४६४		१६८९८	११८२८	५०६९	
गरिबी निवारण	१८९७१	२३३३	१०००	९०००	१९५६३	४६१४	१०३४	७२४९	२०१५६	७६४५	१३५६	५४४१
शिक्षा, कला, भाषा तथा साहित्य	५२१५५	४१७२४	१०४३१		५३७८५	४३०२८	१०७५७		५५४१५	४४३३२	११०८३	
स्वास्थ्य तथा पोषण	६३०५०	३४२१४	२८८३६		६५०२०	३५२८३	२९७३७		६६९९०	३६३५३	३०६३८	
खानेपानी तथा सरसफाइ	१२९८७२	४५४५५	८४४१७		२४३१२६	८२६१९	१५८०३२		१९१११४	६६८९०	१२४२२४	
महिला, बालबालिका, सामाजिक संरक्षण र समावेशीकरण	२२२८२	१७८२५	४४५६		३३२९०	२६६३२	६६५८		३४२९९	२७४३९	६८६०	
युवा, खेलकुद तथा नवप्रवर्तन	९४७७	५६८६	३७९१		९७७३	५८६४	३९०९		१००६९	६०४१	४०२८	
सामाजिक सुरक्षा तथा पञ्जीकण	८९८८१४	८९८८१४			९२६९०२	९२६९०२			९५४९९०			
बस्ती विकास, आवास, भवन तथा शहरी विकास	८८९०८	१७७८२	७११२६		१४३२४९	२८६५०	११४५९९		१४७५९०	२९५१८	११८०७२	
सडक तथा यातायात	१०६९०७	२१३८१	८५५२६		१५८७८१	३१७५६	१२७०२५		२०६४२१	८९१९	१४६४६६	
जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा	५२९७६	१०५९५	४२३८१		४४६३२	८९२६	३५७०५		५६२८७	११२५७	४५०३०	
सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि	२६२०१	१०४८०	१५७२०		२७०१९	१०८०८	१६२१२		२७८३८	१११३५	१६७०३	
वन, भूसंरक्षण र जैविक विविधता	३४०५१	६८१०	२७२४१		३५११५	४८६१	६९४४४		३६१७९	७२३६	२८९४४	
वातावरण तथा फाहोरमैला व्यवस्थापन	३३६४२	६७२८	२६९१४		३४६९४	६९३९	२७७५५		३५७४५	७१४९	२८५९६	
विपद् जोखिम व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन अनुकुलता	१८९४२	३२२०	१५७२२		१९५३४	२९२३१	१८२७१५		११४१६२	५३४४३	२१०९२८	

विषयगत उपक्षेत्र	२०७९/८० को व्यय अनुमान				२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण				२०८१/८२ को खर्च प्रक्षेपण			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था
संगठन, मानव संशाधन र क्षमता विकास	१९४५०८	१७५०५७	१९४५१		२५११९९	२२७८४५	२५१२०		३२२६२९	४७२७९	९६९८	
नीति, कानून, न्याय तथा सुशासन	१७४५५	१५७१०	१७४६		१८००१	१६२००	१८००		१८५४६	१६६९१	१८५५	
राजस्व तथा स्रोत परिचालन	३१६३१	१४८९५	६८६६	२३०००	४२९३२	१५३८७	८११९	२४१५१	४४२३३	५६११	१९८९५	२५३५८
तथ्याङ्क, योजना तथा विकास परिचालन तथ्याङ्क, योजना तथा विकास व्यवस्थापन	६३०७	५६७६	६३१		६५०५	५८५४	६५०		६७०१	६०३१	६७०	
कुल जम्मा	**१९४१११३**	**१४०३५७४**	**५१२०३२**	**३२०००**	**२२७२३०२**	**१५८२७४९**	**८८७१०५**	**३१४००**	**२४९७७६५**	**४६९९८१**	**८७६४३४**	**३०७९९**

आर्थिक वर्ष २०७९/८० को अनुमानित विनियोजन र त्यसपश्चात्का पछिल्लो दुई वर्षको स्रोत प्रक्षेपणसहित सम्बन्धित विषयगत उपक्षेत्रको दीर्घकालीन सोच, उद्देश्य, रणनीतिलगायत नतिजासूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य, विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान, कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र जोखिम पक्ष तथा अनुमान परिच्छेद ३ देखि परिच्छेद ७ सम्म प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिच्छेद तीन : आर्थिक क्षेत्र

३.१ कृषि

३.१.१ पृष्ठभूमि

नगरपालिकाका अधिकांश घरपरिवारको मुख्य पेशा कृषि रहेको छ । यहाँको कुल २४५.७० व.कि.मी. क्षेत्रफलको ७८.२७ प्रतिशत भूमि कृषि क्षेत्रको रुपमा रहेको छ । कृषि भूमिको ठूलो क्षेत्रमा खाद्यान्न (धान, मकै, गहुँ, कोदो आदि), तरकारी (आलु, प्याज, बन्दा, लौका, फर्सी आदि) र फलफूल बाली लगाइने गरेको छ ।[1] तेलहन, मसला र दलहन पनि यहाँका प्रमुख कृषि बाली हुन् । नगरपालिकामा कुल २० वटा आधुनिक कृषि फार्महरू रहेका छन् ।

३.१.२ समस्या तथा चुनौती

कृषि बालीमा विभिन्न रोगकीराहरू लाग्नु, समयमा उपचार हुन नसक्नु, सबै कृषि परिवारलाई आवश्यकताअनुसार प्राविधिक परामर्श पुग्न नसक्नु, कृषक परिवारमा आधुनिक कृषि सम्बन्धी ज्ञान सीप नहुनु कृषि सम्बन्धी यस नगरपालिकाका प्रमुख समस्या, चुनौतीहरू हुन् । कृषि प्रयोजनका लागि जग्गा जमिन हुने परिवार १९.५१ प्रतिशत रहेका छन् भने कृषि प्रयोजनका लागि जग्गा जमिन नहुने परिवार ८०.४७ प्रतिशत रहेका छन् ।

३.१.३ सोच

"उत्पादनशील दिगो तथा व्यावसायिक, कृषि"

३.१.४ उद्देश्य

१. कृषि क्षेत्रलाई नाफामूलक, आधुनिक र आकर्षक पेशामा रुपान्तरण गर्नु
२. कृषि सामग्रीको सहज उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु
३. उत्पादित वस्तुको बजारीकरण र उपभोगसम्मका सबै अवयवहरूको सबलीकरण गर्नु
४. कृषि पर्यटनको प्रवर्द्धन गर्नु

३.१.५ रणनीति

१. युवा वर्गलाई कृषि पेशाप्रति आकर्षित गरी कृषि क्षेत्रलाई आधुनिकीकरण गर्ने
२. सामुहिक र सहकारी खेती प्रणाली प्रवर्द्धन गरी आधुनिक कृषिको नमुना प्रस्तुत गर्ने
३. कृषिमा सञ्चालिन विभिन्नखाले अनुदान र सहुलियतका कार्यक्रमहरूलाई एकीकृत र प्रभावकारी बनाउने
४. संघ, प्रदेश र निजी क्षेत्रको समेत सहकार्यमा कृषि पूर्वाधारको विकासलाई तिव्रता दिने,
५. अध्ययन अनुसन्धान र प्रमाणका आधारमा रैथाने कृषि उपजको संरक्षण, संवर्द्धन र व्यावसायीकरण गर्ने,
६. पर्यटन बजारको मागअनुसारका कृषि उत्पादनहरूको प्रवर्द्धनमा जोड दिने ।

३.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको आवधिक योजना तयार नभएको सन्दर्भमा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

[1] नगर पार्श्वचित्र, २०७५, नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, वीरेन्द्रनगर, सुर्खेत

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व. सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
प्रतिव्यक्ति खाद्यान्न उत्पादन	कि.ग्रा.	८३	८७	८९	९०	९३
प्रतिव्यक्ति तरकारी उत्पादन	क्विन्टल	१३८	१४२	१४५	१५०	१६०
नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफलमध्येमा कृषि क्षेत्र	प्रतिशत	७८	७८	७८	७८	७८
सञ्चालमा रहेका कुल कृषि फार्म	सङ्ख्या	२०	२२	२५	३०	३५
कृषि बजार (थोक तथा हाटबजार)	सङ्ख्या	८	८	८	१०	१२
अन्नबाली उत्पादन गरी बिक्री गर्ने कृषकको हिस्सा	प्रतिशत	९	९	९	१२	१४
तरकारीबाली उत्पादन गरी बिक्री गर्ने कृषकको हिस्सा	प्रतिशत	३८	३८	४०	४५	५०

३.१.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा कृषि उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार रहेको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु. हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु. हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१५६८४	८६२६	७०५८		१५६८	१०९७९	३१३७	
२०८०/८१	१६४६८	९०५८	७४११		१६४७	११५२८	३२९४	
२०८१/८२	१७२९२	९५१०	७७८१		१७२९	१२१०४	३४५८	

३.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको कृषि उपक्षेत्रको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
कृषि व्यावसायीकरण कार्यक्रम (यान्त्रीकरण, हाजबजार, टनेल निर्माण)	कृषिको यान्त्रीकरण, बजारीकरण तथा व्यावसायीकरण गर्नु	सालबसाली	१०२०००	५०० कृषक परिवारले कृषि यन्त्र प्राप्त गरेका हुने, दुईवटा हाट बजार तथा ३०० फलामे टनेल निर्माण भएका हुने
कृषि प्रसार, सञ्चार, प्रविधि हस्तान्तरण तथा अन्य नियमित कार्यक्रम	आधुनिक प्रविधि तथा सूचनामा कृषकको पहुँच वृद्धि गर्नु	सालबसाली	४६३३२	वार्षिक औसत २०००० कृषकहरू कृषि सेवाबाट प्रत्यक्ष लाभान्वित भएका हुने

३.१.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

सङ्घीय शासन प्रणाली अनुसार तीन तहका सरकारका नीति, योजना तथा कार्यक्रमबीच सामाञ्जस्यता, समन्वय र सहकार्यमा कृषि पूर्वाधार, प्रविधि तथा सीप विकास हुनेछ । नगरको ग्रामीण क्षेत्रमा वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त पूँजी कृषि व्यवसायमा परिचालन हुनेछ। कृषि पेशाप्रति युवाहरूको आकर्षण र सहभागिता वृद्धि भएको हुनेछ । कृषि, प्रविधि, मल, गुणस्तरीय बीउ तथा कृषि सामाग्री, भरपर्दो सिंचाई प्रणाली, कृषि प्रसार, कृषि भूमिको संरक्षण र एकीकृत व्यवस्थापन हुने अपेक्षा गरिएको छ । यसैगरी कृषि क्षेत्रमा जलवायु परिवर्तन र प्रकोपको असरको जोखिम न्यूनतम रहने अनुमान गरिएको छ ।

३.२ पशुपक्षी

३.२.१ पृष्ठभूमि

विशेषगरी गाई, भैंसी, बङ्गु/सुँगुर, कुखुरा आदि यस नगरपालिकामा पालिने मुख्य घरपालुवा पशुहरू हुन् । पशुहरू मूलतः दूध, मासु र फुल (अण्डा) का लागि पाल्ने गरिएको छ । पशुपालनको अधिकतम हिस्सा परम्परागत पशुपालनले ओगटेको भए पनि व्यावसायिक पशुपालनको विकाससँगै वर्णशङ्कर तथा उन्नत नश्लका पशुको सङ्ख्यामा पनि उल्लेख्य वृद्धि हुँदै गएको छ । गाई, भैंसीमा कृत्रिम गर्भाधान सेवा उपलब्ध हुनु तथा बाखा र बङ्गुर पनि उन्नत जातका भालेसँग प्रजनन् गराउने परिपाटी बसेको हुँदा पशुपालनमा उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन योगदान पुगेको भए पनि नगरपालिकाको समग्र पशुपालनको चरित्रमा उल्लेख्य फरक आउन सकेको छैन । पशुसेवा शाखाका अनुसार नगरपालिकामा कुल १०३१४ वटा स्थानीय/वर्णशंकर तथा उन्नत गाई, कुल ३१२२ वटा स्थानीय/वर्णशंकर तथा उन्नत भैंसी, कुल २७५६८ वटा स्थानीय/वर्णशंकर तथा उन्नत खसी/बोका/बाखा, २१८०६५ वटा वटा स्थानीय/वर्णशंकर तथा ब्रोइलर कुखुरा रहेका छन् । यस्तै, नगरपालिकामा कुल ७५ वटा कृषि तथा पशुपक्षी फर्म, ५३ डेरी, ७९ पशुपालक समूह र ३१ एग्रोभेट रहेका छन् । पशुपालन गर्ने घरपरिवारमध्ये ९९४ ले दूध बिक्री गर्ने, १६७ ले दूग्धजन्य पदार्थ बिक्री गर्ने, २२ परिवारले अण्डा बिक्री गर्ने तथ्याङ्क रहेको छ ।[2]

३.२.२ समस्या तथा चुनौती

परम्परागत पशुपालनको उत्पादन र उत्पादकत्व न्यून रहेको छ भने आधुनिक तथा व्यावसायिक पशुपालनमा संलग्न व्यावसायिक कृषकको सङ्ख्या नगण्य रहेको छ । पूँजी र प्रविधिको न्यूनता हुँदा आधुनिक र व्यवसायिक पशुपालनमा लगानीको आकार निकै सानो र उत्पादन र उत्पादकत्व न्यून रहेको हुँदा हुँदा सिङ्गो नगर अर्थतन्त्रमा यस क्षेत्रले उल्लेख्य योगदान दिन सकेको छैन । पशुपक्षीसँग सम्बन्धित विभिन्न कलकारखाना रहेका छैनन् । कर्णाली प्रदेशमा आन्तरिक पशु क्वारेन्टाइन रहेको छैन । परम्परागत पशुपक्षीपालन पद्धति सोचेअनुसार रुपान्तरण हुन सकेको छैन । पशुसेवा क्षेत्रमा कृषको आकर्षण र मागका तुलनामा बजेट निकै न्यून रहेको छ । वडा, टोलस्तरसम्म कृषकहरूलाई सेवा दिन प्राविधिक जनशक्तिको कमी रहेको छ । दूध, मासु, ल्याब, यन्त्र सञ्चालक प्राविधिक, रेडियोलोजिष्ट जस्ता जनशक्तिको कमी रहेको छ । पशुपक्षी पालनमा आवश्यक लगानी हुन नसक्दा पनि युवाहरू वैदेशिक रोजगारीप्रति आकर्षित भएका छन् र अन्य रोजगारको तुलनामा पशुपन्छीजन्य व्यवसायमा आकर्षण बढ्न सकेको छैन । बजार मूल्यको अस्थिरता, महामारी एवम् उत्पादन मूल्य र उपभोक्ता मूल्यबीचको अन्तर उच्च रहनाले थप चुनौती सिर्जना हुन गएको छ । पशुवस्तुमा खोरेत, थुनेलो, रेविज, पिपिआर, स्वाइन फिवर, भ्यागुते, चरचरे, नाम्ले, माटे जस्ता रोगहरू देखिने गरेका छन् ।

व्यवस्थित र व्यावसायिक रूपमा पशुपालन गर्ने कृषकलाई पशुसेवा सम्बन्धमा प्राविधिक सेवा तथा परामर्श र सहयोगको कमी रहेको छ । पशु आहारका लागि स्थानीय रूपमा दाना तथा घाँसको उत्पादनमा कमी रहेको छ । उन्नत नश्लका पशुपन्छीपालन, पशुपन्छीका लागि बिमा अनुदान, सहुलियतपूर्ण पशु पालन ऋणको व्यवस्थामा कमी हुनुका साथै पशुपालनमा समेत मासु, दूध, अण्डामा आत्मनिर्भर हुन सकेको छैन । पशुपालन व्यवसायमा युवा उद्यमशीलताका लागि उत्प्रेरणा तथा आकर्षक कार्यक्रमको अभावमा केवल निर्वाहमुखी पशुपालनको अभ्यासको व्यापकता रहेको छ । पशुआहारका लागि उन्नत घाँसको बीउ तथा डालेघाँसको उत्पादनमा कमी रहेको छ ।

[२] नगर पार्श्वचित्र, २०७५, नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, वीरेन्द्रनगर, सुर्खेत

३.२.३ सोच

आधुनिक, दिगो र व्यावसायिक पशुपालन

३.२.४ उद्देश्य

१. विद्यमान जीवननिर्वाहमुखी पशुपालनलाई आधुनिक, व्यावसायिक र नाफामूलक व्यवसायका रूपमा रुपान्तरण गर्नु

२. पशुपक्षीजन्य उत्पादनको वृद्धि, व्यावसायीकरण, विविधिकरण र औद्योगिकीकरण गर्नु

३. स्थानीयस्तरमा पशुपालनलाई रोजगारमूलक व्यवसायको रुपमा विकास गर्नु

३.२.५ रणनीति

१. युवाहरूलाई राहत तथा उद्यममा आकर्षित गरी पशु उद्यममा आकर्षित गर्ने ।

२. स्थानीय प्रजातिका पशुपन्छीहरूको संरक्षण र सम्वर्द्धन गरी मासु एवम् दूध उत्पादन वृद्धि गर्ने ।

३. स्थानीय हावापानी, भू-बनोट, प्राकृतिक स्रोत र बजारको आधारमा व्यावसायिक पकेट क्षेत्र निर्माण गर्ने ।

४. आधुनिक, व्यावसायिक पशुपालनमा युवा वर्गलाई आकर्षित गर्ने

५. पशुपालन प्राविधिक सेवा केन्द्रको स्थापना एवम् भौतिक पूर्वाधार र जनशक्ति विकास गर्ने

६. पशुजन्य उत्पादनको प्रशोधन र गुणस्तर परीक्षण गरी उद्यमशीलता तथा बजारीकरण सुनिश्चितता गर्ने ।

७. वडा तहसम्म भौतिक पूर्वाधार तथा कार्यक्रम बजेट सहितको पशुपक्षी सेवा एकाइ विस्तार गर्ने

८. पशुपालन व्यवसायसम्बन्धी आवश्यक प्राविधिक ज्ञान तथा सूचना केन्द स्थापना गरी सेवा प्रदान गर्ने ।

३.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमको आधारमा यस उपक्षेत्रको आगामी तीन आ.व.को नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
वार्षिक दूध उत्पादन	लि.	२२७६१५०	२३४११६०	२५४२३२०	२५५१२१३	२६०३१२७
पशुपक्षी उपचार सेवा	सङ्ख्या	१९२४०	२६४११	२८२१५	३०३१८	३१९८५
कुखुराको मासु उत्पादन	मे.टन	२२८७	२३१७	२५१५	२६१९	३९२९
खसीको मासु उत्पादन	मे.टन	१९३१	२००८	२१४०	२२९३	२६३७
राँगाको मासु उत्पादन	मे.टन	३०१२	३१९३	३५१६	३५९८	३९५८
डेरी तथा दुग्ध चिस्यान केन्द्र	मे.टन	६१	६३	७०	७५	७७
एग्रोभेट	सङ्ख्या	३१	३३	३५	४१	४५
पशुपक्षी पालन समूह	सङ्ख्या	७९	८५	९०	९३	९५
मासु पसल	सङ्ख्या	७६	८०	८५	९२	९५
पशुचौपाया निकासी	सङ्ख्या	२७८११	३०५९२	३२१२२	३३७२८	३५४१४

३.२.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा पशुपालन उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु. हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	११६८७	६४२८	५२५९		११६९	८१८१	२३३७	
२०८०/८१	१२२७१	६७४९	५५२२		१२२७	८५९०	२४५४	
२०८१/८२	१२८८५	७०८७	५७९८		१२८८	९०१९	२५७७	

३.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु.हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	पशुपालन व्यवसायको आधुनिकीकरण कार्यक्रम (नश्ल सुधार, ल्याव तथा पकेट क्षेत्र निर्माण)	पशुपक्षीपालन व्यवसायलाई आधुनिक र व्यावसायिक बनाउनु	सालबसाली	२२१०६	वार्षिक २५००० पशुपक्षीको उपचार तथा ३० उन्नत नश्लका पशु वितरण भई १२०० उन्नत नश्लका पशु उत्पादन भएका हुने र ७५ व्यावसायिक पशुपक्षी फर्म लाभान्वित भएका हुने
२	पशुपक्षी रोग नियन्त्रण, बीमा, क्षमता अभिवृद्धि लगायत नियमित पशु सेवा कार्यक्रम	पशुपक्षीको मृत्युदर घटाउनु, कृषकको जोखिम बहन क्षमता वृद्धि गर्नु	सालबसाली	१४७३७	९० हजार पशुपक्षी उपचार भएको हुने, २००० वटा पशुपक्षीको बीमा भएको हुने र कर्मचारी तथा कृषक गरी कुल ५०० जनाको क्षमता अभिवृद्धि भएको हुने

३.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त पूँजी पशुपंक्षीपालन व्यवसायमा परिचालन हुनेछ र बेरोजगार युवाहरूलाई कृषिमा आधारित व्यवसायमा आकर्षित हुनेछन् । प्रविधि, पशु प्रसार, चरण क्षेत्र र आहार, पशुपंक्षी उपचार एकीकृत व्यवस्थापन गर्न नसकिएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुने जोखिम रहन्छ ।

३.३ सिंचाइ

३.३.१ पृष्ठभूमि

कृषि नगरपालिकाका धेरै घरपरिवारका लागि मुख्य पेशा भएको र नगरपालिकामा उल्लेख्य मात्रामा कृषि भूमि भएकाले कृषि क्षेत्रमार्फत् नगरपालिकामा आर्थिक वृद्धि, विस्तार र समृद्धि हासिल गर्न सिंचाइ क्षेत्रको भूमिका अहम् रहेको छ । यद्यपि नगरपालिकामा आवश्यकता अनुसार पर्याप्त मात्रामा वर्षैभरि उपलब्ध हुने सिंचाइ सुविधाको भने कमी रहेको छ । कुल कृषि भूमिको करिब १२ प्रतिशत क्षेत्रफलमा मात्र वर्षैभरि सिंचाइ सुविधा उपलब्ध रहेको अनुमान छ ।

३.३.२ समस्या तथा चुनौती

नगरपालिकाले खेतीयोग्य जग्गा बाँझो रहन नदिन "जमिन बाँझो नराखौं, सक्नेलाई खेती गर्न दिउँ" नामक अभियान सञ्चालन गरिरहेको छ तर खेतीयोग्य जमिनमा खेती गर्न आवश्यकताअनुसारको सिंचाइ सुविधाको भने कमी रहेको छ । सिंचाई आयोजनाको दिगो उपयोग, मर्मतसम्भार र समुचित व्यवस्थापनमा कमी रहेको छ । समथर फाँटभन्दा माथिको सुख्खा क्षेत्रमा सिंचाई सुविधाका लागि वैकल्पिक सिंचाइ सुविधाको व्यवस्था हुन सकेको छैन ।

३.३.३ सोच

"सबै सिंचाइ भूमिमा सदाबहार सिंचाइ सुविधा"

३.३.४ उद्देश्य

१. सञ्चालनमा रहेका सिंचाइ प्रणालीहरूको समुचित संरक्षण, संवर्द्धन र व्यवस्थापन गरेर दिगो तथा लाभदायी उपयोग गर्नु ।
२. सिंचाइको प्रभाव क्षेत्र बाहिर रहेका कृषि भूमिका लागि उपयुक्त सिंचाइ प्रणालीहरू विकास, विस्तार गर्नु

३. प्रविधिमा आधारित नयाँ आयोजनाहरूको विकास सिंचाई सुविधा नपुगेका ग्रामीण तथा पहाडी क्षेत्रमा सर्वसुलभ सिंचाइ सुनिश्चित गर्नु ।

३.३.५ रणनीति

४. सिंचाइका स्रोत र मुहानहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने ।
५. समथर भूभागमा भएका ठूला नहर र सिंचाइ प्रणालीहरूको संरक्षण र दिगो सदुपयोग गर्ने ।
६. सिंचाइ सुविधा नपुगेका ग्रामीण र भिरालो क्षेत्रमा लिफ्ट तथा अन्य प्रविधिमा आधरित सिंचाइ प्रणालीको प्रवर्द्धन गर्ने ।
७. सिंचाइ आयोजनाको मर्मत सम्भार कोषलाई प्रभावकारी बनाई सुरु भएका आयोजनाको दिगोपन सुनिश्चित गर्ने
८. स्रोत कम भएका स्थानहरूमा वैकल्पिक सिंचाइ प्रणालीहरूको प्रवर्द्धन गर्ने ।

३.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरणको अगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
कुल खेतीयोग्य भूमिमध्ये वर्षैभरी सिंचाई सुविधा उपलब्ध भूमि	प्रतिशत	१२	१२.५	१३	१४	१५
कुल खेतीयोग्य भूमिमध्ये सिंचाइ सुविधा उपलब्ध भूमि	प्रतिशत	४९	५०	५०	५१	५२

३.३.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा पशुपालन उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु. हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु. हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१४३००	७१५	१३५८५		१४३०	१००१०	२८६०	
२०८०/८१	१५०१५	७५१	१४२६४		१५०२	१०५११	३००३	
२०८१/८२	१५७६६	७८८	१४९७७		१५७७	११०३६	३१५३	

३.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
सिंचाइ संरचना मर्मत संभार तथा अन्य नियमित कार्यक्रम	विद्यमान सिंचाइ सुविधालाई निरन्तरता पदान गर्नु	सालबसाली	४५०८१	सिंचाइ सुविधा बेरोकटोक सञ्चालन भएको हुने

३.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

तीन तहकै सरकारहरूबीच नीति, कार्यक्रमबीच सामाञ्जस्यता, समन्वय र सहकार्यमा पूर्वाधार, प्रविधि तथा सीप विकास हुनेछ । सञ्चालित कृषि आयोजनाहरूको दिगोपन सुनिश्चित हुनेछ । प्रविधि तथा नवीनतम खोज तथा विकास गरेर सिंचाइ व्यवस्थापन गर्न नसकिएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुने जोखिम रहन्छ ।

३.४ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय

३.४.१ पृष्ठभूमि

वीरेन्द्रनगर नगरपालिकामा लघु, घरेलु, साना, मझौला र केही सङ्ख्यामा ठूला उद्योगहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । यी उद्योगहरू उत्पादनमूलक, निर्माणमा आधारित, कृषि तथा वनजन्य, पर्यटन तथा सेवामूलक व्यवसाय र विभिन्न किसिमका होटल व्यवसायहरू रहेका छन् । नगरपालिकामा सानो औद्योगिक क्षेत्र पनि रहेको छ । नगरपालिकामा रहेका साना तथा घरेलु उद्योगहरू देहायबमोजिम रहेका छन् ।

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको राष्ट्रिय आर्थिक गणना (सन् २०१८), अनुसार यहाँ कुल ५७२८ उद्यम व्यवसाय रहेका छन् जसमा पुरुष १२१४२ र महिला ८८३९ गरी कुल २०९८१ जना सङ्लग्न रहेका छन् । नगरपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७५ अनुसार यहाँ उत्पादमूलक २२१, सेवामूलक १२६८, पर्यटनमा आधारित ६, कृषि तथा वनजन्य ५३१ र निर्माणमा आधारित २८२ गरी कुल २३०८ उद्योग व्यवसाय रहेका छन् । नगरपालिकाबाट प्रकाशित पार्श्वचित्र अनुसार यहाँ कुल २२५७ उद्योग व्यवसाय रहेकामा १४१२ अर्थात् ६२.६ प्रतिशतमा पुरुषको स्वामित्व रहेको देखिन्छ भने बाँकी ३७.४ प्रतिशत फर्ममा महिला स्वामित्व रहेको देखिन्छ । महिलाले सञ्चालन गरेका व्यवसायको प्रकृति स्पष्ट नभएकाले सङ्लग्न महिलाहरूको आर्थिक अवस्थाको स्पष्ट तस्वीर भने यसले प्रस्तुत गर्दैन । व्यावसायिक फर्म तथा कम्पनीको प्रकृति हेर्दा यहाँ २२५७ घरधुरीमा तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएकोमा १६६२ अर्थात् करिब ७४ प्रतिशत वस्तुको बिक्रीमा आधारित, २० प्रतिशत सेवाको बिक्रीमा र करिब २ प्रतिशत मात्र वस्तुको उत्पादनमा आधारित रहेको[3] तथ्याङ्कले नगरपालिकामा औद्योगिक विस्तार स्थानीय कच्चा पदार्थको परिचालन न्यून रहेको सङ्केत गर्दछ ।

३.४.२ समस्या तथा चुनौती

कर्णाली प्रदेशको राजधानी भएको र कर्णालीमा कृषि, खनिज, जडिबुटी/वनजन्य उद्यम व्यवसायको ठूलो सम्भावना भएकाले वीरेन्द्रनगरमा औद्योगिक विकासका उच्च सम्भावना रहेको भए पनि उल्लेख्य मात्रामा समस्या चुनौतीहरू समेत रहेका छन् । व्यापारमा जोड दिने तर उद्योग र उत्पादनमुखी कार्यमा सामान्यतया अनिच्छुक हुने प्रवृत्ति रहेको छ । नगरपालिकामा औद्योगिक विकासका लागि औद्योगिक क्षेत्र रहेको छ तर यो ९० रोपनी क्षेत्रफलमा विस्तार सानो खालको औद्योगिक क्षेत्र भएको हुँदा नयाँ उद्योगले स्थान पाउन निकै कठिन रहेको छ । औद्योगिक ग्राम पनि स्थापना हुन सकेको छैन । साना तथा रुग्ण उद्योगहरूलाई प्रतिस्पर्धी बनाउन तथा प्रतिस्थापन गर्न सकिएको छैन । औद्योगिक क्षेत्र बाहिर ठूला नयाँ उद्योग स्थापना विकासका लागि जग्गाको अभाव रहेको छ । यस नगरपालिकामा विद्युत् आपूर्ति निकै अनियमित भएको हुँदा सञ्चालित उद्योगको उत्पादन र उत्पादकत्वमा प्रत्यक्ष असर पर्नुका साथै उपकरणहरू बिग्रिन जाने जस्ता समस्याहरू रहेका छन् । उद्यम व्यवसाय सुरु गर्न प्रारम्भमै जग्गामा निकै ठूलो लगानी गर्नुपर्ने बाध्यता रहेको हुँदा विद्यमान औद्योगिक क्षेत्रको क्षमता वृद्धि गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । व्यवसाय दर्ता, सञ्चालन तथा कर प्रणालीमा अझै प्रक्रियागत जटिलता कायम रहेको छ । कोभिड-१९ का कारण गरिएको बन्दाबन्दी तथा निषेधाज्ञापछि यहाँका उद्योग व्यवसायमा ठूलो असर परेको छ । उद्योग व्यवसायमा लगानी गर्न पर्याप्त पूँजीको अभाव रहेको छ । सञ्चालित उद्योग व्यवसाय धितो राखेर कर्जा पाउन सक्ने अवस्था रहेको छैन । स्थानीय स्तरमा औद्योगिक क्षेत्रका लागि आवश्यक पर्याप्त दक्ष जनशक्तिको कमी रहेको छ । नयाँ ज्ञान, सीप, धारणा तथा आवश्यकताअनुसार पूँजीको कमी हुँदा उद्योग व्यवसाय आधुनिक र प्रतिस्पर्धी हुन सकेका छैनन् । स्थानीय स्तर लगायत प्रदेशस्तरमा उपलब्ध कच्चा पदार्थहरूको समुचित प्रयोग गरी औद्योगिक उत्पादनलाई स्थानीय अर्थतन्त्रको मुख्य हिस्साको रुपमा रुपान्तरण गर्नु यहाँको औद्योगिक क्षेत्रको मुख्य चुनौती हो ।

[घ] नगर पार्श्वचित्र, २०७५, नगरकार्यपालिकाको कार्यालय, वीरेन्द्रनगर नगरपालिका, सुर्खेत

३.४.३ सोच

"स्थानीय अर्थतन्त्रको मुख्य हिस्साका रुपमा स्थापित रोजगारमूलक उद्योग व्यवसाय"

३.४.४ उद्देश्य

१. स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योग व्यवसायको सङ्ख्यात्मक तथा गुणात्मक वृद्धि गर्नु
२. उद्योग व्यवसायलाई स्थानीय अर्थतन्त्रको मुख्य हिस्साका रुपमा स्थापित गर्नु

३.४.५ रणनीति

१. औद्योगिकग्राम तथा नमुना उद्योग स्थापना र सञ्चालन सञ्चालन गरी औद्योगिक क्षेत्रको प्रवर्द्धन गर्ने
२. विद्युतीय उद्यम व्यवसायको वस्तुस्थिति विवरण तयार गरी नियमित अद्यावधिकरण गर्ने
३. स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित तथा रोजगारी प्रवर्द्धन गर्ने उद्यम व्यवसायलाई प्राथमिकता दिने
४. नगरभित्र सञ्चालनमा रहेका लघु, घरेलु, साना उद्योगहरूको सर्भेक्षण, अध्ययन तथा लेखाङ्कन गरी सम्भाव्य उद्योग व्यवसायलाई क्षमता अभिवृद्धि सहयोग गर्ने
५. विशेषगरी लघु, घरेलु तथा साना उद्योगका लागि आवश्यक कच्चा पदार्थ तथा दक्ष जनशक्ति सहज रुपमा आपूर्ति गर्न आवश्यक लगानी गर्ने
६. कोभिड-१९ जस्ता महामारीका समयमा उद्योग व्यवसायलाई निरन्तर सञ्चालनमा ल्याउन आवश्यक पूर्वतयारीका कार्यहरू पहिचान गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने
७. महिला, दलित तथा विपन्न लगायतका लक्ष्यित समुदायलाई आवश्यक सीप र पूँजी उपलब्ध गराई उद्यम व्यवसायमा उनीहरूको सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने
८. स्थानीय स्तरमा सम्भाव्य उद्यम व्यवसाय पहिचान गरी प्रवर्द्धनका लागि कार्ययोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन अघि बढाउने
९. पूँजी र प्रविधिमा सहज पहुँच विस्तार गरी युवा वर्गलाई उद्योग व्यवसाय र नवप्रवर्द्धनतर्फ आकर्षित गर्ने
१०. नवीकरणीय ऊर्जा, फोहोरमैला प्रशोधन र पुनःप्रयोगमा आधारित उद्योगहरूको विकास गरी वृत्ताकार अर्थतन्त्रको प्रवर्द्धन गर्ने
११. पर्यटन क्षेत्रको मागअनुसारका वस्तु उत्पादन गर्ने र स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योग प्रवर्द्धनमा जोड दिने

३.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमको आधारमा यस उपक्षेत्रको आगामी तीन आर्थिक वर्षको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
कुल उद्यम व्यवसाय सङ्ख्या	जना	५७२८	६५८७	७२४६	७९७१	८७६८
उद्योग व्यवसाय क्षेत्रमा रोजगार व्यक्ति	सङ्ख्या	२०९८१	२४१२८	२६५४१	२९१९५	३२११५
औद्योगिक क्षेत्र/औद्योगिक ग्राम	सङ्ख्या	१	१	१	२	२
व्यवसाय कर तथा व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुरबाट सङ्कलित राजस्व	रु.हजारमा	२६८८	५०००	५२५०	५५१३	५७८८
सञ्चालित औद्यौगिक तथा व्यापार मेला	पटक	१	१	१	२	२

३.४.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा उद्योग तथा व्यापार उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु. हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु. हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१६७००	४१७५	१२५२५		१६७०	११६९०	३३४०	
२०८०/८१	१७५३५	४३८४	१३१५१		१७५४	१२२७५	३५०७	
२०८१/८२	१८४१२	४६०३	१३८०९		१८४१	१२८८८	३६८२	

३.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	कोभिड-१९ प्रभावितको पुनर्स्थापना कार्यक्रम	व्यवसाय तथा रोजगारीको पुनरुत्थान गर्नु	सालबसाली	१५००	कोभिड-१९ प्रभावित ३०० व्यवसायी पुनर्स्थापित भएका हुने
२	औद्योगिक ग्राम स्थापना	उद्योग स्थापना र सञ्चालन गर्नु	२०७९-२०८१	२१८५०	एक वटा औद्योगिक ग्राम स्थापना भएको हुने
३	स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा समसामयिक औद्योगिक ज्ञान, सीपमा अभिवृद्धि कार्यक्रम	उद्यम व्यवसायको प्रवर्द्धन गर्नु	सालबसाली	८०००	स्थानीय कच्चा पदार्थको वृद्धि र रोजगारीमा वृद्धि भएको हुने
४	विद्युतीय औद्योगिक वस्तुस्थिति विवरण तथा उद्योग, वाणिज्य सम्बन्धी अन्य नियमित कार्यक्रम	औद्योगिक तथ्याङ्कको सङ्कलन, विश्लेषण र सेवा पहुँचमा सुलभता वृद्धि गर्नु	सालबसाली	२१२९७	औद्येगिक वस्तुस्थिति विवरण तयार भएको हुने

३.४.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

सङ्घीय शासन प्रणाली अनुसार तीन तहबीच नीति, कार्यक्रमबीच सामञ्जस्यता, समन्वय र सहकार्यमा पूर्वाधार, प्रविधि तथा सीप विकास हुनेछ। वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त पूँजी उद्योग तथा व्यवसायमा परिचालन हुनेछ। बेरोजगार युवाहरू कृषि तथा गैरकृषिमा आधारित व्यवसायमा आकर्षित हुनेछन्।

३.५ पर्यटन तथा संस्कृति

३.५.१ पृष्ठभूमि

यस नगरपालिकामा तालतलैया, मन्दिर, गुम्बा आदि उल्लेख्य सङ्ख्यामा प्राकृतिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, पर्यटकीय महत्वका सम्पदाहरू रहेको हुँदा पर्यटन विकासको उल्लेख्य सम्भावना रहेको छ। काँक्रे बिहार, बुलबुल ताल, देउती बज्यै, लाटीकोइली, मङ्गलगढी, सुर्खेत सङ्ग्रहालय, घण्टाघर आदि यहाँका प्रमुख धार्मिक, साँस्कृतिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू हुन्; यी स्थलहरूमा आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरू अवलोकन भ्रमणका लागि आउने गरेका छन्। यसबाहेक विभिन्न चाडपर्व, जात्रा, मेलाहरू लाग्ने भएकाले यी स्थानहरूमा पूर्वाधार तथा अन्य प्रवर्द्धनात्मक कार्यहरू गरी आन्तरिक पर्यटन वृद्धि गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ। चालु आ.व. २०७८/७९ मा नगरपालिकाले पर्यटन शुल्कको नाममा काँक्रेबिहार प्रवेश शुल्क स्वरुप रु. ९७ लाख ४१ हजार ४१० सङ्कलन गरेको छ।

३.५.२ समस्या तथा चुनौती

पर्याप्त पर्यटनमैत्री पूर्वाधारको कमी रहेको छ । पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न सकिने अनेकन् सम्पदाहरू भए पनि तिनको प्रवर्द्धन गर्ने र निर्माण गरिएकाको हकमा आवश्यकता अनुसार प्रचार प्रसारको कमी रहेको छ । पर्यटन गुरुयोजना पूर्ण हुन सकेको छैन तथा सो अनुकुल वार्षिक रुपमा कार्यक्रमहरू तर्जुमा र कार्यान्वय हुन सकेका छैनन् । पर्यटन क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यकताअनुसार बजेट विनियोजनको पनि कमी रहेको छ । कोभिड-१९ लगायतका महामारी र प्राकृतिक प्रकोपहरूको कारण समेत समय-समयमा पर्यटकीय क्षेत्रमा नकारात्मक असर पर्ने गरेको छ । नगरपालिकामा रहेका प्राकृतिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, पर्यटकीय महत्वका सम्पदाहरूको उचित संरक्षण, व्यवस्थापन र सौन्दर्यीकरण गरी पर्यटन विकास गर्ने दिशामा आवश्यक पहल हुन सकेको छैन । समग्रमा, यहाँको पर्यटन क्षेत्रले बोकेको सम्भावनाअनुरुप प्राथमिकता पाउन सकेको छैन ।

३.५.३ सोच

"देशको एक प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्य"

३.५.४ उद्देश्य

१. पर्यटन, संस्कृतिका क्षेत्रमा लगानी वृद्धि गर्नु, पर्यटकीय सेवा सुविधा तथा पर्यटकमैत्री पूर्वाधारमा वृद्धि गर्नु

२. बाह्य पर्यटकहरूको सङ्ख्यात्मक तथा गुणात्मक वृद्धि गर्नु र पर्यटकहरूको औसत बसाइ अवधि लम्ब्याउनु

३. विकास र समृद्धिमा पर्यटन क्षेत्रको योगदान वृद्धि गर्नु

३.५.५ रणनीति

१. स्थानीय सम्भावना र आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी पर्यटन क्षेत्रको समुचित नीति तर्जुमा गरी पर्यटकीय सेवा, क्षमताको विस्तार गर्ने
२. प्राकृतिक, सांस्कृतिक तथा ऐतिहासिक कला र सम्पदाहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गरी आवश्यक प्रचार प्रसारका साथ पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने
३. पर्यटन प्रवर्द्धनका लागि निजी क्षेत्र, पर्यटन बोर्डलगायतका सरोकारवालासँगको समन्वय, सम्पर्क तथा साझेदारीमा वृद्धि गर्ने
४. बुलबुले उद्यान, काँक्रेबिहार, शहीद उद्यान, पाताल दरबार, भानु उद्यान, सिद्धपाइला मन्दिर, रानीघाट, अँधेरी गुफा, जलेश्वर मन्दिरलगायतका धार्मिक एवम् पर्यटकीय स्थलहरूलाई नगरपालिका मातहत ल्याई उचित संरक्षणका साथ पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने
५. पर्यटन विकासका लागि उपयुक्त नीतिगत तथा संस्थागत संरचनाको स्थापना गरी परिचालन गर्ने ।
६. पर्यटन उद्योग सम्बद्ध निजी सङ्घ-संस्था र अन्य सरोकारवालाहरूसँगको सहकार्यमा पर्यटकीय सेवाको गुणस्तर सुधार तथा प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
७. सङ्घ तथा प्रदेश सरकारसँगको समन्वय र सहकार्यमा पर्यटन उद्योगको विकास तथा विस्तारका दृष्टिले रणनीति महत्वका पूर्वाधारहरू (सडक, विमानस्थल, पुल आदि) विकासमा जोड दिने ।
८. छिमेकी स्थानीय तहहरू, निजी व्यावसायिक संघ/संस्थाहरू र समुदायको सहकार्यमा पर्यटकीय स्थल र पूर्वाधारहरूको संरक्षण संवर्द्धन र विस्तार गर्ने ।

३.५.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमको आधारमा यस उपक्षेत्रको आगामी तीन आ.व.को नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य निम्नअनुसार तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
वीरेन्द्रनगर भ्रमण गर्ने पर्यटक	सङ्ख्या	१६३५१५	१८८०४२	२१६२४९	२४८६८६	२८५९८९
प्रतिदिन प्रति पर्यटक औसत दैनिक खर्च	रु.	२८८०	३१६८	३४८५	३८३३	४२१७
पर्यटकको औसत बसाइ अवधी	दिन	३	३	४	४	५
नगरपालिकामा पर्यटन क्षेत्रको आम्दानी	रु.	५२८	१०००	१०००	१०००	१०००
व्यवस्थित र स्तरीय पर्यटकीय स्थल तथा सम्पदा	सङ्ख्या	४	५	५	६	७

३.५.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा पर्यटन तथा संस्कृति उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु. हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु.हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	२८९५०	१४४८	२७५०३		२८९५	२०२६५	५७९०	
२०८०/८१	३०३९८	१५२०	२८८७८		३०४०	२१२७८	६०८०	
२०८१/८२	३१९१७	१५९६	३०३२२		३१९२	२२३४२	६३८३	

३.५.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु.हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	पर्यटन गुरुयोजना डीपीआर तयारी	पर्यटन विकासको स्पष्ट खाका तयार गर्नु	२०७९-२०८०	२०००	पर्यटन गुरुयोजनाको मार्गचित्र तयारी भएको हुने
२	पर्यटकीय पूर्वाधार विकास कार्यक्रम	पर्यटन आवागमनमा सहजना वृद्धि गर्नु	२०७९-२०८०	८०७६५	पर्यटकीय पूर्वाधारमा संख्यात्मक तथा गुणात्मक वृद्धि भएको हुने
३	होम स्टे कार्यक्रम	मौलिक संस्कृति संरक्षणमा आधारित पर्यटन वृद्धि गर्नु	सालबसाली	२५००	१०० वटा होम स्टे सञ्चालनमा आउने
४	मौलिक संस्कृति संरक्षण लगायत पर्यटन सम्बन्धी अन्य नियमित कार्यक्रम	मेला, पर्वलगायत मौलिक संस्कृतिको संरक्षण गर्नु	सालबसाली	६०००	मौलिक संस्कृति संरक्षणमा कम्तीमा ५०० व्यक्ति प्रत्यक्ष संलग्न भएका हुने

३.५.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

अन्तर सरकार, निजी क्षेत्र तथा नागरिक साझेदारीमा पर्यटन पूर्वाधार विकास, पर्यटन प्रवर्द्धन तथा सेवा सुविधाको विकास र विस्तार हुनेछ । वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त पूँजी पर्यटन व्यवस्था परिचालन हुनेछ र बेरोजगार युवाहरू पर्यटन व्यवसायमा आकर्षित हुनेछन् । पर्यटन, संस्कृतिका क्षेत्रमा आवश्यक बजेट कम भएमा वा पर्यटन सम्बन्धी कार्यक्रमले प्राथमिकता पाउन नसकेमा अपेक्षित नजिता हासिल नहुने जोखिम रहन सक्दछ ।

३.६ सहकारी, वित्तीय सेवा र भूमि व्यवस्था

३.६.१ पृष्ठभूमि

देशको पुरानो शहर, कर्णालीको प्रवेशद्वार र कर्णाली प्रदेशको राजधानी समेत भएको हुनाले यस नगरपालिकामा बैंक, वित्तीय संस्था तथा सहकारीको उल्लेख्य विस्तार भएको छ । यस नगरपालिकामा "क" वर्गका बैंक अर्थात् वाणिज्य बैंकहरू २७ वटा, "ख" वर्गका बैंक अर्थात् वित्तीय संस्था/विकास बैंक र "घ" वर्गका अर्थात् लघुवित्त कारोबार गर्ने संस्थाहरू दुईवटा रहेका छन् भने २५३ वटा सहकारी संस्थाहरू रहेका छन् ।[४] नगरपालिकाका २९२१६ घरपरिवारमध्ये १५६८४ अर्थात् ५३.७ प्रतिशत घरपरिवारको बैंक खाता रहेको र बाँकी ४६.३ प्रतिशतको बैंक खाता नरहेको देखिन्छ । नगरपालिकामा हाल करिब १४००० भूमिहीन दलित, सुकुम्बासी रहेका छन् ।

३.६.२ समस्या तथा चुनौती

बैंक, वित्तीय संस्था एवम् सहकारीहरूको सङ्ख्या तथा कारोवार उच्च रहेको भएता पनि अनौपचारिक क्षेत्रबाट हुने कारोबारको अवस्था उल्लेखनीय रहेको छ । सबै विप्रेषण आप्रवाहलाई बैंक तथा वित्तीय संस्थालगायतको औपचारिक क्षेत्रले अभैसम्म समेट्न सकेको छैन । समुदायमा बैङ्किङ माध्यमका सट्टामा अनौपचारिक माध्यमबाट ऋण सापटी लिने प्रचलन कायमै रहेका छ र वित्तीय साक्षरता पर्याप्त रहेको छैन । वित्तीय साक्षरताको कमी, धितो राख्ने सम्पत्तिको अभाव, आवश्यक प्रमाण पुऱ्याउन नसक्नु, झन्झटिलो कागजी प्रक्रिया र आवश्यक सहयोगका लागि सेवा केन्द्रको अभाव कारण अनौपचारिक क्षेत्रबाट कारोबार हुने गरेको छ । घरेलु तथा साना उद्योग र सीमान्तकृत समुदायमा सर्वसुलभ वित्तीय सेवामा न्यून पहुँच रहेको छ । वित्तीय सेवामा महिला र पुरुषको समान पहुँच रहेको छैन । कृषिलगायतका उत्पादशील क्षेत्रहरूमा बैंकिङ लगानीको हिस्सा निकै न्यून रहेको छ । नगरको शहरी क्षेत्रमा बैंक र वित्त कम्पनीहरूको बाक्लो उपस्थिति भए पनि शहरोन्मुख ग्रामीण क्षेत्रमा सर्वशुलभ पहुँच विस्तार हुन सकेको छैन । स्थानीय स्रोत परिचालनमा बैंकिङ स्रोत प्रयोग सन्तोषजनक स्तरमा हुन सकेको छैन । बैंकिङ प्रक्रियाका सम्बन्धमा सम्बन्धित प्रावधानको ज्ञान नहुँदा र दर्ता, कर चुक्ता, घरभाडा सम्झौताका साथै व्यावसायिक परियोजना प्रस्तावजस्ता आधारभूत कागजात आफैंले तयार गर्न कठिनाइ हुँदा लघु, घरेलु र साना उद्योगले सहज रुपमा कर्जा सुविधा उपभोग र परिचालन गर्न सकेका छैनन् । सहकारीहरूको नियमनका लागि दक्ष जनशक्तिको अभाव रहेको छ ।

सुकुम्बासी आयोग बारम्बार फेरबदल भइरहनु र सुकुम्बासीको समस्या निरन्तर बढ्दै जानुले भूमि व्यवस्थामा चुनौती सम्बोधन कठिन हुँदै आएको छ । कोरोना महामारीजस्तो विपद्को अवधिमा बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई ब्याज छुट गर्न सक्ने हैसियतमा पुऱ्याउनु तथा बैङ्क एवम् वित्तीय संस्थाको सामाजिक जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्नु यस क्षेत्रका केही चुनौतीहरू हुन् ।

३.६.३ सोच

सबैको सहज पहुँचयुक्त, उत्पादनशील बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र

३.६.४ उद्देश्य

१. बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्रमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्नु तथा यस क्षेत्रको लगानीलाई उत्पादशील क्षेत्रमा केन्द्रित गर्नु
२. भूमि व्यवस्थाको प्रभावकारिता वृद्धि गर्दै सुकुम्बासी एवम् भूमिहीनका समस्या सम्बोधन गर्नु
३. उत्पादन वृद्धिका लागि सहकारीको मोडेल प्रवर्द्धन गर्नु

[४] नगर पार्श्वचित्र, वीरेन्द्रनगर नगरपालिका, २०७५, नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, वीरेन्द्रनगर नगरपालिका

३.६.५ रणनीति

१. बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको पहुँच कम भएका क्षेत्र तथा वर्गहरू पहिचान गरी त्यस्ता क्षेत्र तथा वर्गलाई उत्पादनशील क्षेत्र लगानी गर्न बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई सहज वातावरण सिर्जना गर्ने
२. सहकारीहरूलाई सहकारीको उद्देश्य र सहकारिताको भावनाअनुसार सञ्चालन, परिचालन गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्ने
३. सहकारी संस्थाहरूलाई उत्पादन, प्रशोधन तथा भण्डारणका लागि उत्प्रेरित गर्ने
४. सहकारी साझेदारी अनुदान कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
५. वित्तीय साक्षरता अभिवृद्धिमा बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्रसँग साझेदारी र सहकार्यमा वृद्धि गर्ने
६. विषयगत र बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरूको व्यवस्थापकीय क्षमता विकास र दक्षता अभिवृद्धि गर्ने साथै सहकारीको नियमन गर्न दक्ष जनशक्ति अभिवृद्धि गर्ने
७. सहकारीहरूको पूँजी र लगानी व्यावसायिक कृषि, पर्यटन र उत्पादन तथा प्रशोधन क्षेत्रमा परिचालन गर्न सहयोग गर्ने ।

३.६.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमको आधारमा यस उपक्षेत्रको आगामी तीन आर्थिक वर्षको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
महिला सञ्चालक भएका उद्यम व्यवसायको हिस्सा	प्रतिशत	३७	३८	३९	४०	४१
"क" तथा "ख" वर्गका बैंक तथा वित्तीय संस्थाको वार्षिक कारोबार रकम	रु. हजार	२५४३४०	२७९७७४	३०७७५१	३३८५२७	३७२३७९
व्यावसायिक फर्म तथा कम्पनीमध्ये ५० लाखभन्दा धेरै लगानी गर्नेको हिस्सा	प्रतिशत	७	८	९	११	१४
महिला सञ्चालक रहेका उद्योग तथा व्यावसायिक फर्मको हिस्सा	प्रतिशत	३७.४	३९	४०	४१	४२
बैङ्कमा खाता गरेका घरपरिवारको हिस्सा	प्रतिशत	५४	५६	५८	६२	६५

३.६.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा भूमि व्यवस्था तथा सहकारी उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु. हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु. हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	४०००	२८००	१२००		४००	२८००	८००	
२०८०/८१	४२००	२९४०	१२६०		४२०	२९४०	८४०	
२०८१/८२	४४१०	३०८७	१३२३		४४१	३०८७	८८२	

३.६.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	सहकारी साझेदारी अनुदान तथा सहकारी व्यवसाय एवम् पसल सञ्चालन कार्यक्रम	सहकारी प्रवर्द्धन गर्नु	सालबसाली	७५००	सहकारीहरू साझेदारी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न उत्प्रेरित हुनेछन् ।
२	वित्तीय साक्षरता र पहुँच विस्तार कार्यक्रम	वित्तीय पहुँच उपलब्ध गराउनु	सालबसाली	२५००	वित्तीय साक्षरता र पहुँच कार्यक्रम सञ्चालनमा आउने
३	साना उद्यमी एवम् व्यवसाय प्रवर्द्धन लगायत नियमित अन्य कार्यक्रम	साना उद्यमी/व्यावसायीका लागि वित्तीय पहुँच तथा उद्यम प्रवर्द्धन सम्बन्धी अन्य नियमित सेवा प्रवाह गर्नु	सालबसाली	२६१०	१०० जना साना उद्यमीहरूले व्यवसाय प्रवर्द्धन गर्नेछन् ।

३.६.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

नगरवासीहरूमा वित्तीय साक्षरताका अवसरहरू उपलब्ध हुनेछ । बैंक, वित्तीय संस्था एवम् सहकारी संस्थाहरू उत्पादनमूलक कार्य तथा स्थानीय उत्पादनको बजारीकरण बढी क्रियाशिल हुनेछन् । कोभिड-१९ लगायत अन्य महामारीको नियन्त्रण तथा आर्थिक गतिविधि विस्तार भइ जानेछन् । उपरोक्त अवस्था सिर्जना हुन नसकेमा लक्ष्य हासिल गर्न जोखिम रहन्छ ।

३.७ श्रम तथा रोजगारी

३.७.१ पृष्ठभूमि

नगरपालिकामा कुल ११५४५१ जनसङ्ख्या रहेकोमा पुरुष ३४५२९ अर्थात् ३० प्रतिशत र महिला ३९३६२ अर्थात् ३४ प्रतिशत गरी कुल ६४ प्रतिशत जनसङ्ख्या १५ देखि ५९ वर्ष उमेर समूहको रहेको छ । यस आधारमा हेर्दा कुल जनसङ्ख्याको झण्डै दुई तिहाइ हिस्सा श्रमयोग्य जनसङ्ख्या रहेको छ । स्थानीय स्तरमा रोजागारीका पर्याप्त अवसर भने रहेको छैन ।[५] सोही स्रोतको तथ्याङ्क अनुसार १५ वर्ष वा सोभन्दा माथिको कुल जनसङ्ख्या ९५३३१ मध्ये २६४४० अर्थात् २७.७३ प्रतिशत मात्र रोजगार रहेको देखिन्छ ।

३.७.२ समस्या तथा चुनौती

सक्रिय उमेर समूहको जनङ्ख्यालाई उनीहरूको सीप ज्ञान, क्षमता अनुसार उचित रोजगारका अवसरहरूको कमी रहेको छ । रोजगारीका लागि सम्भाव्य क्षेत्र पहिचान गर्ने तथा स्थानीय रोजगार प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन हुन सकेको छैन । फलतः आवश्यकताअनुसार सीप प्राप्त गरी स्थानीय स्रोत परिचालन एवम् आय आर्जनका काममा सक्रिय रहन सक्रिय जनसङ्ख्याको ठूलो हिस्सालाई अवसरको अभाव रहेको छ । यसैकारण वैदेशिक रोजगारी लगायत बाह्य क्षेत्रको रोजगारीमा आकर्षण कायमै रहेको छ । आर्थिक क्षेत्रमा कोभिड महामारी र राष्ट्रिय रुपमा देखा परेको आर्थिक गतिविधिमा देखा परेको सिथिलताका कारण रोजगारीको क्षेत्र सङ्कुचित भएको छ । औद्योगिक तथा निर्माण क्षेत्रको मागअनुसार श्रमिक स्थानीय बजारमा उपलब्ध नहुँदा विदेशी (भारतीय) कामदारमा भर पर्ने अवस्था रहेको छ । यस जनशक्ति विकासका लागि रोजगारमूलक तालिम र नयाँ प्रविधिको अनुकुल हुने गरी क्षमता विकासका अवसरहरूमा कमी रहेको छ ।

[छ] नगर पार्श्वचित्र, २०७५, नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, वीरेन्द्रनगर नगरपालिका

३.७.३ सोच

"नगरपालिका तथा सिङ्गो प्रदेशका लागि रोजगारीका पर्याप्त अवसर तथा गरिबी न्यूनीकरण"

३.७.४ उद्देश्य

१. स्थानीय स्रोत र आवश्यकता सुहाउँदो दक्ष, सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्नु
२. स्थानीय स्तरमा रोजगारीका अवसरहरू वृद्धि गर्नु तथा गरिबी न्यूनीकरण गर्नु
३. विदेश पलायन हुने प्रवृत्ति कम गर्नु

३.७.५ रणनीति

१. निजी क्षेत्रसँगको समन्वय र सहकार्यमा विद्यमान उद्यम व्यवसायमा दक्षताका क्षेत्र पहिचान तथा सो अनुसार क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने
२. स्थानीय स्रोत परिचालनमा आधारित उद्योग स्थापना र सञ्चालनका लागि निजी क्षेत्रलाई सहज वातावरण सिर्जना गर्ने
३. वैदेशिक रोजगारीबाट फिर्ता भएका व्यक्तिहरूलाई सामाजिक पुनः एकीकरणमा जोड दिँदै उनीहरूले हासिल गरेका ज्ञान, सीप र उद्यमशीलता उपयोग गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
४. निजी क्षेत्रको सहभागितामा सार्वजनिक-निजी क्षेत्र साझेदारीको माध्यमले स्थानीय पूँजी परिचालन गर्ने
५. स्थानीय आयोजना बैंकबाट सार्वजनिक-निजी साझेदारीका आयोजना कार्यान्वयनमा प्राथमिकता दिने ।
६. निजी क्षेत्रसँगको समन्वय र सहकार्यमा विद्यमान उद्यम व्यवसायमा दक्षताका क्षेत्र पहिचान तथा सो अनुसार क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने
७. स्थानीय स्रोत परिचालनमा आधारित उद्योग स्थापना र सञ्चालनका लागि निजी क्षेत्रलाई सहज वातावरण सिर्जना गर्ने तथा उद्योग व्यवसायमा रहेका समस्याहरू पहिचान गरी शीघ्र समाधानका लागि पहल गर्ने

३.७.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता, बहुवर्षीय तथा नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमको आधारमा यस उपक्षेत्रको आगामी तीन आ.व.को नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत सञ्चालित आयोजना	सङ्ख्या	१	१	२	३	३
कार्यक्रमबाट सिर्जित रोजगारीको कार्यदिन	दिन	११०	११०	१५०	२००	२५०

३.७.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा श्रम तथा रोजगार उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु. हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु. हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१११००	७७७०	३३३०		१११०	७७७०	२२२०	
२०८०/८१	११६५५	८१५९	३४९७		११६६	८१५९	२३३१	
२०८१/८२	१२२३८	८५६६	३६७१		१२२४	८५६६	२४४८	

६.७.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम	बेरोजगारलाई मौसमी रोजगार प्रदान गरी वार्षिक आयमा वृद्धि गर्नु	सालवसाली	३००००	६५० जनाले रोजगारी प्राप्त गरेका हुने
२	सीपमूलक तालिम र प्रविधि विस्तार कार्यक्रम	स्थानीय अर्थतन्त्रमा आवश्यक दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको सहज आपूर्ति बढाउने	सालवसाली	२०००	२०० जना प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन हुने
३	स्थानीय रोजगार प्रवर्द्धन तथा रोजगारी सम्बन्धी अन्य नियमित कार्यक्रम	रोजगारीको आधार तयार गर्ने तथा जनशक्ति पलायन रोक्नु	सालवसाली	२९९३	रोजगारी सम्बन्धी सेवा सुविधा नियमित भएको हुने

६.७.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

श्रम, रोजगारी तथा गरिबी निवारण सम्बन्धी व्यवहारिक नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा भई कार्यान्वयन हुनेछ। श्रम, रोजगारी तथा गरिबी निवारणका लागि समुदाय निजी क्षेत्र, स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार तथा सङ्घीय सरकारबीचको सहकार्यमा वृद्धि भएको हुनेछ। रोजगार प्रवर्द्धन नीति तथा कार्यक्रममा निरन्तरता नभएमा वा बजेटको अभाव भएमा यसबाट अपेक्षा गरिएको नतिजा हासिल नहुने जोखिम रहेको छ।

३.८ गरिबी निवारण

३.८.१ पृष्ठभूमि

नगरपालिकाका विभिन्न क्षेत्र तथा वडाहरूबीचमा भौगोलिक र विकासको अवस्थामा निकै भिन्नता रहेको छ। शहरी क्षेत्रका तुलनामा ग्रामीण क्षेत्रमा गरिबीको स्तर उच्च रहेको छ। नगरपालिकाका कुल २९२१६ घरपरिवारमध्ये ३१०० (१०.६१ प्रतिशत) को प्रति परिवार वार्षिक औसत आय रु. १२००० भन्दा कम रहेको तथ्याङ्क छ भने ३६०२ (१२.३३ प्रतिशत) को प्रति परिवार वार्षिक औसत आय रु. १२०००-३६००० रहेको तथ्याङ्क छ। यस्तैगरी ७३०३ अर्थात् २५ प्रतिशत घरपरिवारको वार्षिक औसत आय रु. ३६०००-६०००० सम्म रहेको तथ्याङ्क छ। यस आधारमा हेर्दा प्रति परिवार मासिक औसत रु. ५००० वा सोभन्दा कम आम्दानी हुने परिवारको हिस्सा कुल घरपरिवारमध्ये ४७.९४ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। यसबाट समग्रमा गरिबीको हिस्सा उच्च रहेको देखिन्छ। गरिबी निवारणका लागि विभिन्न टुक्रे कार्यक्रमहरू रहेका भए पनि सञ्चालनमा आउन सकेको छैन र तिनले सकारात्मक परिणाम पनि आउन सकेको देखिँदैन।

३.८.२ समस्या तथा चुनौती

नगरपालिकाभित्र रहेका ग्रामीण तथा शहरी क्षेत्रहरूमा रहेका गरिबीका मूल कारणहरूको खोजी तदनुरुप योजना बन्न सकेको छैन। निरन्तरको बढ्दो महङ्गी, युवा पुस्तालाई रोजगारीका अवसरहरूको कमी, नयाँ व्यवसायका लागि आवश्यकताअनुसार ज्ञान, सीप र पूँजीको कमीजस्ता कारणहरूले गरिबी अझ बढेको छ र यसले गर्दा युवापुस्तामाथि आश्रित जनसङ्ख्याका समस्याहरू थप जटिल हुन जाँदा गरिबीको गहनता बढेको छ। यहाँ भूमिहीनहरूको समस्या लामो समयदेखि सम्बोधन हुन सकेको छैन। नदी किनार अतिक्रमण हुँदा यसले वातावरणीय जोखिम बढाएको छ।

३.८.३ सोच

"निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनीको जनसङ्ख्या शून्य भएको नगरपालिका"

३.८.४ उद्देश्य

१. स्थानीय स्तरमा आम्दानी तथा रोजगारीका अवसरहरू वृद्धि गर्नु
२. गरिबीका कारणहरू पहिचान तथा गरिबी न्यूनीकरण गर्नु

३.८.५ रणनीति

१. निश्चित मापदण्ड तयार गरी गरिब घरपरिवार पहिचान गर्ने
२. पहिचान भएका गरिब घरपरिवारलाई परिचय पत्र वितरण गरी यस आधारमा लक्ष्यित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने
३. सीपमूलक एवम् आयआर्जनमुखी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने तथा कार्यरत श्रमिकहरूका क्षमता वृद्धिमा आवश्यकताअनुसार सहयोग गर्ने

३.८.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना/कार्यक्रमको आधारमा यस उपक्षेत्रको आगामी तीन आ.व.को नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनीको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	१७	१८	१५	१२	१०
अनधिकृत जमिनमा बसोबास गर्ने घरपरिवार	सङ्ख्या	४५००	४५००	४०००	३५००	३०००

३.८.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा यस उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार रहेको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु. हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु.हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१८८०५	९३१५	४९०	९०००	७५२	३७६१	६४३	१३६४९
२०८०/८१	१९७४५	९७८०	५१५	९४५०	७९०	३९४९	६७५	१४३३१
२०८१/८२	२०७३३	१०२७०	५४१	९९२३	८२९	४१४७	७०९	१५०४८

३.८.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	गरिबी निवारण कार्यक्रम	निरपेक्ष गरिबीको उन्मूलन गर्नु	सालबसाली	५९२८३	निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनीको जनसंख्या घट्नेछ ।

३.८.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

श्रम, रोजगारी तथा गरिबी निवारण सम्बन्धी व्यवहारिक नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा भई कार्यान्वयन हुनेछ । श्रम, रोजगारी तथा गरिबी निवारणका लागि समुदाय निजी क्षेत्र, स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार तथा सङ्घीय सरकारबीचको सहकार्यमा वृद्धि भएको हुनेछ । रोजगार प्रवर्द्धन नीति तथा कार्यक्रममा निरन्तरता नभएमा वा बजेटको अभाव भएमा यसबाट अपेक्षा गरिएको नतिजा हासिल नहुने जोखिम रहेको छ ।

परिच्छेद चार : सामाजिक क्षेत्र

यस परिच्छेद अन्तर्गत स्वास्थ्य, शिक्षा, खानेपानी, सरसफाई, महिला, बालबालिका र सामाजिक समावेशीकरण, युवा तथा खेलकुदजस्ता उपक्षेत्रहरूको पृष्ठभूमि, समस्या तथा चुनौती, लक्ष्य, रणनीति, नतिजा खाका, त्रिवर्षीय खर्च तथा स्रोत अनुमान, आयोजना तथा कार्यक्रम र पूर्वानुमान तथा जोखिम पक्षहरू समावेश गरिएको छ ।

४.१ शिक्षा, भाषा, कला, साहित्य, विज्ञान तथा प्रविधि

४.१.१ पृष्ठभूमि

वीरेन्द्रनगर नगरपालिका कर्णाली प्रदेशको शैक्षिक केन्द्रका रुपमा रहेको छ । यहाँ सामुदायिक विद्यालय ६० वटा, संस्थागत विद्यालय ८८ वटा, बालबिकास केन्द्र ९७ वटा र अन्य बाल विकास केन्द्रहरू करिब १०० वटा रहेका छन् । यहाँ मध्यपश्चिम विश्वविद्यालय पनि रहेको छ । यस विश्वविद्यालय र सुर्खेत क्याम्पसमा स्नातकोत्तर तहको पढाइ हुन्छ भने स्नातक तह पढाइ हुने ६ वटा क्याम्पस रहेका छन् । नगर पार्श्वचित्र अनुसार यहाँ ८१.२ प्रतिशत साक्षरता रहेको छ ।

४.१.२ समस्या तथा चुनौती

सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा आवश्यक शैक्षिक पूर्वाधारको न्यूनता रहेको छ । शैक्षिक गुणस्तरको कमी रहेको छ तथा शिक्षामा सबै नागरिकको समान पहुँच हुन सकेको छैन । विज्ञान तथा प्रविधिको क्षेत्रमा अनुसन्धान तथा आविष्कारका लागि प्रोत्साहनको कमी रहेको छ । सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयबीच शैक्षिक गुणस्तरमा फरक रहेको छ भने सामुदायिक विद्यालयको शिक्षाप्रति नगरवासीको विश्वासमा कमी रहेको छ । सामुदायिक विद्यालयमा दरबन्दी मिलान, शिक्षक समायोजन, नेतृत्व सबलीकरण, भौतिक पूर्वाधार विकास, विद्यालय व्यवस्थापन तथा अनुगमनलाई प्रभावकारी हुन सकेको छैन । स्थानीय बजारको माग अनुरूपका जनशक्ति उत्पादन गर्न र निम्न आय भएका समुदायका लागि सर्वसुलभ लागतमा प्राविधिक शिक्षामा पहुँच स्थापित हुन सकेको छैन । परम्परागत रुपमा स्थानीय भाषा, कला, तथा सम्पदाका हिसाबले धनी भए पनि तिनको उचित संरक्षण, सम्बर्द्धन हुन सकेको छैन । जीवनउपयोगी एवम् गुणस्तरीय शिक्षामा विपन्न, दलित, सीमान्तकृत र पिछडिएका समुदायहरूको पहुँच न्यून रहेको छ ।

४.१.३ सोच

"गुणस्तरीय, सर्वसुलभ, समयोपयोगी शिक्षा र राष्ट्रिय स्तरको खेलकुद"

४.१.४ उद्देश्य

१. गुणस्तरीय शिक्षामा सबै बालबालिकाको सहज पहुँच सुनिश्चित गर्नु
२. संस्थागत विद्यालयको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्नु
३. विज्ञान, प्रविधिको प्रवर्द्धन गर्नु
४. स्थानीय भाषा, कला साहित्यको संरक्षण, प्रवर्द्धन गर्नु

४.१.५ रणनीति

१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा सबै बालबालिकाहरूको सर्वसुलभ समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गरी प्रारम्भिक बालबालिका र शिक्षालाई बालबालिकाको सर्वाङ्गिण विकासको आधारका रुपमा विकास गर्ने,

२. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षामा सबै बालबालिकाहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्न प्रत्येक विद्यालयका अतिरिक्त घरपरिवारसम्म शिक्षण सिकाइका लागि न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास गर्ने,
३. शिक्षक सक्षमता प्रणालीको विकासका लागि स्वचालित प्रणालीको स्थापना गर्ने,
४. प्रत्येक शिक्षकमा सूचना प्रविधि सम्बन्धी प्रायोगिक सीपको विकास सुनिश्चित गर्ने,
५. न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधार नभएका विद्यालयलाई *मर्जर*मा जान प्रोत्साहित गर्ने,
६. विपन्न (वादी, दलित, अन्य) तथा असहाय बालबालिकाका लागि "विद्यालय शिक्षा सुनिश्चितता छात्रवृत्ति कोष" स्थापना गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने,
७. सबै संस्थागत विद्यालयहरूमा आवश्यक पूर्वाधार तथा शैक्षिक सामग्री एवम् अन्य वातावरण सुधार गरी समग्र पठन-पाठनको वातावरणमा सुधार गर्ने,
८. विद्यार्थीको उपलब्धीलाई शिक्षकको कार्यसम्पादनसँग जोड्ने पद्धतिको विकास गर्ने ।

४.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमको आधारमा यस उपक्षेत्रको आगामी तीन आर्थिक वर्षको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
पूर्वप्राथमिक तहको सहजै देखिने भर्ना दर	प्रतिशत	९०	९१	९२	९३	९४
कक्षा १ मा बालविकासको अनुभवसहित भर्ना हुने दर	प्रतिशत	७१	७२	७३	७५	७७
प्रा.वि.को खुद भर्ना दर	प्रतिशत	९९.२	९९.२	९९.२	९९.३	९९.४
आधारभूत तहको भर्नादर	प्रतिशत	९७	९७.०	९७.५	९७.५	९८.०
माध्यमिक तहको खुद भर्नादर	प्रतिशत	६६.५	६७.०	६७.०	६८.०	६९.०
कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर	प्रतिशत	७७	७७.५	७८.०	७८.५	७९.०
कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर	प्रतिशत	४७	४८.०	४८.०	४९.०	५०.०
प्रा.वि.को कक्षा छाड्ने दर	प्रतिशत	५	५.०	४.५	४.५	४.०
आधारभूत तहको कक्षा छाड्ने दर	प्रतिशत	८	७.५	७.५	७.०	६.५
माध्यमिक तहको कक्षा छाड्ने दर	प्रतिशत	११	१०.५	१०.५	१०.०	९.५

४.१.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा शिक्षा उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु. हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु. हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	५१७००	३६१९०	१५५१०		५१७०	३६१९०	१०३४०	
२०८०/८१	५४२८५	३८०००	१६२८६		५४२९	३८०००	१०८५७	
२०८१/८२	५६९९९	३९८९९	१७१००		५७००	३९८९९	११४००	

४.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	नमूना विद्यालय भवन निर्माण, जन मा.वि. वीरेन्द्रनगर	नमुना विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी निर्देशिका पूर्ण पालना भएको नमुना विद्यालय भवन निर्माण गर्नु	२०७९/८० देखि २०८४/८५	३००००	विद्यार्थीले गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गरेको हुने
२	सिद्द बहिरा बालकको विद्यालय	बहिरा बालबालिकाहरूलाई पठन-पाठनको सहज सिकाइ वातावरण उपलब्ध गराउनु	२०७८/७९ - २०८६/८७	२००००	वार्षिक रुपमा ८० बहिरा बालबालिकाको शैक्षिक उपलब्धीमा सुधार भएको हुने
३	शिक्षा विकास कार्यक्रम (प्रारम्भिक बालविकास, आधारभूत, माध्यमिक, प्राविधिक र अन्य शैक्षिक कार्यक्रम)	सबै बालबालिकाले सहज वातावरणमा गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्ने कुरामा सुधार गर्नु	सालबसाली	११२९८४	सबै बालबालिकाको शिक्षामा सहज पहुँच सुनिश्चित भएको हुने

४.१.९ अनुमान तथा जोखिम

सङ्घीय शिक्षा ऐन तथा नियमावली जारी एवम् समयानुकुल परिमार्जन भएको हुनेछ । शैक्षिक क्षेत्रमा नवीनतम विधि तथा प्रविधिको उपयोग भएको हुनेछ । शैक्षिक क्षेत्रमा पर्याप्त पूर्वाधार विकास, आवश्यक जनशक्ति व्यवस्था, क्षमता विकासका अवसर, नवीनतम प्रविधिको उपयोग, अन्तर सरकार सहयोग र सहकार्य र सरोकारवालाबीचको समन्वय, सहकार्य र साझेदारीको विकास जस्ता पक्षमा ध्यान दिन सकेमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुने देखिन्छ ।

४.२ स्वास्थ्य तथा पोषण

४.२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्यसेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक प्रदान गरेको छ र यस सन्दर्भमा यस नगरपालिकामा हरेक वडामा कम्तीमा एक वटा स्वास्थ्य संस्थामा निःशुल्क रुपमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्नुका साथै पोषणसम्बन्धी विभिन्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिँदै आएको छ । नगर अस्पताल १ वटा, आयुर्वेद अस्पताल १ वटा, स्वास्थ्य चौकी ७ वटा, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र ८ वटा, शहरी स्वास्थ्य केन्द्र २ वटा, गाउँघर क्लिनिक १३ वटा, खोप क्लिनिक ३७ वटा, बहिरङ्ग उपचार केन्द्र १ वटा, DOTS उपचार केन्द्र १८ वटा र महिला स्वास्थ्य स्वयम्सेविका १७८ जनाबाट सेवा प्रदान हुँदै आएको छ । यसका अतिरिक्त निजी क्षेत्रबाट अस्पताल तथा स्वास्थ्य संस्थाहरू मार्फत् सेवा प्रवाह भइरहेको हुँदा नागरिकहरूले आफ्नो आवश्यकता तथा क्षमताअनुसार आधारभूत स्वास्थ्य सेवा स्थानीय स्तरमै उपभोग गर्न सक्ने वातावरण रहेको छ । नगरपालिकामा चिकित्सक दरबन्दी २४ जना रहेको छ, बर्थिङ सेन्टर तीन वटा, भीसीटी केन्द्र एक वटा, क्षयरोग उपचार केन्द्र पाँच वटा रहेका छन् भने अपरेशन सेवा उपलब्ध स्वास्थ्य संस्था एक वटा रहेको छ । गर्भवती जाँच पहिलो पटकको प्रतिशत २७७ रहेको छ भने चौथो पटकको प्रतिशत ५९.०५ रहेको छ ।[६]

नगरपालिका स्वास्थ्य शाखाले नगरअन्तर्गत प्रवाह हुने आधारभूत स्वास्थ्य सेवाका विषयमा नीति नियम तर्जुमा गर्ने, योजना बनाउने, कार्यान्वयन गर्ने, कार्यविधि र मापदण्ड निर्माणको जिम्मेवारी सम्हाल्दै आएको छ । नगरपालिका अन्तर्गत सञ्चालनमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाको भौतिक व्यवस्थापन, औषधी तथा स्वास्थ्य सामग्रीहरूको आपूर्ति, स्वास्थ्यकर्मीहरूको परिचालन तथा सूचना व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्य पनि यस शाखाले नै गर्ने गरेको छ । यसका अतिरिक्त नगर क्षेत्रमा सञ्चालित सरकारी, निजी तथा अन्य सबै किसिमका

[६] नगर पार्श्वचित्र, २०७५, वीरेन्द्रनगर नगरपालिका

स्वास्थ्य संस्थाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका साथै निजी क्षेत्रका संस्थाहरूलाई स्थापना तथा सञ्चालन अनुमति दिने र उनीहरूको सेवाको गुणस्तर निर्धारणदेखि अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी पनि स्वास्थ्य सम्हाल्दै आएको छ ।

४.२.२ समस्या तथा चुनौती

नगरपालिकामा स्वास्थ्य संस्थाहरू रहेका छन् तर पर्याप्त सङ्ख्यामा स्वाथ्यकर्मी, स्वास्थ्य उपकरण, औषधीको उपलब्धता नहुँदा सेवा लिने र दिने दुवै पक्षलाई कठिनाइहरू रहेका छन् । आवश्यकताअनुसार भौतिक पूर्वाधार रहेको छैन । सेवा प्रवाह बिरामीमैत्री हुन सकेको छैन । निजी क्षेत्रको उपचार महङ्गो भएकाले सर्वसाधारण सबैले धान्न सक्नेखालको छैन । यस नगरपालिकामा आपत्कालीन प्रसूति सेवाको कमीका कारण हुने मुत्यु नै मातृमृत्युदरको प्रमुख कारणका रुपमा रहँदै आएको छ । एकातर्फ दरबन्दी/आवश्यकताभन्दा धेरै जनशक्ति भएकाले जनशक्ति व्यवस्थापन पनि कठिन भएको छ भने अर्कातर्फ विशेषज्ञ चिकित्सकहरूको कमी रहेको छ । विश्वव्यापी रूपमा फैलिएको कोभिड-१९ को महामारीका समयमा नगरपालिकाको ध्यान सो महामारीको रोकथाम र नियन्त्रणमा केन्द्रित हुँदा यस अन्तर्गतका स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रवाह हुने नियमित सेवाको गुणस्तर र प्रभावकारितामा पनि असर गरेको छ । नेपाल सरकारको स्वास्थ्य बिमाअन्तर्गतका सेवा प्रभावकारी रूपमा प्रदान गर्ने जिम्मेवारीसमेत स्थानीय तहलाई नै आएको छ तर यसलाई प्रभावकारी बनाउन नगरपालिकाको मात्र प्रयासबाट सम्भव छैन । जनसाङ्ख्यिक चाप बढ्दै जाँदा स्वास्थ्य संस्थाहरूको सेवा प्रवाहमा दबाब बढ्दै गएको छ ।

४.२.३ सोच

स्वस्थ, तन्दुरुस्त र कुपोषणरहित नगर

४.२.४ उद्देश्य

१ प्रवर्द्धनात्मक, प्रतिकारात्मक, उपचारात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गरी नगरवासीको रोगप्रतिरोधी क्षमता वृद्धि गर्नु

२ सरुवा रोगको शीघ्र पहिचान, परीक्षण गरी उपचारलाई प्रभावकारी बनाउनु तथा नसर्ने रोगको न्यूनीकरण गर्नु ।

३ खोप, पोषण, सुरक्षित मातृत्व तथा परिवार योजना सेवाको प्रभावकारी सञ्चालन गरी नागरिकको स्वास्थ्य प्रवर्द्धन गर्नु

४.२.६ रणनीति

१. स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा गुणस्तरीय आधारभूत स्वास्थ्य सेवा मार्फत् समुदायस्तरसम्म गुणस्तरीय आधारभूत स्वास्थ्य सेवा विस्तार गर्ने ।

२. सम्पूर्ण स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट निःशुल्क रुपमा प्रदान गरिँदै आएको आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रवाहलाई चुस्त, दुरुस्त भरपर्दो बनाउने । सबै वडाहरूमा निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवा र तोकिएका संस्थाहरूबाट आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गर्ने ।

३. तालिमप्राप्त जनशक्तिद्वारा २४ सै घण्टा सुत्केरी सेवा प्रदान गर्ने तथा जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती सुत्केरीहरूलाई निःशुल्क एम्बुलेन्स सेवा प्रदान गर्ने । घरमा हुने प्रसूति सेवालाई निरुत्साहित गर्न भौतिक संरचना भएका र *वर्थिङ सेन्टर*को मापदण्ड पुगेका आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रमा दक्ष प्रसूतिकर्मी, आवश्यक सामग्रीको व्यवस्थापन गर्ने ।

४. निरन्तर अनुगमन सुपरिवेक्षण तथा प्रोत्सान गरी यस नगरपालिका अन्तर्गत सञ्चालित नगर अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र तथा सहरी स्वास्थ्य केन्द्रहरूको सेवालाई गुणस्तरीय बनाउने

५. प्रकृतिमैत्री स्वच्छ जीवन प्रणाली प्रवर्द्धन गरी नगरवासीको रोग प्रतिरोधी क्षमता वृद्धि गर्ने ।

६. कोभिडलगायतका महामारीजन्य रोग एवम् सम्भावित विपद् जोखिमहरूको पहिचान, पूर्वतयारी, न्यूनीकरण एवम् व्यवस्थापनका लागि आवश्यक संयन्त्र र पूर्वाधार तयार गर्ने ।
७. नसर्ने रोगको रोकथाम र न्यूनीकरण गर्न वडा स्तरका आधारभूत स्वास्थ्य संस्थाबाट ४० वर्षमाथिका नागरिकको अधिक तौल, कुपोषण, महिलाको पाठेघरको रोग, दमरोग, मृगौलारोग क्यान्सर रोग, मधुमेह रोग, सिकलसेल एनिमिया, उच्चरक्तचाप जस्ता रोगको नियमित जाँच गर्ने र *बडी मास इन्डेक्स* जाँच तथा परामर्शको व्यवस्था मिलाउने ।
८. नगरभित्रका निजी स्तरमा सञ्चालित स्वास्थ्य सेवा गुणस्तरीय बनाउन नियमित अनुगमन-मूल्याङ्कन तथा प्रोत्साहन गर्ने
९. राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति तथा कार्यक्रम अनुसार बाल तथा मातृमृत्युदर घटाउनका लागि सुरक्षित मातृत्व, बाल स्वास्थ्य, पोषण, स्वास्थ्य कार्यक्रम, परिवार नियोजन, खोप कार्यक्रम, सरुवा रोग तथा संक्रामक रोगसँग सम्बन्धित विभिन्न प्रतिकारात्मक, प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रुपले सञ्चालन गर्ने ।
१०. मदिरा तथा सूर्तिजन्य पदार्थको प्रयोगलाई निरुत्साहित गर्न, उपलब्धतालाई नियन्त्रण, बिक्री वितरणलाई उचित स्थान र समयलाई व्यवस्थित गर्न अनुगमन तथा नियमन गर्ने व्यवस्था गर्ने । सरुवा रोग जस्तै क्षयरोग, कुष्ठरोग, मलेरिया, डेङ्गु, एचआईभी एड्स तथा यौनरोग नियन्त्रण सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने र डेङ्गु तथा मलेरीया रोग निवारणका कार्यहरू गर्ने ।

४.२.७ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमको आधारमा यस उपक्षेत्रको आगामी तीन आर्थिक वर्षको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तय गरिएको छ :

सूचक	एकाई	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
राष्ट्रिय खोप तालिका अनुसार पूर्ण रुपमा खोप प्राप्त गर्ने बालबालिका	प्रतिशत	१०३	१०६	१००	१००	१००
TD2 & TD2+ प्राप्त गर्ने गर्भवती महिलाहरू	प्रतिशत	८६	८५	९०	९५	९८
दर्ता गरिएका ०-११ महिनासम्मका शिशुहरू मध्ये वृद्धि अनुगमनका लागि भ्रमण गर्नेहरूको औसत हिस्सा	प्रतिशत	३	३	५	७	१०
प्रोटोकल अनुसार पूर्व प्रसूति परीक्षणका लागि भ्रमण गर्ने गर्भवती महिलाको हिस्सा	प्रतिशत	११५	११४	१००	१००	१००
प्रतिवेदन गर्ने महिला सामुदायिक स्वास्थ्य स्वयम्सेविका	प्रतिशत	९६	९८	१००	१००	१००
दक्ष प्रसूतिकर्मीको सहयोगमा भएको बच्चा जन्मको अनुपात	प्रतिशत	१८२	२०६	१००	१००	१००
दक्ष प्रसूतिकर्मीको सहयोगमा गराइएको जन्ममध्ये कम वजन (२.५ कि.ग्रा.भन्दा कम) का शिशुहरू	प्रतिशत	६.३	६.२	६.१	६	५.९

४.२.८ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा स्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु.हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	६२५००	४०६२५	२१८७५		६२५०	४३७५०	१२५००	
२०८०/८१	६५६२५	४२६५६	२२९६९		६५६३	४५९३८	१३१२५	
२०८१/८२	६८९०६	४४७८९	२४११७		६८९१	४८२३४	१३७८१	

४.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु.हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	लाटीकोइली १५ शय्या अस्पताल निर्माण	नगरपालिकास्तरमा उपचारात्मक सेवा प्रदान गर्नु	२०७९/८० - २०८१/८२	२२५९८	१५ शैयाको अस्पतालबाट मासिक औसत ३०००० जनाले सेवा प्राप्त गरेका हुने
२	आमा सुरक्षा, गर्भवती उत्प्रेरणा सेवा, न्यानो झोला र निःशुल्क गर्भपतन कार्यक्रम	मातृ तथा नवशिशुको स्वास्थ्य प्रवर्द्धन गर्नु सुरक्षित सुत्केरी सेवा प्रदान गर्नु	सालबसाली	७२२७	संस्थागत सुत्केरी राष्ट्रिय दरभन्दा बढेको हुने
३	क्षयरोग नियन्त्रण कार्यक्रम	स्वास्थ्यकर्मीहरूको क्षमता एवं तथ्याङ्कको अभिवृद्धि गर्नु	सालबसाली	१४००८	क्षयरोग नियन्त्रणमा स्वास्थ्यकर्मीहरू सक्षम भएका हुने
४	पोषण कार्यक्रम	सुनौला १००० दिनका आमा तथा बच्चाको पोषण स्वास्थ्य प्रवर्द्धन गर्नु	सालबसाली	१६२८४	कुपोषणको दरलाई राष्ट्रिय दरभन्दा न्यून बनाउने
५	परिवार नियोजन किशोर किशोरी तथा प्रजनन् स्वास्थ्य कार्यक्रम	किशोर-किशोरी तथा प्रजनन् उमेरका महिलाहरूको प्रजनन् स्वास्थ्य प्रवर्द्धन गर्नु	सालबसाली	१७१८१	किशोर किशोरीहरूले गुणस्तरीय प्रजनन् स्वास्थ्य सेवा पाएका हुने
६	खोप कार्यक्रम	बालबालिकाको रोग निरोधक क्षमता वृद्धि गर्नु	सालबसाली	१६७१३	सम्पूर्ण बच्चाहरूले पूर्ण खोप पाएका हुने
७	कोभिड लगायत अन्य महामारीजन्य रोग नियन्त्रण कार्यक्रम	महामारीजन्य रोगको नियन्त्रण व्यवस्थापन तथा उपचार सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि गर्नु	सालबसाली	३३९३५	स्वास्थ्यकर्मीहरू कोभिड नियन्त्रण र व्यवस्थापनमा सक्षम भएका हुने
८	विद्यालय स्वास्थ्य तथा नर्सिङ्ग सेवा कार्यक्रम	विद्यालयका बालबालिकाको पोषण स्वास्थ्य तथा सरसफाई प्रवर्द्धन गर्नु	सालबसाली	१७५९१	विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको पोषण, स्वास्थ्य र सरसफाइ प्रवर्द्धन भएको हुने
९	विशेषज्ञ स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	पहुँच नपुगेका तथा पिछडिएका समुदायका जनताहरूलाई विशेषज्ञ सेवा प्रदान गर्नु	सालबसाली	१८०६८	पहुँच नपुगेका तथा पिछडिएका समुदायका जनताहरुले विशेषज्ञ सेवा पाउने
१०	महिला स्वास्थ्य स्वयम्सेविका तथा स्वास्थ्यसम्बन्धी अन्य नियमित कार्यक्रम	महिला सामुदायिक स्वास्थ्य स्वयम्सेविका कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी बनाउनु	सालबसाली	३३४२६	महिला स्वास्थ्य स्वयम् सेविकाको मनोबल उच्च भएको र स्वास्थ्य कार्यक्रम निरन्तर सञ्चालन हुने

४.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

प्रस्तावित कार्यक्रमको लागि संस्थागत सुदृढीकरण, पर्याप्त स्रोत विनियोजन, स्वास्थ्य सामग्रीको उपलब्धता, जनशक्ति व्यवस्थापन, अन्तरसरकार र सरोकारवालाबीच समन्वय हुन नसकेमा अपेक्षित नतिजा हासिल नहुन सक्छ। स्वास्थ्य पूर्वाधार, प्रयोगशाला, औषधि र खोप व्यवस्थापनमा अन्तर निकाय तथा सरोकारवालाको सक्रिय सहभागिता, सहकार्य र साझेदारी हुन नसकेमा कोभिड-१९ जस्ता महामारीले जनस्वास्थ्य तथा नगरबासीको सामाजिक तथा आर्थिक स्थिति क्षय गर्न सक्ने जोखिम रहेको छ।

४.३ खानेपानी तथा सरसरफाइ

४.३.१ पृष्ठभूमि

नगर पार्श्वचित्रका अनुसार यहाँका कुल २९२१६ घरपरिवारमध्ये धारा तथा पाइपको पानी पिउने घरधुरीको सङ्ख्या २३३८२ अर्थात् ८०.०३ प्रतिशत भएकाले सामान्यतया धेरैजसो घरपरिवारले धारा तथा पाइपको पानी पिउने गरेको देखिन्छ। यस्तैगरी ढाकिएको इनार/कुवा मार्फत् आपूर्ति गरिएको पानी पिउने परिवारको सङ्ख्या २३४५ अर्थात् ८.०३ प्रतिशत रहेको छ भने नढाकिएको इनार, कुवामार्फत् पानी पिउने परिवारको सङ्ख्या १५९३ अर्थात् ५.४५ प्रतिशत रहेको छ। दिगो विकास लक्ष्य : अवस्था तथा मार्गचित्र : २०१६ (Sustainable Development Goals Status and Roadmap 2016) का अनुसार आधार वर्ष २०१५ मा नेपालमा सुरक्षित पिउने पानी उपभोग गर्ने जनसङ्ख्या १५ प्रतिशत मात्र रहेको देखिन्छ। यसलाई क्रमशः वृद्धि गर्दै सन् २०१९ मा ३५ प्रतिशत, २०२२ मा ५० प्रतिशत, २०५५ मा ६५ प्रतिशत पुऱ्याउँदै सन् २०३० सम्ममा सुरक्षित पानी प्रयोगकर्ता जनसङ्ख्याको हिस्सा ९० प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य राखिएको छ। यस आधारमा हेर्दा वीरेन्द्रनगर नगरपालिका दिगो विकास लक्ष्य-६ हासिल गर्ने दिशामा गन्तव्य उन्मुख देखिन्छ, यद्यपि उपलब्ध खानेपानीको गुणस्तर भने सुनिश्चित गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ। नगरपालिकामा उपयुक्त ढल निकास प्रणालीको अभाव रहेको छ।

नगरपालिका स्वयम् सङ्लग्न भएर तथा निजी क्षेत्र परिचालन गरेर फोहोरमैला व्यवस्थापनको काम भइरहेको छ। नगरपालिकामा फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि वडा नं. १ मा जग्गा उपलब्ध रहेको छ तर फोहोरमैलालाई वर्गीकरण गर्ने अभ्यास रहेको छैन। यस्तै, नगरपालिकामा ६ वटा कच्ची शौचालय र ६ वटा पक्की शौचालय रहेको छ (नगर पार्श्वचित्र, २०७५)।

४.३.३ समस्या तथा चुनौती

आधारभूत तहको खानेपानीको सुविधा ८० प्रतिशत नगरबासीमा पुगेको भएतापनि खानेपानीको गुणस्तर सुनिश्चित गर्नुपर्ने आवश्यकता कायमै रहेको छ। वडा नं. १२ देखि १६ सम्म खानेपानीको विशेष समस्या रहेको छ। यसमध्ये पनि वडा नं. १४ को गोठीकाँडा, राम्रीकाँडा, वडा नं. १६ को जुगेपानी गर्पन क्षेत्रमा खानेपानीको अभाव उच्च रहेको छ। तीव्र रूपमा शहरीकरणका कारण खानेपानी तथा सरसफाईसँग सम्बन्धित सेवाहरूको माग दिनप्रति बढ्दै गएको छ। नगरको बजेट तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता सडक पुल जस्ता भौतिक पूर्वाधारको तुलनामा खानेपानी तथा सरसफाइ जस्ता सामाजिक पूर्वाधारमा तुलनात्मक रुपमा कम हुने गरेको छ। जनस्तरमा सरसफाई सम्बन्धी सचेतनाको कमीका कारण शहरी क्षेत्रको स्वच्छता कायम राख्न कठिन भएको छ। ढल निकासमा पहुँचको अवस्था हेर्दा करिब २८ प्रतिशत घरपरिवारको ढल निकासमा पहुँच भएको तथ्याङ्क उपलब्ध छ भने ७२ प्रतिशतको ढल निकासमा पहुँच नभएको तथ्याङ्क छ।

४.३.४ सोच

"स्वच्छ, सुरक्षित, सर्वसुलभ र दिगो खानेपानी सेवा"

४.३.५ उद्देश्य

१. नगरपालिकामा स्वच्छ खानेपानीमा सहज पहुँच, सरसफाइ तथा स्वच्छता प्रवर्द्धन गर्नु ।

२. नगरपालिकाको एकीकृत ढल निकास प्रणाली र ढल प्रशोधन केन्द्रको मास्टर प्लान तयारी र कार्यान्वयन गर्नु

४.३.६ रणनीति

१. खानेपानीको समस्या देखिएका वडा/क्षेत्रहरूका लागि सङ्घ तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी खानेपानीका विशेष आयोजनाहरू सञ्चालन गर्ने

२. स्वच्छ खानेपानीका लागि एक घर एक धारा सुनिश्चित गर्नुका साथै सार्वजनिक स्थलहरूमा समेत सर्वसुलभ खानेपानीको व्यवस्था गर्ने ।

३. ग्रामीण वडाहरूमा खानेपानीको स्रोत तथा मुलहरूको पहिचान गरी संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने ।

४. गरिबीको रेखामुनि रहेका र अस्थायी शौचालय प्रयोग गरेका घरपरिवारका लागि पक्की शौचालय निर्माण गर्न र सार्वजनिक स्थानहरूमा शौचालयको प्रबन्धका लागि विशेष व्यवस्था गर्ने ।

५. नगरको एकीकृत ढल निकास प्रणाली र ढल प्रशोधन केन्द्र निर्माणका लागि अन्य सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वयमा काम गर्ने ।

४.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमहरू समेतका अपेक्षित नतिजालाई मध्यनजर गरी देहायअनुसार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
आधारभूत खानेपानी सुविधा उपलब्ध घरपरिवार	प्रतिशत	४०	५०	५०	५०	७०
शौचालय भएका परिपरिवार	प्रतिशत	१००	१००			
सुचारु खानेपानी आयोजना	सङ्ख्या	५	५	५	५	५
एक घर एक धारा भएका घरपरिवार	प्रतिशत	४०	४०	४०	४०	७०
सार्वजनिक शौचालय	सङ्ख्या	२०	२०	२५	३०	३५
खानेपानी शुद्धता परीक्षण भएका आयोजना	प्रतिशत	८०	८०	८५	९०	१००

४.३.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा खानेपानी सरसफाई उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु. हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु.हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	७२९२०	७२९	७२१९१		७२९२	५१०४४	१४५८४	
२०८०/८१	२२१२९५	२२१३	२१९०८२		२२१३०	१५४९०७	४४२५९	
२०८१/८२	२६७८८४	२६७९	२६५२०५		२६७८८	१८७५१९	५३५७७	

४.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	सुर्खेत उपत्यका खानेपानी आयोजना सञ्चालन तथा मर्मत सहयोग	सुर्खेत उपत्यकामा खानेपानी सेवा विस्तार गर्नु	सालबसाली	६०००	१८००० घरधुरीलाई खानेपानी सेवा उपलब्ध हुने
२	भेरी लिफ्टिङ खानेपानी आयोजना	सुर्खेत उपत्यकामा खानेपानी सेवा विस्तार गर्नु	२०७९/८० - २०८४/८५	१५००००	४०००० घरधुरीलाई खानेपानी सुविधा पुग्ने
३	वडा नं. १४ चन्दने खानेपानी आयोजना	वडा नं. १४ मा खानेपानी सुविधा विस्तार गर्नु	सालबसाली	४३५९९	३०० घरपरिवारलाई खानेपानी सुविधामा पहुँच वृद्धि भएको हुने
४	खानेपानी तथा सरसफाई एवम् अन्य नियमित कार्यक्रम	खानेपानी सुविधा सुचारु गराउनु	सालबसाली	३६२५००	विद्यमान खानेपानी आयोजनाबाट खानेपानी सेवा सुचारु रुपमा उपलब्ध हुने

४.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

यस योजनामा प्रस्ताव गरिए अनुसार बजेट सुनिश्चित भई आयोजना सञ्चालन तथा मर्मत-संभार र स्तरोन्नति भएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने देखिन्छ । जलवायु परिवर्तबाट खानेपानीको स्रोत पर्ने नकारात्मक प्रभाव, आयोजनाको ढिला निर्माण र उचित व्यवस्थापन व्यवस्थित बसोबास, तरल तथा फोहारमैलाको उचित व्यवस्थापन, प्रदूषण आदिलाई खानेपानी तथा ससरफाई सम्बन्धी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्ने जोखिम पक्षको रुपमा आँकलन गरिएको छ ।

४.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

४.४.१ पृष्ठभूमि

महिला, बालबालिका तथा लक्ष्यित वर्गको समग्र उत्थान र विकासका लागि तीनै तहका सरकार र हाल नगरपालिका महिला विकास शाखले वार्षिक रुपमा विभिन्न कार्यहरू गर्दै आएको छ । महिलाहरू आर्थिक, सामाजिक दृष्टिकोणले सङ्गठित हुने प्रयास गर्दै आएका छन् । आमा समूह, टोल विकास संस्था, महिला समन्वय समिति, राजनीतिक दलहरू जस्ता विभिन्न सामाजिक संरचनामा संगठित हुँदै आएका छन् । यहाँ कुल ३४ वटा महिला सहकारी संस्थाहरू रहेका छन् । उपर्युक्त प्रयासहरूका बाबजुद, विकासका समग्र आयाममा महिलाहरू आधी हिस्सा हुन निकै धेरै काम गर्नुपर्ने अवस्था छ ।

बालबालिकाका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, संरक्षणका लागि विभिन्न कार्यहरू हुँदै आएका छन् तर सबै बालबालिकाको समग्र व्यक्तित्व विकासका लागि पर्याप्त कार्यहरू हुन सकेका छैनन् । नगर पार्श्वचित्रमा दिइएको तथ्याङ्क अनुसार यहाँ २९१ बालबालिका संस्थागत संरक्षणमा रहेका, १७ सडक बालबालिका, १० जना हिंसा र यातनापीडित, १३ जना बेवारिसे/अलपत्र बालबालिका र ३ जना बेचबिखनमा परेका बालबालिका रहेका छन् ।

अपाङ्गता भएकाहरू, दलित तथा अन्य सीमान्तीकृत समुदायका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा रहिआएका छन्, यद्यपि यी सबै समुदायका विशिष्ठ समस्या चुनौतीहरू पनि रहेका छन् । नगरपार्श्वचित्र तयारी गर्ने क्रममा गरिएको घरधुरी सर्भेक्षण अनुसार यहाँ कुल जनसङ्ख्याको १.३० प्रतिशत अर्थात् १५०२ जनामा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता रहेको देखिन्छ, जसमध्ये शारीरिक अपाङ्गत भएका ७७३, दृष्टिविहीन अपाङ्गता भएका १६२, स्वरबोलाइ सम्बन्धी अपाङ्गता भएका १३१, सुनाइसम्बन्धी अपाङ्गता भएका ११७

र श्रवण दृष्टिविहीन अपाङ्गता भएका ४८ जना रहेका छन् । सोही पार्श्वचित्रमा दिइएको तथ्याङ्क अनुसार यहाँ कामी (११२३८ जना), दमाई (३८३३ जना), सार्की (२१८५ जना) रहेका छन् ।

४.४.३ समस्या तथा चुनौती

लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका लागि विभिन्न प्रयासहरू हुँदै आएका भए तापनि लक्षित वर्गको अवस्थामा तुलनात्मक रुपमा कमजोर नै रहेको छ । एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, दलित, ज्येष्ठ नागरिक तथा महिलाप्रतिको सोच र व्यवहार अझ पनि सकारात्मक बन्न सकिरहेको छैन । लक्षित वर्गका महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूमा हिंसाजन्य व्यवहार कायमै रहेको छ । लक्षित वर्गमा अधिकार र कर्तव्यसम्बन्धी सचेतनामा कमी रहेको छ । असमान शक्ति सम्बन्ध, पितृसत्तात्मक सोच तथा सामाजिक संरचनाका कारण महिलाहरू आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, राजनीति तथा शैक्षिक हिसाबले तुलनात्मक रुपमा पछि परेकै अवस्था छ । कामकाजी महिलाहरूलाई घरायसी तथा कार्यालयको दोहोरो बोझ रहेको हुँदा एकातिर कामकाजी महिलाहरूलाई कार्यसम्पादनमा पुरुषहरूका तुलनामा बढी मेहनत गर्नुपर्ने अवस्था छ भने अर्कातिर धेरै गृहिणी महिलाहरू घरेलु हिंसाको शिकार पनि हुने गरेका छन् । महिलाहरूमा स्तन क्यान्सर, पाठेघरको क्यान्सरजस्ता विशेष स्वास्थ्य समस्याहरू रहेका छन् ।

लक्षित वर्ग सशक्तीकरण र क्षमता विकास कार्यक्रम प्रभावकारी हुन नसक्दा उनीहरूको अवस्थामा आशातित सुधार हुन सकेको छैन । बालश्रम र हिंसा उत्मूलन हुन सकेका छैनन् । लक्षित वर्गमा आत्मविश्वासको कमी रहेको छ । सामाजिक सुरक्षा वृत्ति वितरणमा समस्या र गुनासो कायमै रहेको छ ।

लक्षित वर्गका लागि तर्जुमा गरिएका कार्यक्रमहरूबाट अपेक्षित प्रतिफल प्राप्त हुन भने सकेको छैन । लक्षित वर्गमा स्वरोजगारीका अवसर तथा आत्मनिर्भरतामा कमी रहेको छ । पिछडिएको वर्गमा कानुन तथा अधिकार सम्बन्धमा जानकारीको कमी रहेको छ । आर्थिक, सामाजिक तथा राजनीतिक क्षेत्रमा लक्षित वर्गको अर्थपूर्ण सहभागितामा कमी छ भने प्रभावशाली उपस्थिति रहेको छैन ।

४.४.४ सोच

"सबै लिङ्ग, जाति, वर्ग र वर्ण सक्षम, सबल रहेको समतामा आधारित समाज"

४.४.५ उद्देश्य

१. महिला, बालबालिका, दलित, अपाङ्गता भएका, ज्येष्ठ नागरिक एवम् अन्य सीमान्तीकृत समुदायका लागि जीवनोपयोगी सीप र आय आर्जनका आधार/अवसरहरू उपलब्ध गराउने
२. विभेद, हिंसा तथा कुप्रथा अन्त्य गरी आत्मसम्मान र न्यायपूर्ण समाज सिर्जना गर्ने
३. सबै प्रकारका भौतिक पूर्वाधार संरचनाहरू तथा नीतिगत संरचनाहरूलाई नगरपालिकालाई महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक एवम् अपाङ्गतामैत्री बनाउने

४.४.५ रणनीति

१ अपाङ्ग, महिला, दलित, जनजाती लगायत विपन्न वर्गलाई उद्यम व्यवसायमा आकर्षित गर्ने । महिला, अपाङ्गता भएका, दलित, लोपोन्मुख, आदिवासीहरूका लागि गुणस्तरीय, व्यावसायिक सीपमूलक र जीवनपयोगी तालिमको सुनिश्चितता गर्ने ।
२ जेष्ठ नागरिक/अपाङ्ग/गरिब/असहाय/विपन्न/आर्थिक अवस्था कमजोर भएका समुदायलाई नगरपालिकाले प्रदान गर्ने सेवा सुविधामा समतामूलक नीति अवलम्बन गर्ने
३ लक्षित वर्गको आर्थिक अवस्थामा सुधार गर्न सशक्तीकरणका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
४ गर्भवती तथा सुत्केरी महिलाहरूको पोषणमा सुधार गर्न विशेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने

५ आर्थिक अवस्था कमजोर भएका दलित, एकल महिला, जनजाति र राज्यले तोकेका अन्य विपन्न वर्गहरूलाई आय-आर्जन गरी आत्मनिर्भर हुन आवश्यक सहयोग गर्ने

६ अब निर्माण हुने सबै प्रकारका सार्वजनिक तथा ठूला व्यापारिक भवन तथा सार्वजनिक स्थल एवम् संरचनाहरूलाई महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, तथा अपाङ्गतामैत्री हुने गरी निर्माण गर्ने र विद्यमान संरचनालाई तदनुरुप सुधार गर्ने ।

७ समाजमा भएका सबै प्रकारका हिंसा, कुप्रथा र दुर्व्यवहार न्यूनीकरणका लागि आवश्यक नीति निर्माण सहित कार्यान्वयनमा जाने

४.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व. सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
महिला साक्षरता	प्रतिशत	७५.७	७६	७७	७८	७८
उच्च शिक्षा हासिल गर्ने महिला	प्रतिशत	१०.७	१०.८	१०.९	११	१२
हिंसामा परेका महिलाहरू	सङ्ख्या	२६७	२६०	२५०	२२५	२००
परिवारविहीन बालबालिका	सङ्ख्या	१५२	१५२	१५०	१४५	१४०
महिला सञ्चालक भएका उद्यम व्यवसायको हिस्सा	प्रतिशत	३७	३८	३९	४०	४१
अपाङ्गतामैत्री सार्वजनिक संरचनाको हिस्सा	प्रतिशत	१८	२०	३०	४०	५०

४.४.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा महिला, बालबालिका तथा समावेशीकरण उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)				बजेटको स्रोत (रु.)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	३२०००	२८८००	३२००		३२००	२२४००	६४००	
२०८०/८१	३३६००	३०२४०	३३६०		३३६०	२३५२०	६७२०	
२०८१/८२	३५२८०	३१७५२	३५२८		३५२८	२४६९६	७०५६	

४.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	लैंगिक समानता प्रवर्द्धन तथा महिला एवम् बालबालिका लक्ष्यित कार्यक्रम	महिला तथा बालबालिकाप्रति हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य भई महिला तथा बालबालिकाको अवस्थामा सुधार गर्नु	सालवसाली	१३९००	कम्तीमा ३००० महिला तथा बालबालिका प्रत्यक्ष लाभान्वित हुने
२	ज्येष्ठ नागरिक लक्ष्यित कार्यक्रम	ज्येष्ठ नागरिकहरुको दैनिक जीवन सहज र सम्मानित बनाउनु	सालबसाली	१४५००	कम्तीमा २००० ज्येष्ठ नागरिक प्रत्यक्ष लाभान्वित हुने

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
३	अपाङ् एवम् विभेदमा परेको समुदायको सशक्तिकरण र अन्य नियमित कार्यक्रम	अपाङ्ता भएका व्यक्ति तथा विभेदमा परेका अन्य समुदायको दैनिक जीवन सहज र सम्मानित बनाउनु	सालबसाली	७२४८०	कम्तीमा १५०० ज्येष्ठ नागरिक प्रत्यक्ष लाभान्वित हुने

४.४.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

यस विषय क्षेत्रमा नगरपालिकाको प्राथमिकता, तदनुरुप बजेट विनियोजन, व्यावहारिक कार्यान्वयन तथा नीतिगत परिवर्तन, यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित निकाय तथा संरचनाको क्षमता विकास तथा क्रियाशिलता नभएमा अपेक्षित नतिजा प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्दछ ।

४.५ युवा तथा खेलकुद

४.५.१ पृष्ठभूमि

हाल नगरपालिकामा युवा तथा खेलकुद क्षेत्र शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले हेरिरहेको छ । नगरपालिकामा १५ देखि ३९ वर्षका युवाहरूको हिस्सा ४७.४ प्रतिशत रहेको छ । नगरपालिकाको वडा नं. ७ स्थित कालिङ्चोक खुला मैदानमा करिब ८ रोपनी क्षेत्रफलमा फैलिएको क्रिकेट रङ्गशाला रहेको छ भने वडा नं. ८ मा खेलकुद रङ्शाला रहेको छ । यसबाहेक, विभिन्न विद्यालयमा खेलकुद मैदान तथा केही खेलकुद सामग्रीहरू रहेका छन् । यद्यपि खुला स्थानहरू पर्याप्त रहेको देखिने भए पनि प्रदेशस्तरीय/राष्ट्रिय खेलकुदका लागि व्यवस्थित खेलमैदानको भने अभाव नै रहेको छ । वार्षिक रुपमा राष्ट्रपति रनिङ शिल्ड प्रतियोगिता हुने गरेको छ । कर्णाली प्रदेशको राजधानी शहर भएको नाताले पूर्वाधार तथा अवसरका हिसाबले पनि अध्ययन, व्यवसाय सञ्चालन र खेलकुदको क्षेत्रमा उर्वर रहेको छ ।

४.५.२ समस्या तथा चुनौती

युवा सम्बन्धमा नगरपालिकाको नीति तयार भएको छैन । युवा र खेलकुदका लागि बजेट न्यून रहेको छ भने माग बढी रहेको छ । नियमित प्रतियोगिताहरूको कमी, पर्याप्त खेलकुद मैदान, खेलकुद सामग्री तथा दक्ष प्रशिक्षकहरूको कमी, खेलकुदबाट जीवन निर्वाह हुने अवस्थाको कमी खेलकुद क्षेत्रका केही प्रमुख समस्याहरू हुन् । यसबाहेक, युवा पलायन, युवा बेरोजगारी, दुर्व्यसन र वैदेशिक रोजगारीमा आकर्षण युवा तथा खेलकुद क्षेत्रका अन्य समस्याहरू हुन् ।

४.५.३ सोच

“स्वस्थ, व्यावसायिक तथा प्रतिभाशाली युवा र राष्ट्रिय खेलाडीको शहर”

४.५.४ उद्देश्य

१. उद्यमशील, अनुशासित सिर्जनशील युवा पिंढीको विकास गर्नु
२. नगरलाई परम्परागत, साहसिक र व्यावसायिक खेलकुदको आकर्षक केन्द्रका रूपमा विकास गर्नु ।

४.५.५ रणनीति

१ नगर प्रमुख तथा उपप्रमुख कपलगायत अन्य खेलकुद प्रतियोगिताहरूको सङ्ख्यात्मक वृद्धि गरी खेलाडीलाई नियमित रुपमा प्रतियोगितामूलक खेलकुदमा सहभागी हुने अवसर वृद्धि गर्ने ।
२ विद्यालयहरूमा खेलकुद शिक्षकको व्यवस्थापन गरी विद्यालय स्तरदेखि खेलकुदलाई प्रर्वद्धन गर्ने ।
३ युवाहरूलाई विश्वस्तरमा भइरहेका नवीनतम र सिर्जनात्मक गतिविधिहरूमा अद्यावधिक गराउने तथा प्रतिभा पहिचान र क्षमता विकासका गरी नगर विकासको संवाहकको रुपमा परिचालन गर्ने

४ युवाहरूको उद्यमशिलता र उत्पादन क्षेत्रमा प्रेरित गर्न राष्ट्रिय युवा परिषद्, प्रदेश सरकार र संघीय सरकारको सहकार्यमा विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने

५ प्रधानमन्त्री तथा मुख्यमन्त्री रोजगार कार्यक्रमलगायत नगरपालिकाले सञ्चालन गर्ने पूर्वाधारका कामहरूको उपभोक्ता समिति गठन गर्दा युवाहरूलाई विशेष महत्व दिँदै अनिवार्य सहभागिताको नीति अवलम्बन गर्ने ।

६ समाजमा हुने विभिन्नखाले दुर्व्यसन विरुद्धका अभियान तथा सामाजिक जागरणका अभियानहरूमा युवालाई विशेष प्राथमिकता दिने

७ युवाहरूको पढ्ने-लेख्ने बानीको विकासमा निखारता ल्याउन सामुदायिक पुस्तकालय स्थापनाका लागि प्रदेश सरकार, संघीय सरकार र विभिन्न साझेदार संस्थाहरूसँगको सहकार्य गर्ने

८ युवाहरूमा सामाजिक भावना, सिर्जनशीलता, उद्यमशीलता र नेतृत्व क्षमता विकासका लागि नियमित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

४.५.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमहरू समेतका अपेक्षित नतिजालाई मध्यनजर गरी देहायअनुसार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
राष्ट्रिय खेलाडीको सङ्ख्या	सङ्ख्या		३०	३१	३४	३६
नगरस्तरीय वार्षिक नियमित खेलकुद प्रतियोगिता	सङ्ख्या	२	५	५	६	६
सक्रिय युवा परिषद् तथा युवा सञ्जाल	सङ्ख्या	२	२	२	२	२
कभर्ड हल र स्तरीय खेलकुद मैदान	सङ्ख्या	२	७	८	९	१०

४.५.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको यस उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु. हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु. हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	९३९४	८४५५	९३९		९३९	६५७६	१८७९	
२०८०/८१	९८६४	८८७७	९८६		९८६	६९०५	१९७३	
२०८१/८२	१०३५७	९३२१	१०३६		१०३६	७२५०	२०७१	

४.५.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	युवा सिर्जनशिलता विकास कार्यक्रम	युवाहरूमा सीप, दक्षता अभिवृद्धि गर्नु	सालबसाली	१७६१५	कम्तीमा १५०० युवाहरू प्रत्यक्ष लाभान्वित भएका हुने
२	खेलकुद विकास तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	खेल प्रतिभाको विकास गरी स्वस्थ मानव संशाधन विकास गर्नु	सालबसाली	१२०००	कम्तीमा १००० खेलाडीहरू प्रतियोगितामूलक खेलकुदमा सहभागी भएका हुने

४.५.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

युवा तथा खेलकुद सम्बन्धी कार्यक्रमका लागि बजेटको यथोचित व्यवस्था, यससँग सम्बन्धित निकायको संस्थागत विकास, जनशक्ति व्यवस्थापन र खेलाडीलाई प्रोत्साहन नभएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

४.५ सामाजिक सुरक्षा तथा पञ्जीकरण

४.५.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सबै नागरिकको गुणस्तरीय जीवन सुनिश्चिताका लागि राज्यले सामाजिक सुरक्षा र संरक्षणको नीति अवलम्बन गर्नु पर्ने कुरालाई आत्मसात् गरेको छ । यस नगरपालिकामा सामाजिक सुरक्षाको मुख्य कार्यक्रम जेष्ठ नागरिक, बिधवा, अपागङ्ता भएका व्यक्ति, लोपोउन्मुख जाति र दलित बालबालिकाका लागि सङ्घीय सरकारले उपलब्ध गराउने सामाजिक सुरक्षा भत्ता रहेको छ । यस बाहेक नगरपालिकाले आर्थिक सामाजिक रूपमा पछाडि परेको समुदायको जीवनयापनलाई सहज बनाउन जीविकोपार्जन तथा राहतसम्बन्धी केही क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । नगरपालिकाको पार्श्वचित्रअनुसार यहाँ ४४६१ जना सामाजिक सुरक्षाको कार्यक्रमबाट लाभान्वित भइरहेका छन् । यस क्षेत्रका पञ्जीकरण शाखामार्फत् व्यक्तिगत घटना दर्ता कार्यक्रम नियमित रुपमा सञ्चालन भइरहेको छ ।

४.५.२ समस्या तथा चुनौती

आर्थिक सामाजिक रूपमा पछाडि परेको समुदाय, दलित, अपाङ्ग, वृद्धवृद्धा, अशक्तलगायतको समुदायलाई सहयोग गरी सामाजिक सुरक्षाको अनुभूति गराउने दिशामा नगरपालिकाले उल्लेख्य काम गर्नुपर्ने आवश्यकता कायमै रहेको छ । साथै, सामाजिक सुरक्षाका लागि आवश्यक पर्ने स्रोतको पूर्व अनुमान गर्न आवश्यक सूचनाको कमी रहेको छ । सङ्घीय सरकारबाट प्राप्त हुने सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम बाहेक अन्य स्थानीय स्रोतको कमीको कारण आवश्यक मात्रामा सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन हुन नसकेको अवस्था छ । सामाजिक सुरक्षालाई आर्थिक सामाजिक विकासका अन्य क्षेत्रका नीति तथा कार्यक्रमसँग आवद्ध गर्नु र वास्तविक बञ्चितीकरण तथा जोखिममा रहेको वर्ग र समुदायको पहिचान गरी सामाजिक सुरक्षा र संरक्षणका कार्यक्रममा सहज पहुँच स्थापित गर्नु प्रमुख चुनौतिका रूपमा रहेको छ । यस क्षेत्रमा समयमै व्यक्तिगत घटना दर्ता गर्ने अभ्यासमा कमी रहेको छ ।

४.५.३ सोच

"सबै नागरिकमा सामाजिक सुरक्षाको अनुभूति भएको नगरपालिका"

४.५.४ उद्देश्य

१. सशक्त सामाजिक सुरक्षा प्रणालीको विकास गर्नु ।
२. जोखिमा रहेका सबै समुदाय र वर्गलाई सामाजिक सुरक्षा प्रणालीमा आवद्ध गर्नु ।

४.५.५ रणनीति

१ सामाजिक सुरक्षा प्रणालीको स्थापना तथा सुदृढीकरणका लागि आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन तथा अध्ययन गर्ने
२ सहयोग र संरक्षणका माध्यमबाट आर्थिक सामाजिक वञ्चितीकरणमा परेको समुदायको सामाजिक सुरक्षामा पहुँच बढाउने ।
३ सामाजिक सुरक्षा, सहयोग र संरक्षणमा अन्तर सरकार समन्वय र सहकार्यलाई प्रभावकारी गराउने ।

४ व्यक्तिगत घटनालाई यथासमयमै दर्ताको परिपाटी निर्माण गर्न सचेतना तथा विद्युतीय सूचना प्रविधिको उपयोगलाई प्रभावकारी गराउने ।

४.५.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमहरू समेतका अपेक्षित नतिजालाई मध्यनजर गरी देहायअनुसार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा आवद्ध जनसंख्या	संख्या	४४६१	४६८४	४९१८	५१६४	५४२२
समाजिक सुरक्षा क्षेत्रको बजेट	रु. हजार	८९०२५६	९०८४२५	९२६९६४	९४५५०३	९६४४१३
घटना दर्ता	संख्या	८५२५	८९७४	९४२२	९८९४	१०३८८

४.५.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको यस उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु. हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु.)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	९२६९६४	९२६९६४	०		-	९२६९६४	-	
२०८०/८१	९३६२३४	९३६२३४	०		-	९३६२३४	-	
२०८१/८२	९४५५९६	९४५५९६	०		-	९४५५९६	-	

४.५.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम	सामाजिक सुरक्षा भत्तालाई नियमित, निरन्तर र विश्वासिलो बनाउनु	सालबसाली	८९०२५६	वृद्ध, वृद्धा, अशक्त, दलित समुदायमा सामाजिक सुरक्षाको भावना जागृत भएको हुने
२	पञ्जीकरण कार्यक्रम	घटना दर्तालाई नियमित, निरन्तर र विश्वासिलो बनाउनु	सालबसाली	३६७०८	घटनादर्ताको प्रभावकारीता र विश्वसनीयता वृद्धि भएको हुने

४.५.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

सामाजिक सुरक्षा तथा पञ्जीकरण कार्यक्रमका लागि सङ्घबाट प्राप्त हुने बजेटको व्यवस्था नियमित भए यसले समुदायमा सामाजिक सुरक्षाको भावना जागृत भएको हुनेछ अन्यथा अपेक्षित उपलब्धि हासिल नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

परिच्छेद पाँच : पूर्वाधार क्षेत्र

यस क्षेत्र अन्तर्गत आवास, भवन तथा शहरी विकास, सडक, पुल तथा यातायात, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा, सूचना, सञ्चार, विद्युतीय सुशासन लगायतका उपक्षेत्रहरूको पृष्ठभूमि, समस्या तथा चुनौती, लक्ष्य, रणनीति, नतिजा खाका, त्रिवर्षीय खर्च तथा स्रोत अनुमान, आयोजना तथा कार्यक्रम र पूर्वानुमान तथा जोखिम पक्षहरू समावेश गरिएको छ ।

५.१ आवास, भवन तथा शहरी विकास

५.१.१ पृष्ठभूमि

वीरेन्द्रनगर नेपालका राम्रा शहरी विकास गुरुयोजना भएका शहरहरूमध्येको एक हो । कर्णाली प्रदेशको प्रवेशद्वार तथा शैक्षिक, प्रशासनिक, व्यावसायिक केन्द्र भएको नाताले यहाँ शहरीकरण तीव्र रहेको छ । पछिल्लो समयमा नगरपालिका समायोजन हुने क्रममा गाभिएका साविकका लाटीकोइली, उत्तरगङ्गा गाविस क्षेत्रमा शहरीकरण व्यवस्थित गर्न कठिनाइ भएको देखिन्छ। कुल १६ वटा वडामा वर्गीकृत यस नगरपालिकामा टाढाका वस्तीहरू लवस्त, खोरियाटोल, भ्याल्से खोला आदिबाट वडा केन्द्रसम्म पैदल आइपुग्न तीन घण्टासम्म लाग्ने गर्दछ । सबै वडा केन्द्रहरू नगरपालिका कार्यालयसम्म सडक सञ्जालले जोडिइ सकेका छन् । वडा केन्द्रबाट सवारी साधनमा नगरपालिका कार्यालय आइपुग्न सबैभन्दा धेरै समय वडा नं. १५ को पारेगाउँ तथा वडा नं. १६ को गर्पनबाट २ घण्टा, वडा नं. १० घुस्राबाट १.३० घण्टा, वडा नं. २ सनुपुरबाट ३० मिनेट तथा वडा नं. १ सोलिघोप्टे टोल तथा वडा नं. १३ करेखोलाबाट २० मिनेट लाग्दछ भने अन्यबाट १० मिनेट वा सोभन्दा कम समय लाग्दछ । नगरपालिकाका वडा नं. ७ र १२ बाहेक अन्य वडा सबै वडाहरूमा आफ्नै वडा कार्यालय भवन रहेको छ । नगरपालिकामा कुल ७३ वटा सरकारी तथा सामुदायिक भवनहरू रहेका छन् भने १३ वटा सामुदायिक भवन रहेका छन् (नगर पार्श्वचित्र, २०७५) ।

५.१.२ समस्या तथा चुनौती

नगरपालिकाको सुन्दर र योजनाबद्ध वस्ती बढ्दो शहरीकरणसँगै अव्यवस्थित बसोवासका क्षेत्रहरू बढ्न गएका छन् । खानेपानी तथा ढल निकासको उचित प्रबन्ध नहुँदा शहरी विकासको गुणस्तर खस्किएको छ । ऐलानी, प्रति जग्गा र खोला किनारका जग्गामा अतिक्रमण बढ्दै गएको छ। कार्यपालिकाको प्रमुख प्रशासकीय भवन, वडा कार्यालय भवन, सभा हल, पार्क, मनोरञ्जन स्थल तथा क्रिडास्थल लगायतका भौतिक पूर्वाधारहरूको कमी रहेको छ । शहरीकरणको अनुपातमा आवश्यक अन्य भौतिक पूर्वाधारहरूको विकास न्यून रहेको छ भने जग्गाको अनियन्त्रित खण्डीकरणको र अव्यवस्थित भवन निर्माणको अभ्यास निरन्तर रहेको छ । साविकदेखिका बाढि पीडित तथा सुकुम्बासीको व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ ।

५.१.३ सोच

"सुलभ, सुरक्षित, उत्थानशील आवास तथा वस्ती एवम् व्यवस्थित शहरीकरण"

५.१.४ उद्देश्य

१. शहरीकरणको चापबाट अव्यवस्थित हुँदै गएका क्षेत्रहरूलाई नियन्त्रित तथा व्यवस्थित गर्नु

२. भवन निर्माण तथा बस्ती विकासलाई व्यवस्थित, सुरक्षित, उत्थानशील बनाउनु ।

५.१.५ रणनीति

१. वीरेन्द्रनगरको विस्तारित क्षेत्रको गुरुयोजना निर्माण कार्य सम्पन्न गरी तुरुन्त कार्यान्वयनमा अघि बढाउने
२. प्रदेश सरकारसँग सहकार्यमा नगर क्षेत्रका सडकहरू तथा प्रत्येक घरधुरीको नम्बरिङ्ग गरी मेट्रिक ठेगाना प्रणाली लागू गर्ने
३. सुर्खेत बसपार्क निर्माणको लागि सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार र निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गरी सार्वजनिक निजी साझेदारीको अवधारणा अनुरुप निर्माण गर्ने
४. अव्यवस्थित जग्गा प्लटिङ्ग, बसोबास र सडक खोल्ने कार्यलाई निरुत्साहित गर्ने ।
५. भवन निर्माण संहितामा आवश्यक संशोधन गरी नगर क्षेत्रभित्र निजी, सामुदायिक तथा सरकारी भवनहरूलाई नक्सापास गर्ने, भूकम्प प्रतिरोधी र बस्तिलाई सुरक्षित तथा सुन्दर बनाउने कार्यलाई कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने
६. भूकम्प प्रतिरोधी घर निर्माणका लागि प्राविधिक तथा डकर्मीको क्षमता विकास तथा समुदायमा जनचेतनाका कार्यक्रम सचालन गर्न विभिन्न संस्थाहरूसँग सहकार्य गर्दै तालिमप्राप्त डकर्मीहरूबाट मात्र घर निर्माण गर्ने व्यवस्था गर्ने
७. नगरका महत्वपूर्ण सडकका रुखहरूलाई छटान तथा सजावटका कार्य गर्दै सडक सौन्दर्य प्रर्वद्धन गर्ने
८. सडक बत्ति लगायत शहरी सौन्दर्य एवं ट्राफिक व्यवस्थापनमा ट्राफिक प्रहरी, टोल विकास संस्था र निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्ने

५.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
मापदण्ड र भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि अनुसार बनेका आवासीय भवन	प्रतिशत	५५	६०	६२	६५	६८
सुरक्षित घरहरूमा बसोबास गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	५०	५५	५८	६०	६५
घरवाट ३० मिनेटको पैदलयात्रामा पक्की सडकको पहुँच	प्रतिशत	७०	७४	७६	७८	८०
मापदण्ड अनुसार निर्माण भएका कार्यालय, विद्यालय तथा स्वास्थ्य भवन	प्रतिशत	४०	४४	४६	४८	५०

५.१.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा आवास तथा भवन उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु. हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु.हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	६७७००	६७७	६७०२३		६७७०	४७३९०	१३५४०	
२०८०/८१	७४४७०	७४५	७३७२५		७४४७	५२१२९	१४८९४	
२०८१/८२	१२१९१७	६०९६	११५८२१		१२१९२	८५३४२	२४३८३	

५.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	नगरपालिकाको प्रशासकीय भवन निर्माण	शहरी शासन, सेवा प्रवाह र विकास कार्यलाई सहज र सुव्यस्थित बनाउनु	२०७९/८०-२०८१/८२	१७००००	सहज कार्य वातावरण तथा सेवा प्रवाहमा सुधार भएको हुने
२	अतिथि गृह निर्माण, सुर्खेत	अतिथिहरूलाई सुलभ दरमा बस्ने व्यवस्था उपलब्ध गराउने	२०७९/८०-२०८०/८१	५००००	दैनिक ५० जनाले सेवा प्राप्त गर्ने
३	क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम तथा अन्य नियमित कार्यक्रम	ज्यामीलगायत सरोकारवालाको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु	सालबसाली	२१४०८७	वार्षिक औसत ६० जनाले तालिम प्राप्त गरेका हुने

५.१.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

सडक तथा भवनको मापदण्ड तयार हुनेछ। भूउपयोग, आवास, वस्ती विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धी मापदण्डको परिपालनामा अभिवृद्धि हुनेछ। भूस्वरुपमा परिवर्तन हुने, शहरीकरणका कारण फोहोरमैला विसर्जन र वातावरणीय ह्रासमा वृद्धि भई नगर क्षेत्रको सुन्दरता, हरियाली र स्वच्छतामा ह्रास आउने जोखिम रहेकोछ।

५.२ सडक, पुल तथा यातायात

५.२.१ पृष्ठभूमि

वीरेन्द्रनगर आफैंमा एउटा पुरानो तथा योजनाबद्ध शहर भएकाले यहाँको धेरैजसो स्थानमा सडक सञ्जालको अवस्था राम्रो रहेको छ यद्यपि पछि कतिपय ग्रामीण क्षेत्रहरूमा भने कच्ची सडक भएकाले वर्षभरि नियमित यातायात सञ्चालनमा भने कठिनाइ रहेको देखिन्छ। शहरी क्षेत्रमा सडक सञ्जाल तथा सडक गुणस्तर समेत राम्रो रहेको छ भने ग्रामीण क्षेत्रमा सडक सञ्जाल पातलो र गुणस्तर समेत कमजोर रहेको छ। नगरपालिकाको पार्श्वचित्रमा प्रस्तुत तथ्याङ्क अनुसार यहाँका २३.७६ प्रतिशत घरधुरीसम्म कालोपत्रे सडकको, २५.७४ प्रतिशत घरधुरीसम्म ग्राभेल सडकको, २९.११ प्रतिशत घरधुरीसम्म कच्ची सडकको पहुँच रहेको छ भने करिब २० प्रतिशत घरधुरीसम्म कच्ची सडकको पहुँच रहेको छ। अन्य प्रकारका बाटोले छोएको र उल्लेख नगरिएका घरधुरीको हिस्सा करिब २ प्रतिशत रहेको छ।

५.२.२ समस्या तथा चुनौती

ग्रामीण क्षेत्रमा कच्ची सडक र मौसमी यातयात सेवामा निर्भर रहनुपर्ने अवस्था रहेको छ। कर्णालीको प्रवेश द्वारका रुपमा रहेको नेपालगञ्ज-सुर्खेतको बाटोको गुणस्तर सुधार गर्नुपर्ने अवस्था छ। यस नगरपालिकाको मुख्य बजार केन्द्रहरूमा आधुनिक बसपार्क तथा व्यवस्थित पार्किङ सुविधाको कमी रहेको छ। सडकको अधिकार क्षेत्रको सुरक्षा र सडकको दायाँबायाँ वृक्षरोपण गरी सुन्दरता वृद्धि गर्न सकिएको छैन। गुरुयोजना क्षेत्रका सडकहरूको लगतकट्टा हुन नसकेको कारण मापदण्ड अनुसार सडकको अधिकार क्षेत्र कायम गर्न कठिनाइ हुँदै आएको छ। प्रमुख शहरी क्षेत्र र आसपासका क्षेत्रहरूमा सार्वजनिक बस, ट्याम्पो तथा अन्य सवारी साधनको सङ्ख्या बढ्दै गए पनि ती साधनका लागि आवश्यक बसपार्क तथा निजी तथा साना सार्वजनिक गाडीहरूका लागि प्रशस्त पार्किङ स्थलहरूको अभाव रहेको छ।

५.२.३ सोच

"सुलभ, सुरक्षित, गुणस्तरीय, वातावरणमैत्री यातायात, वस्ती र शहर"

५.२.४ उद्देश्य

१. उपभोक्तामैत्री, दिगो र गुणस्तरीय सडक पूर्वाधार निर्माण गर्नु।

२. एकीकृत शहरी विकास तथा नगर यातायात प्रणाली विकास गर्नु ।

५.२.५ रणनीति

१. नगरका सडक र खोलाको नक्साङ्कन गरी क्षेत्राधिकार एकिन गरी संरक्षण गर्ने

२. नगरपालिकाको सुब्बाकुनादेखि फलाँटेसम्म सहायक राजमार्गको नक्साङ्कन सम्पन्न गरी थप व्यवस्थापनको लागि प्रदेश सरकार र संघीय सरकारसँग सहकार्य गर्ने

३. नगरका सडकमा देखा पर्ने खाल्डाखुल्टी छिटो छरितो मर्मत गर्ने व्यवस्था गरी यातायात सहजता कायम गर्ने

४. पूर्वाधार निर्माणका लागि विकास साझेदारहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्ने

५. पूर्वाधार निर्माणमा सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने

६. छिमेकी स्थानीय सरकारहरूसँग सहकार्य गर्ने

७. जलवायु परिवर्तन तथा वातावरणमैत्री यातायात प्रणालीको विकास गर्ने

५.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमहरू समेतका अपेक्षित नतिजालाई मध्यनजर गरी देहायअनुसार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि*	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
कालोपत्रे सडक निर्माण	कि.मि.	८	१३	२०	३०	३५
ग्राभेल सडक निर्माण	कि.मि.	५०	८१	१०६	१३१	१५६
पक्की नाला निर्माण	कि.मी	३३	५६	८०	१००	१२०
कल्भर्ट/ह्यूम पाइप	सङ्ख्या	१७१	२६७	३०२	३३७	३६७
१२ महिना सञ्चालन हुने सडकको २ किमि वरपर बसोबास गर्ने जनसङ्ख्या	प्रतिशत	८०	८५	८६	८७	८८
कुल सडक लम्बाइ	कि.मि.	३१४	३३२	३४७	३६२	३७७
सडक घनत्व (किमि प्रति वर्गकिमि)	कि.मि.	१.३	१.४	१.५	१.६	१.७
घरैसम्म कालोपत्रे सडक पुगेका घरपरिवार	प्रतिशत	२५	२५	२६	२६	२७

**आ.व. २०७४/७५ - २०७७/७८ सम्मको प्रगति*

५.२.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा सडक, पुल तथा यातायात उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु.हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१७३५००		१७३५००		१७३५०	१२१४५०	३४७००	
२०८०/८१	१९०८५०		१९०८५०		१९०८५	१३३५९५	३८१७०	
२०८१/८२	२३९९३५		२३९९३५		२३९९४	१६७९५५	४७९८७	

५.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	सडक मर्मत कार्यक्रम (सडक बोर्ड)	विद्यमान सडकको मर्मत सम्भार गर्नु	सालबसाली	१७५००	वार्षिक ८ किमी सडक मर्मत भएको हुने
२	सडक तथा पुल निर्माण तथा मर्मत सालबसाली कार्यक्रम	नयाँ सडक सञ्जाल विस्तार गर्नु तथा आवश्यकताअनुसार पुल, कल्भर्ट निर्माण गर्नु	सालबसाली	५८६७८५	वार्षिक औसत २० किमि सडक मर्मत भएको हुने वार्षिक औसत ६० किमि सडक निर्माण भएको हुने वार्षिक औसत १० किमि कल्भर्ट निर्माण भएको हुने

५.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

नगरपालिकाका प्राथमिकताप्राप्त आयोजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारको सहकार्य हुनेछ । नगर गौरव, रुपान्तरणकारी, विस्तृत आयोजना प्रस्ताव तयार भएका, क्रमागत, बहुवर्षीय, कार्यान्वयनका लागि तयार भएका आयोजना तथा कार्यक्रम प्रस्तावित भए अनुसार बजेट विनियोजन भई खरिद प्रक्रिया अनुसार आयोजना कार्यक्रम कार्यान्वयन हुनेछन् । संभाव्यता तथा वातावरणीय अध्ययन भएका आयोजना तथा कार्यक्रमलाई प्राथमिकता, उपभोक्ता तथा सरोकारवालाको सहभागितामा आयोजना व्यवस्थापन गर्न नसकिएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुने जोखिम रहन्छ ।

५.३ जलस्रोत, विद्युत् तथा ऊर्जा

५.३.१ पृष्ठभूमि

नगरपालिकामा भेरी नदी, ढोडेखालि खोला, इत्राम खोला, नेवारे खोला, झुप्रा खोला, मोहन खोला, सिस्नेरी खोला, ग्राग्रेताल खोला लगायतका खोलाखोल्साहरू रहेका छन् । विद्युत् ऊर्जाको अवस्था हेर्दा दैनिक रुपमा बत्ती बाल्न कुल घरधुरीमध्ये ९३.१८ प्रतिशतले बिजुली, ५.०३ प्रतिशतले मट्टितेल, ०.६९ प्रतिशतले सौर्य ऊर्जा, ०.०१ प्रतिशतले गोबरग्याँस र बाँकीले अन्य स्रोत प्रयोग गर्ने गरेका छन् (नगर पार्श्वचित्र, २०७५) ।

५.३.२ समस्या तथा चुनौती

बढ्दो शहरीकरणका कारण नदी किनारका जग्गामा अतिक्रमण बढ्दै गएको छ । जलवायुजन्य विषमताहरू बढ्दै गएका छन् । विद्युत् आपूर्ति अत्यन्त अनियमित हुँदा दैनिक जनजीवन र उद्योग व्यवसाय नराम्रोसँग प्रभावित हुँदै आएका छन् । ग्रामीण क्षेत्रहरूमा उज्यालोका लागि मट्टितेल बाल्ने प्रचलन कायमै रहेको छ । जलविद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जाको उपयोग प्रवर्द्धनका लागि जनचेतना अभिवृद्धिको आवश्यकता छ ।

५.३.३ सोच

"भरपर्दो, धान्न सक्ने र स्वच्छ उर्जाको उपलब्धता र दिगो उपयोग"

५.३.४ उद्देश्य

१. जलस्रोत तथा जलाधार संरक्षण, सदुपयोग एवम् उपलब्ध ऊर्जाको उत्पादनशील कार्यमा वृद्धि गर्नु
२. विद्युत् खपत बढाउने र जीवाश्म इन्धनमाथिको निर्भरता न्यून गर्नु ।

५.३.५ रणनीति

१. जलस्रोतका मुहान तथा जलाधार क्षेत्र संरक्षण र संवर्द्धनमा समुदायको क्षमता विकास र परिचालन गर्नु ।
२. जलस्रोत र जलाधारहरूको समुचित विकासमा निजी क्षेत्र र समुदायसँग अर्थपूर्ण साझेदारी गर्नु ।
३. जलस्रोत व्यवस्थापन, जलविद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादन बढाउन संघ र प्रदेश सरकारका सम्बन्धित निकायहरूसँग सहकार्य गर्ने ।

४. जलविद्युत् उत्पादन र वितरण सुदृढीकरण गर्दै हरित र स्वच्छ ऊर्जा (विद्युत्) खपत बढाउने र खनिज इन्धनमाथिको निर्भरता कम गर्ने ।

५.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमहरू समेतका अपेक्षित नतिजालाई मध्यनजर गरी देहायअनुसार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
दैनिक रुपमा बत्ती बाल्न बिजुली प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	९०	९२	९४	९६	९८
खाना पकाउन प्राथमिक स्रोतका रूपमा दाउरा प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	२७.०	२६	२४	२२	२०
विद्युत्बाट चल्ने सवारी साधन	प्रतिशत	०.५	१	२	४	१०
खाना पकाउन बायोग्याँस प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	०.५१	०.६	१	२	३

५.३.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको खाकाको आधारमा यस उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार रहेको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु. हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु. हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	२००००	१०००	१९०००		२०००	१४०००	४०००	
२०८०/८१	७१०००	३५५०	६७४५०		७१००	४९७००	१४२००	
२०८१/८२	७४५५०	३७२८	७०८२३		७४५५	५२१८५	१४९१०	

५.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	विद्युतीय गाडी चार्जिङ स्टेशन निर्माण आयोजना	प्रदूषण न्यूनीकरण गर्नु र नविकरणीय उर्जा खपतमा वृद्धि गर्नु	सालबसाली	५२५००	दैनिक औसत २५ वटा विद्युतीय सवारी साधनहरू चार्ज गर्ने सुविधा हुने
२	बायोग्याँस उत्पादन, प्रवर्द्धन कार्यक्रम	जीवाश्म ऊर्जाको खपत न्यूनीकरण गर्नु	सालबसाली	५००००	जीवाश्म ऊर्जाको खपत न्यून भएको हुने
३	सडक बत्ती (सौर्य ऊर्जा र हाइमास्ट) तथा अन्य नियमित कार्यक्रम	नगरका मुख्य चोक तथा गल्लीमा रात्रीकालीन उज्यालो प्रदान गरी सुरक्षा अभिवृद्धि गर्नु	२०७९/८० -२०८१/८२	६३०५०	नगरका मुख्य सडक एवम् गल्लीहरूमा रात्रीकालीन उज्यालो उपलब्ध भएको हुने

५.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

उपलब्ध प्रविधिको उपयोग, जग्गा प्राप्ती, बजेटको सुनिश्चिता, नदीजन्य निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धता, मानव संशाधन उपलब्ध भएमा र विपद तथा अन्य विवादको कारण आयोजनाका लागत बढ्न नगएमा उल्लिखित उपलब्धि हासिल हुनेछ । अन्यथा योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

५.४ सूचना तथा सञ्चार

५.४.१ पृष्ठभूमि

सूचना तथा सञ्चार प्रविधि अन्तर्गत यस नगरपालिकामा इन्टरनेट, इमेल, छापा सञ्चार, अनलाइन सञ्चार, रेडियो, एफएम, टेलिभिजन, मोबाइल, ल्याण्डलाइन फोनलगायतका सुविधा रहेका छन् । नगरपालिकाका सबै क्षेत्रमा आधुनिक सूचना तथा सञ्चार सुविधामा पहुँच रहेको छ । इन्टरनेट सुविधाको सन्दर्भमा नेपाल दूरसञ्चार कम्पनीका साथै एनसेलका टेलिफोन तथा मोबाइल सेवाको सहज पहुँच रहेको छ । रेडियो नेपाल, कान्तिपुर एफ.एम.लगायतका सञ्चार माध्यमहरू केन्द्रबाट वीरेन्द्रनगरमा सीधा सुन्न सकिन्छ । विभिन्न केवल नेटवर्क तथा डिस होम जस्ता माध्यमहरूले विभिन्न टेलिभिजन च्यानलहरू प्रशारण गर्ने गरेका छन् । समयसँग सूचना प्रविधिको उपयोग र महत्व निरन्तर, व्यापक र बहुउपयोगी हुँदै गएको हुँदा सेवा प्रविधिलाई छिटो छरितो बनाउन मात्र नभई परम्परागत अर्थतन्त्रलाई ज्ञानमा आधारित र आधुनिक बनाउन आधुनिक प्रविधि र विकासमा ठूलो लगानी गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

नगरपालिकामा ६ वटा रेडियो स्टेशन रहेका छन् भने दैनिक पत्रपत्रिका १५ वटा, साप्ताहिक २६ वटा, मासिक ११ वटा, द्वैमासिक १ वटा, त्रैमासिक २ वटा गरी कुल २५ वटा पत्रपत्रिका प्रकाशन हुने गरेको छ भने हुलाक सेवा मार्फत् साधारण चिठीहरू, रजिष्ट्री पत्रहरू, बिमा पुलिन्दा, धनादेश सेवा तथा बचत सेवा सञ्चालन हुँदै आएको छ ।

५.४.२ समस्या तथा चुनौती

इन्टरनेटको प्रयोग तीव्र गतिमा बढ्दै गएअनुरुप साइबर सुरक्षाका लागि संस्थागत र प्राविधिक जनशक्तिको अभाव हुनुका साथै नीति निर्माण तहमा यससम्बन्धी ज्ञान र सोचको कमी रहेको छ । सञ्चार संस्थाहरू सङ्ख्यात्मक रुपमा वृद्धि भए पनि तदनुरुपम गुणात्मक विकास हुन सकेको छैन । शिक्षा क्षेत्रमा *भर्च्युअल/* दूर कक्षा, स्वास्थ्य क्षेत्रमा टेलिमेडिसिन, कृषि क्षेत्रमा मौसम पूर्वानुमान तथा बजार मूल्य, सुरक्षाका क्षेत्रमा सिसी टिभी, पर्यटन प्रवर्द्धनका क्षेत्रमा प्रचार-प्रसार, विपद् व्यवस्थापनका क्षेत्रमा पूर्वसूचना प्रणाली आदि माध्यमबाट सूचना प्रविधिलाई समाज र सिङ्गो सभ्यताको स्तरोन्नति र उत्थानशीलता वृद्धिमा उपयोग गर्न सकिने भएकाले तदनुरुपमा सोच, लक्ष्य तथा कार्यान्वयन योजना एवम् लगानीको आवश्यकता रहेको छ ।

५.४.३ सोच

"प्रविधिमा आधारित सेवा, समाज र शासन"

५.४.४ उद्देश्य

१. सेवा प्रवाह, समाज र शासन प्रणालीलाई दिगो र उत्थानशील सूचना प्रविधिमा आधारित बनाउनु

२. आमसञ्चार माध्यमलाई व्यावसायिक र जवाफदेही बनाउँदै नगरभर पहुँच वृद्धि गर्नु

५.४.५ रणनीति

१. सूचना प्रविधिको उच्चतम सम्भाव्य क्षेत्रहरूमा आयोजना पहिचान र कार्यान्वयन गर्ने
२. नगरपालिकाको साइबर सुरक्षाको सुदृढीकरण तथा सूचना प्रविधि क्षेत्रको प्रवर्द्धन गरी समग्र नगरपालिकाको उत्पादकत्व वृद्धिमा टेवा पुऱ्याउने
३. सूचना प्रविधिका लागि आवश्यक लगानी सुनिश्चित गर्ने
४. एकद्वार सूचना व्यवस्थापन प्रणाली स्थापित गर्दै नगरको एकिकृत गतिविधि समेटिएका श्रव्य-दृश्य सामाग्रीहरू विभिन्न छापा तथा विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट उत्पादन प्रकाशन तथा प्रसारण गरी सूचनाको हकको प्रचलनलाई थप व्यवस्थित गराउने

५. सबै शाखा तथा वडा कार्यालयबाट विद्युतिय पत्राचारलाई लागू गर्दै क्रमशः विद्युतीय सुशासनको अवधारणा अनुसार कार्य अघि बढाउने । कार्यालयका नियमित बैठक गोष्ठी तालिममा विशेषज्ञ सेवाको प्रयोग गर्न तथा भौगोलिक दुरी कम गर्दै लागत कटौती गर्नका लागि अनलाईन प्रणालीको प्रयोग बढाउँदै जाने

६. शिक्षा, स्वास्थ्यलगायत कृषि, पशुपालन, उद्योग व्यवसाय र सामाजिक, भौतिक क्षेत्रमा समेत सूचना प्रविधिको उपयोग र प्रभावकारिता बढाउँदै लैजाने

५.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमहरू समेतका अपेक्षित नतिजालाई मध्यनजर गरी देहायअनुसार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
इन्टरनेट सेवा उपलब्ध घर परिवार	प्रतिशत	७५	८०	८५	९०	९५
नगरमा सञ्चालित सफ्टवेयर र सूचना व्यवस्थापन प्रणाली	सङ्ख्या	११	११	१२	१२	१२
इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध वडा कार्यालय, स्वास्थ्य संस्था र विद्यालय	प्रतिशत	९५	९७	९९	१००	१००

५.४.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा सूचना तथा सञ्चार उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु. हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु.हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	२२८००	११४०	२१६६०		२२८०	१५९६०	४५६०	
२०८०/८१	२३९४०	११९७	२२७४३		२३९४	१६७५८	४७८८	
२०८१/८२	३५१३७	१७५७	३३३८०		३५१४	२४५९६	७०२७	

५.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमैत्री शासन प्रवर्द्धन तथा अन्य कार्यक्रम	विद्युतीय सुशासन प्रवर्द्धन गर्नु	सालबसाली	८१८७७	नगरपालिकाको सेवा प्रवाह सूचना प्रविधिमैत्री भएको हुने

५.४.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानुमान

सूचना प्रविधिको उच्चतम उपयोग गरी चौतर्फीरुपमा लाभ लिन नीति निर्माण तहमा यस क्षेत्रले प्राथमिकता पाउनु आवश्यक छ, अन्यथा योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

परिच्छेद छ : वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन

यस परिच्छेद अन्तर्गत वन तथा भूसंरक्षण, वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन र विपद् जोखिम व्यवस्थापन लगायतका उपक्षेत्रहरूको पृष्ठभूमि, समस्या तथा चुनौती, लक्ष्य, रणनीति, नतिजा खाका, त्रिवर्षीय खर्च तथा स्रोत अनुमान, आयोजना तथा कार्यक्रम र पूर्वानुमान तथा जोखिम पक्षहरू समावेश गरिएको छ ।

६.१ वन, भूसंरक्षण तथा जैविक विविधता

६.१.१ पृष्ठभूमि

यो नगरपालिका वन तथा जैविक विविधताका दृष्टिकोणले सम्पन्न रहेको छ । यहाँको कुल क्षेत्रफल २४५.७ वर्ग कि.मी.मध्ये ७२.७ प्रतिशत भूमि वनजङ्गलले ढाकिएको छ । नगरपालिकाको नगर पार्श्वचित्रअनुसार यस नगरपालिका क्षेत्रमा कुल ६९ वटा सामुदायिक वनहरू रहेका छन्, ३ वटा धार्मिक वन तथा १९ वटा निजी वन रहेका छन् । यहाँ उष्ण तथा उपोष्ण हावापानी पाइने भएकाले साल, सिसौ, खयर, कुटमिरो, आँप, जामुनो, कटुस तथा वनस्पति तथा विभिन्न जातका सर्प, छेपारो, सुन गोहोरो आदि घिस्रिने जीव, कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौंथली, काग, भँगेरा आदि चराचुरुङ्गी पाइन्छ । यहाँ पाइने जडिबुटीहरूमा पिपला, रुदिलो, तितेपाती, असुरो, चाबो, गुर्जो, आँक, कुरिलो, चामनडुवा, अमला, अर्चल, गुजरगानो, आइटिन झार, हाडे लसुन, उन्यु, पाँचपाते मुख्य छन् ।

भेरी र कर्णाली नदीवेष्ठित यस नगरपालिकामा दुई दर्जनभन्दा बढी नदी/खोला, खोल्साहरू रहेका छन् र यहाँको नगरपालिकाको भौगोलिक बनोट उपत्यकाको रुपमा रहेको छ । यहाँ भेरी र कर्णाली नदीको मुख्य जलाधार क्षेत्र रहेको छ भने यसका उपजलाधार क्षेत्र तथा अन्य साना जलाधार क्षेत्रहरू रहेका छन् ।

६.१.२ समस्या तथा चुनौती

वन क्षेत्र उल्लेख्य रहेको छ तर वनको गुणस्तर तथा दिगो वन व्यवस्थापन गर्दै वन सम्पदालाई आयआर्जनमा जोड्नेतर्फ उल्लेख्य काम गर्नुपर्ने चुनौती कायमै रहेको छ । वातवरणीय स्वच्छता, प्राकृतिक स्रोत र साधनको समुचित उपयोग र संरक्षण हुन सकेको छैन । शहरीकरण तथा अतिक्रमणका कारण वन क्षेत्रको संरक्षणमा चुनौती थपिएको छ । सामुदायिक वनहरूको संरक्षण र व्यावसायिक उपयोगका लागि कानुनी अड्चनहरू रहेको छ । जलवायु परिवर्तनका कारण केही कमजोर क्षेत्रमा पहिरो जस्ता प्राकृतिक प्रकोपको प्रतिकुल असर परेको छ । स्थानीय बासिन्दाबाट आफ्नो वनको जैविक विविधता तथा पर्यावरणीय प्रणालीको सेवाबारे कम जानकारी रहेको छ । शहरीकरणलाई व्यवस्थित हुन नसक्दा वन तथा जैविक विविधताको संरक्षणमा कठिनाइ भएको छ । जलाधार क्षेत्रहरूको अध्ययन गरी तदनुरुपमा संरक्षण तथा उत्पादकत्व वृद्धिका कार्यहरू गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

६.१.३ सोच

"दिगो, गुणस्तरीय र व्यवस्थित वन; स्वस्थ, उत्पादनशील र सुरक्षित जलाधार तथा पर्यावरण"

६.१.४ उद्देश्य

१. वन तथा जैविक विविधताको दिगो व्यवस्थापन तथा सदुयोग मार्फत् स्थानीय स्तरमा आयआर्जनका अवसर वृद्धि गर्नु

२. भूसंरक्षणका दिगो उपायहरू अवलम्बन गरी भूमिको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धिमा टेवा पुऱ्याउनु ।

६.१.५ रणनीति

१ सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूको संस्थागत क्षमता विकास गरी गैरकाष्ठ वन पैदावारमा आधारित उद्यम व्यवसाय प्रवर्द्धन गर्ने । वनलाई संरक्षणमुखी व्यवस्थापनबाट दिगो एवम् उत्पादनमुखी व्यवस्थापनमा रूपान्तरण गर्न आवश्यक सहजीकरण गर्ने । वन पैदावरमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्दै यसमा आधारित उद्यमशीलता र रोजगारी वृद्धि गर्ने ।

२ वनजङ्गलको दिगो व्यवस्थापन तथा जैविक विविधता संरक्षण गर्न वन संरक्षण क्षेत्र निर्धारण गरी वनको संरक्षण तथा उचित व्यवस्थापनको माध्यमबाट हरित नगर अवधारणा अनुसार वनजन्य उद्यमको विकास गरी वन स्रोतलाई आयमूलक बनाउन बनाउने ।

३ जलाशय, नदी नाला, सिमसार क्षेत्र तथा जैविक विविधता संरक्षण गर्न नदी संरक्षण क्षेत्र निर्धारण गरी नदी तथा खोलाको प्राकृतिक बहावलाई यथास्थितिमा राखी नदीजन्य स्रोतको अधिक दोहन नियन्त्रण गर्ने

४ बायोइन्जिनियरिङ पद्धतिलाई अवलम्वन गरी सुरक्षित रुपमा बाढी नियन्त्रण गर्ने र सुरक्षित वस्ती व्यवस्थापन गर्ने ।

५ ऐतिहासिक, धार्मिक, मौलिक सांस्कृतिक विशेषता भएको काँक्रेविहार क्षेत्र लगायतका आसपासको धार्मिक वन, गढीलगायतका पर्यटकीय क्षेत्रलाई संरक्षण गरी पर्यटनलाई प्रोत्साहन गरी स्थानिय आर्थिक विकासलाई टेवा दिन सम्पदा क्षेत्र केन्द्र निर्धारण गर्ने ।

६.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमहरू समेतका अपेक्षित नतिजालाई मध्यनजर गरी देहायअनुसार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व. सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
वन जङ्गलले ढाकिएको क्षेत्र	प्रतिशत	४९	४९.०५	४९.०५	४९.५	४९.५
सामुदायिक वन	सङ्ख्या	६९	६९	६९	७०	७०
निजी वन	सङ्ख्या	१९	१९	२०	२१	२२
उद्यान	सङ्ख्या	८	८	९	१०	११
पुनर्भरण पोखरी	सङ्ख्या	०	०	१	२	३
उद्यान	सङ्ख्या	८	८	९	१०	११
वृक्षरोपण गरिएको क्षेत्र (शहरी सडक)	हेक्टर			१०	२०	३०

६.१.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा यस उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु.हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	२४०००	१९२००	४८००		२४००	१६८००	४८००	
२०८०/८१	४०२००	२०१०	३८१९०		४०२०	२८१४०	८०४०	
२०८१/८२	४२२१०	२१११	४०१००		४२२१	२९५४७	८४४२	

६.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	वन, हरियाली तथा जैविक विविधता प्रवर्द्धन सालबसाली कार्यक्रम	हरियाली क्षेत्र विस्तार तथा वनको दिगो व्यवस्थापन गर्नु	सालबसाली	४५०००	पाँच हजार वृक्षरोपण भएको हुने
२	भू तथा जलाधार संरक्षण कार्यक्रम	भू तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गरी भूमिको उत्पादन वृद्धिमा सहयोग गर्नु	सालबसाली	६१४१०	भू तथा जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण भएको हुने

६.१.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानुमान

सङ्घ तथा प्रदेश सरकारको नीतिगत प्राथमिकता र यस योजनाको नीतिबीच तादात्म्यता मिल्न गई सो अनुसार बजेट विनियोजन र कार्यान्वयन भएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने अनुमान गरिएको छ। जलवायु परिवर्तनको असर, कोभिड-१९ लगायतका महामारी र अन्य विपद् जोखिममा वृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन् तथा अनियन्त्रित निर्माण जस्ता जोखिम कायम भएमा अपेक्षित नतिजा हासिल नहुन सक्छ।

६.२ वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

६.२.१ पृष्ठभूमि

कुल भूमिको ७२ प्रतिशत क्षेत्रफलमा वन क्षेत्र रहनु हुँदा वातावरण संरक्षणका दृष्टिकोणले नगरपालिकाको एउटा प्रमुख सबल पक्ष हो । यस्तै, खुला ठाउँ तथा शहरी वनको उपस्थिति पनि यहाँको वातावरणको महत्वपूर्ण पक्ष हो । यद्यपि कर्णाली प्रदेशको राजधानी तथा प्रमुख शैक्षिक एवम् व्यावसायिक केन्द्र भएको हुँदा यहाँ शहरीकरण तीव्र रुपमा भइरहेको छ । साथै, नगरवासीको आनीबानी, खानपान र जीवनशैलीमा आएको परिवर्तनले फोहोरमैलाको परिमाणमा वृद्धि भइरहेको छ । भू-उपयोगमा आएको परिवर्तन र नदी किनार, खेतियोग्य जमिन तथा वन क्षेत्रमा बढ्दो बसोबासले विपद्लाई निम्त्याइरहेको छ। यी समस्याहरूलाई मध्यनजर गर्दै नगरपालिकाले वातावरण संरक्षण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन ऐन जारी गरेको छ । वीरेन्द्रनगर नगरपालिकाको आधारभूत सर्भेक्षण वि.सं. २०७४ र २०७५ ले फोहरमैला व्यवस्थापनको क्षेत्रमा प्रतिदिन ०.३५ किलोग्राम फोहर प्रतिव्यक्ति उत्सर्जित हुने देखाएको छ। यस सर्भेक्षण अनुसार ६३ प्रतिशत कुहिने फोहोर, १५ प्रतिशत कागज, ९ प्रतिशत प्लाष्टिक, ५ प्रतिशत कपडा, ४ प्रतिशत शिशाजन्य फोहोरहरू निस्कासित हुने देखिन्छ। यसरी उत्पादित फोहोरको प्रकृति अध्ययन गर्दा ९५ प्रतिशत फोहोरहरू प्रशोधन र पुनचक्रिय प्रयोग गर्न सकिनेखालका छन् । यसरी उत्पादित फोहरहरूलाई स्रोतबाट विसर्जनस्थलसम्म लगिने क्रममा जलवायु परिवर्तनलाई मद्दत गर्ने खालका हरित गृह ग्याँसहरू र कम आयु भएका वायु प्रदुषकहरूको उत्सर्जन भइरहेको छ। साथै साझेदार संस्थासँगको सहकार्यमा दिशाजन्य लेदो व्यवस्थापन प्लान्ट निर्माण भएको छ, जुन यहाँको फोहोरमैला व्यवस्थापनका दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण उपलब्धी हो । साथै, फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि ल्याण्डफिल साइटका लागि विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। यी सबै समस्याहरूलाई मध्यनजर गर्दै वीरेन्द्रनगर नगरपालिका फोहरमैलाको दिगो व्यवस्थापनका लागि यसको स्रोतदेखि अन्तिम विसर्जन स्थलसम्म नै व्यवस्थित ढङ्गबाट व्यवस्थापनका लागि अल्पकालीन र दीर्घकालीन योजनाहरू सहित अगाडि बढेको छ।

६.२.२ समस्या तथा चुनौती

वातावरण संरक्षणका दृष्टिकोणले नगरपालिकामा दैनिक रुपमा निष्काशन हुने फोहोरमैला व्यवस्थापन, बढ्दो वायु प्रदूषण, ढल व्यवस्थापन, बढ्दो ध्वनी प्रदूषण तथा बढ्दो भूमि एवम् जल प्रदूषण प्रमुख समस्याहरूका रुपमा रहेका छन् । नगरपालिकामा प्लाष्टिकजन्य फोहोरमैलाको अत्यधिक प्रयोग बढ्दै गएको छ । निष्काशनस्थलमै वर्गीकरणको अभ्यास छैन। फोहरमैला व्यवस्थापनमा आ-आफ्नो स्तरमा सबैको जिम्मेवारी

र भूमिका रहने भए पनि यो जिम्मेवारी नगरपालिकाको हो । जसरी र जहिले फोहरमैला निष्काशन गरे पनि हुन्छ भन्ने भावना हावी भएको छ । फोहर व्यवस्थापनका लागि नगरपालिका स्पष्ट योजना सहित अगाडि बढ्न सकेको छैन । फोहरमैला व्यवस्थापन सेवा शुल्क सङ्कलनको अभ्यास सुरु गरेको भए पनि सबै वडामा प्रभावकारी हुन सकेको छैन । फोहरमैला समयमा उठ्ने नगरेको गुनासो नगरपालिकामा दिनहुँजसो आउने गरेको छ । *सेनिटरी ल्याण्डफिल साइट*का लागि विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार भई निर्माण प्रक्रिया सुरु भए पनि आवश्यकताअनुसार बजेट जुटाउन नगरपालिकालाई कठीनाइ भएको छ । फोहरमैलालाई पुनःप्रयोग तथा पुनःचक्रिय अभ्यासमा कमी रहेको छ । स्वास्थ्य संस्थाबाट निष्काशन हुने हानिकारक फोहोरमैला समेत एकै स्थानमा विसर्जन हुने गरेकाले वातावरणीय जोखिम बढेको छ । फोहरमैला विसर्जनको अनुगमन, व्यवस्थापन तथा नियमनमा उपलब्ध जनशक्ति अपर्याप्त छ । फोहर व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रलाई सहभागी गराउन सकिएको छैन तथा फोहरमैला व्यवस्थापनका विषयमा जनचेतनाको कमि रहेको छ । सार्वजनिक एवम् खुल्ला चौरहरूमा फोहरमैला निरन्तर बढ्दो छ तर यिनलाई सफा स्वच्छ राख्ने काममा नागरिक सहभागिताको अभाव रहेको छ । नगरपालिकाका खोलाहरूमा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको अत्यधिक दोहन हुने गरेको छ जसले लामो समय निरन्तरता पाए वातावरणीय जोखिम जटिल हुँदै जानेछ । नगरपालिकाभरि उचित ढल निकास प्रणाली नहुँदा ठोस फोहोर पानी व्यवस्थापनमा कठिनाइ भइरहेको छ ।

६.२.३ सोच

"स्वस्थ, स्वच्छ, र शून्य फोहोरमैला उन्मुख शहर"

६.२.४ उद्देश्य

१. व्यवस्थित, दिगो र वातावरणमैत्री ढङ्गबाट फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्नु

२. फोहरमैलालाई अधिकतम उपयोग गरी स्रोतको रुपमा रुपान्तरण गर्नु

६.२.५ रणनीति

१. फोहर उत्पादकलाई समेत फोहर व्यवस्थापनमा जिम्मेवार बनाउने । फोहर व्यवस्थापनमा नागरिक समाज तथा निजी क्षेत्रहरूको परिचालन गर्ने । फोहर व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रलाई परिचालन गर्ने
२. फोहरमैला व्यवस्थापनको लागतलाई यथासक्य घटाउँदै लैजाने तथा फोहरमैलालाई उत्पादनस्थलमा नै वर्गीकरण गरी सोको सङ्कलन ढुवानी र अन्तिम विसर्जन पृथक रुपमा यथाशक्य वातावरणमैत्री ढङ्गबाट गरी फोहोरमैला व्यवस्थापनमा दिगोपन प्रवर्द्धन गर्ने ।
३. घरायसी कुहिने फोहरमैलालाई घरधुरीमै व्यवस्थापन गर्दै व्यावसायिक फोहरलाई निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा वर्गीकरण गरी कुहिने फोहरबाट ग्याँस तथा कम्पोष्ट प्लान्ट सञ्चालन र नकुहिने फोहरलाई नगरपालिकाको फोहोरमैला वर्गीकरण केन्द्रमा वर्गीकरण गरी सोको बिक्री वितरण, नगरभित्रै पुनःप्रयोग तथा पुनःचक्रीय प्रयोगको संभावना खोजी गर्ने
४. वातावरणमैत्री वडा घोषणा गर्दै फोहरमैला व्यवस्थापन र वातावरण संरक्षणलाई दिगो बनाउने ।
५. उपत्यकाभित्रका वडाहरूमा सशुल्क सरसफाईको नीति लिई प्रत्येक टोलमा हप्तामा कम्तीमा १ पटक अनिवार्य फोहर सङ्कलन गर्ने । जथाभावी फोहर गर्नेलाई दण्ड जरिवाना र सेवा सुविधा रोक्का गर्ने, फोहोरमैला व्यवस्थापनमा उल्लेख्य सहयोग गर्नेलाई सम्मानको व्यवस्था गर्ने
६. फोहर व्यवस्थापनमा संलग्न युवा तथा पिछडिएका वर्गहरूलाई फोहरमैला व्यवस्थापनका श्रृजनशिल क्षेत्रमा काम गर्न प्रेरित गर्दै फोहरमैला व्यवस्थापनलाई आय-आर्जनसँग जोड्न निजी क्षेत्र, साझेदार संस्था लगायत, गैरसरकारी सस्थाहरूसँग सहकार्य गर्ने
७. नगरपालिका र साझेदार संस्था लगायतका सहयोगमा निर्माण भएका स्मार्ट सार्वजनिक शौचालयहरूलाई सार्वजनिक-निजी साझेदारी अवधारणामा व्यवस्थित ढङ्गबाट सञ्चालन गर्दै उपत्यकाभित्रका अन्य

महत्वर्ण स्थानहरूमा थप सार्वजनिक शौचालय निर्माणमा प्रदेश सरकार तथा अन्य दातृ निकायहरूसँग पहल गर्ने

८. साझेदार संस्थासँगको सहकार्यमा निर्माण भएको दिशाजन्य लेदो व्यवस्थापन प्लान्टलाई सञ्चालन निर्देशिका बनाई सञ्चालन गर्ने, दिशाजन्य लेदो व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गरी प्रभावकारी सेवा प्रदान गरिनेछ ।

९. स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहोर व्यवस्थित गर्नका लागि गैरसरकारी संघ संस्था र निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्ने

१०. नगरभित्रका सार्वजनिक खोलाहरू सरसफाई तथा खोलाको दुवै किनारमा हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने

६.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमहरू समेतका अपेक्षित नतिजालाई मध्यनजर गरी देहायअनुसार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
फोहर वर्गीकरण गर्ने टोल घोषणा	वटा	५	६	१००	१००	१००
कुहिने फोहरलाई मलको रुपमा प्रयोग गर्ने घरधुरी सङ्ख्या	वटा	५००	१५००	३०००	३०००	३०००
प्लाष्टिक झोला प्रयोग नगर्ने प्रतिवद्धता गर्ने टोल सङ्ख्या	वटा	०	०	५०	१००	१००
फोहर सङ्कलनमा नगरपालिकाको लगानी	रु हजार	१०००	७५०	५००	४००	३००
बायोग्याँस प्लान्ट निर्माण	सङ्ख्या	०	०	१	चालू रहने	
सञ्चालित फोहोरमैला वर्गीकरण केन्द्र	सङ्ख्या	०	०	१	चालू रहने	
स्यानिटरी ल्याण्डफिल साइट	सङ्ख्या	०	०	१	चालू रहने	
वातावरणमैत्री वडा घोषणा	सङ्ख्या	०	०	२	३	४
ल्याण्डफिलमा कुहिने फोहरको मात्रा	प्रतिशत	५७	५७	४०	३०	२०

६.२.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा यस उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु.हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	३१८४१	१२७३६	१९१०५		३१८४	२२२८९	६३६८	
२०८०/८१	३५०२५	१४०१०	२१०१५		३५०३	२४५१८	७००५	
२०८१/८२	३८२६६	१५३०६	२२९५९		३८२७	२६७८६	७६५३	

६.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	घरायसी फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्यक्रम	घरधुरीमा निष्काशन हुने फोहोरमैलाको वर्गीकरण गर्नु तथा कुहिने जतिको मल बनाउन	सालबसाली	४०००	३००० भन्दा बढी घरधुरीले निष्काशन हुने फोहोरमैला वर्गीकरण गरी प्राङ्गारिक मल बनाएका हुने

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
२	वातावरणमैत्री वडा निर्माण एवम् घोषणा कार्यक्रम	वातावरणमैत्री आधार सूचकमा आधारित वातावरणमैत्री वडाहरू निर्माण गर्ने	२०७९/८०-२०८१/८२	३०००	कम्तीमा ९ वटा वडा वातावरणमैत्री आधारभूत सूचक पुरा भएको वडा घोषणा भएको हुने
३	सेनिटरी ल्याण्डफिल साइट निर्माण	फोहोरमैला वातावरणमैत्री रुपमा व्यवस्थापन गर्नु	२०७९/८०-२०८१/८२	९६१३२	नगरपालिकाबाट निष्काशन हुने फोहोर शून्य विर्सजन उन्मुख हुने
४	प्लाष्टिक नियन्त्रण कार्यक्रम	प्लाष्टिकजन्य फोहोरमैला निष्काशन न्यूनीकरण गर्नु	२०७९/८०-२०८१/८२	२०००	कम्तीमा २५० टोलमा प्लाष्टिकजन्य फोहोरमैला निष्काशन बन्द भएको हुने

६.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

वातावरण संरक्षण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापनमा सरोकारवालाहरूको आवश्यक सहयोग अपेक्षा गरिएको छ। उल्लेख गरिएअनुसारका उपलब्धीहरू हासिल गर्न आवश्यक बजेटको सुनिश्चितता हुन सकेको छैन। नीति अनुरुप बजेट विनियोजन नहुने, विनियोजन अनुसार खर्च नहुने र कार्ययोजना पालना नभएमा अपेक्षित उपलब्धी हासिल गर्नु कठिन हुनेछ।

६.३ विपद् जोखिम व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन अनुकुलन

६.३.१ पृष्ठभूमि

वीरेन्द्रनगर नगरपालिकामा धरातलीय उचाईको विविधताले गर्दा समतल उपत्यकादेखि पहाडी भू-भाग समेत रहेका छन्। तल्लो क्षेत्रहरू नगरपालिकाकै घना बस्ति तथा प्रमुख उत्पादन क्षेत्रहरू पनि यस वीरेन्द्रनगर नगरपालिकामा पर्दछन्। माटो पाँगो एवम् दोमट भएको हुँदा उत्पादन राम्रो हुन्छ। उच्च पहाडी क्षेत्रमा कडा खालको बलौटे र चुनढुङ्गा मिसिएको माटो भएकाले यस क्षेत्रमा भूक्षय, पहिरो जाने संभावना बढी हुन्छ भने मध्य भागसमेत पत्रे चट्टानमा रातो माटो मिसिएको माटो बढी भएको हुँदा भूक्षय र पहिरोको दृष्टिले बढी संवेदनशील मानिन्छ।

भौगोलिक हिसाबले कमजोर भूभाग र मध्यमखालको जलाधारीय अवस्थाले गर्दा यस नगरपालिकामा पनि वर्षेनी भूक्षय, बाढी, डुवान, पहिरो, नदी कटान हुने गरेको छ। भूकम्प, खडेरी, आगलागी, आँधी, चट्याङ, अतिवृष्टि, अनावृद्धि, भूक्षय, लू, शीत लहर यस नगरपालिकाका अन्य प्रमुख प्रकोपहरू हुन्। यसरी वातावरणीय असन्तुलनका कारण हुने प्राकृतिक प्रकोपका कारण ठूलो जनधनको क्षति समेत हुने गरेको छ। यस नगरमा विभिन्न प्रकोपहरू जस्तै भूकम्प, बाढी तथा डुबान, पहिरो, सडक दुर्घटना, आगलागी र महामारीले प्रत्यक्ष प्रभाव पारिरहेको छन्। त्यसमध्ये हालसम्म ठूलो क्षति २०७१ को बाढीबाट भएको छ। उक्त बाढीबाट ७ जनाको मृत्यु, १ जना बेपत्ता र ४३०४ जना मानिस प्रत्यक्ष प्रभावित भएका थिए भने ५६६ घरधुरी पूर्ण रुपमा क्षति र ३०१ घरधुरी आंशिक रुपमा क्षति भएका थिए। सार्वजनिक पूर्वाधारमा सडक, पुल, कल्भर्टका साथै अन्य संरचनाहरूमा समेत ठूलो क्षति भई कुल रु. ९९,५००,०००।- बराबरको नोक्सानी भएको थियो। यी प्रकोपसँग सम्बन्धित विपद्हरूबाट वर्षेनी खासगरी, दलित, विपन्न, अपाङ्ग, महिला, बालबालिका तथा अन्य सीमान्तीकृत समुदाय बढी प्रभावित हुने गरेका छन्। विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यका लागि नगरपालिकामा नगर कार्यपालिकाको कार्यालय स्वयम्, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, जिल्ला प्रहरी कार्यालय, बाहिनी सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाली सेनाको पृतना, खानेपानी तथा सरसफाइ कार्यालय, नेपाल रेडक्रस, उद्योग वाणिज्य सङ्घलगायत राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरू कार्यरत रहेका छन्।

उपर्युक्त यथार्थलाई मनन् गरी विपद्का समस्याहरू र विपद् जोखिम न्युनिकरण तथा व्यवस्थापनको लागि नगर विपद् जोखिम तथा व्यवस्थापन ऐन २०७६ को अधिनमा रही यस नगरपालिकालाई उत्थानशिल शहर,

हरीत शहर र पर्यावरणीय रुपमा सफा र स्वच्छ बनाउनका लागि दीर्घकालीन र अल्पकालीन नीति बनाई जोखिम संवेदनशिल भूउपयोग नीति बनाई नगरपालिका अगाडि बढेको छ ।

६.३.२ समस्या तथा चुनौती

विपद् व्यवस्थापनका लागि नगरपालिकामा आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र स्थापना गरिएको भए पनि यसको प्रभावकारी परिचालन हुन सकेको छैन । विपद् जोखिम न्यूनीकरण, पूर्वतयारी र प्रतिकार्यलाई पूर्ण रूपमा मूलधारमा ल्याउने सकिएको छैन । व्यवस्थित ढल निकास नहुँदा जथाभावी पानी जम्ने र कटान गर्ने भइरहने गरेको छ । जनसङ्ख्या वृद्धिसँगै खोलानाला अतिक्रमण भइरहेको छ । खोलाको अधिकार क्षेत्र निर्धारण हुन सकेको छैन । खोला किनार तथा पुराना दलदल भएको ठाउँमा अव्यवस्थित बस्ती विकास भइरहेकाले बाढी तथा डुबानको जोखिम समेत बढेको छ । वर्षात्को समयमा खहरे खोलाहरू बढेर जमिन कटान भइरहेको छ । नगरपालिकाको सबै क्षेत्र गुरुयोजनामा नसमेटिएको कारण साविकको नगरपालिकाको क्षेत्र बाहेक पछि थपिएका क्षेत्रमा खुला क्षेत्र रहेको छैन । साथै यी क्षेत्रहरूमा बाटाहरू र गल्लीहरू साँघुरा भएकाले आपत्कालीन व्यवस्थापन कठिन छ । शहरी नापी नहुनाले पर्ति तथा सार्वजनिक जग्गा, वन तथा प्राकृतिक स्रोतको अतिक्रमण निरन्तर बढ्दो छ । पहिरो तथा भूक्षयजन्य प्रकोपका कारण भौतिक पूर्वाधार, बस्ती व्यवस्थापन तथा विकासमा कठिनाइ रहेको छ ।

आकस्मिक तयारी योजना तथा प्रतिकार्य योजनाहरू तर्जुमा भएका छैनन् । जोखिमसम्बन्धी सूचना सङ्कलन, आपत्कालीन अवस्थाका लागि सुरक्षित सञ्चार प्रणालीको कमी हुनु तथा शहरी योजना र उत्थानशीलता रणनीतिहरूमा विपद् जोखिम सूचनाको एकीकरण नहुनुका कारण केही हदसम्म विपद् जोखिम व्यवस्थापनमा संस्थागत तयारीको कमी देखिन्छ ।

मनसुनपूर्व र मनसुनको समयमा मनसुनी वर्षाले नियमित रूपमा असिना, हावाहुरी, बाढी, पहिरो, डुबानका समस्या सिर्जना गर्ने गरेको छ । डोजरको जथाभावी प्रयोगले भूक्षय भई तालतलैया, खेतीबारी, जलविद्युत्का बाँध पुरिने तथा भौतिक पूर्वाधारमा समेत क्षति पुग्ने समस्या बढ्दै गएको छ ।

६.३.४ सोच

"दिगो, स्वच्छ, सुरक्षित र उत्थानशील वीरेन्द्रनगर"

६.३.४ उद्देश्य

१. जोखिमको लेखाजोखा, पहिचान, अनुगमन र पूर्वचेतावनी प्रणाली सुदृढ गर्नु

२. वीरेन्द्रनगर नगरपालिकामा विपद्जन्य क्षति, नोक्सानी न्यूनीकरण गर्नु

६.३.५ रणनीति

१ स्थान तथा परिवेश अनुकूलका जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरूको अवलम्बन गर्ने । जस्तै; नदीको अधिकार क्षेत्र निर्धारण गरी उक्त क्षेत्रभित्र कुनै पनि भौतिक विकासका कार्यलाई बन्देज गर्ने । तरलीकरणको उच्च जोखिमयुक्त क्षेत्रमा कुनै भवन तथा पूर्वाधारको निर्माणलाई निरुत्साहित गर्ने । स्थानीय पद्धति तथा निर्माण सामग्रीबाट बनेका परम्परागत भवनहरूलाई आँधिबेहरी, हुरीबतास, अत्यधिक वर्षा जस्ता जलवायुजन्य प्रकोपबाट हुने क्षतिको न्यूनीकरण गर्न सवलीकरण गर्ने

२ जोखिमयुक्त समुदायलाई बाढी तथा पहिरोको समयमा सुरक्षित स्थानमा स्थान्तरण गर्न सामुदायिक पूर्वतयारीका लागि साथ सहयोग प्रदान गर्ने । विभिन्न विपद्लाई व्यवस्थापन गर्नको लागि नगरक्षेत्रमा सचेतना जगाउने तथा विपद्को सामना गर्नको लागि क्षमताको विकास गर्ने ।

३ समुदायस्तरमा विपद् प्रतिकार्य टोलीहरू गठन तथा आपत्कालीन उद्दार सामग्रीहरूको सहयोग र व्यवस्थापनमा सहयोग गरी समुदायको विपद् प्रतिकार्य क्षमता अभिवृद्धि गर्ने तथा यस कार्यमा यस क्षेत्रमा कार्य गर्ने सङ्घ संस्थालाई परिचालन गर्ने

४ आपत्कालीन केन्द्र सञ्चालन र व्यवस्थापन तथा नगरपालिकास्तरीय आपत्कालीन सामग्रीहरूको भण्डारण तथा अग्नि नियन्त्रक टोलीको क्षमता विकास गर्दै विपद्को समयमा तत्काल प्रतिकार्य गर्न सक्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्ने

५ विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन साथै जलवायु परिवर्तन अनुकुलन गर्दै वस्ती विकास तथा भूस्रोतको उचित व्यवस्थापन गर्ने ।

६ बाढीजन्य प्रकोपका कारण हुनसक्ने नोक्सानीलाई न्यूनीकरण गर्न पारिस्थितिकीय प्रणालीमा आधारित विपद् जोखिम न्यूनीकरणका पद्धति जस्तै बाढीजन्य डुवान न्यूनीकरणका लागि जैविक तटवन्ध, डढेलोको व्यवस्थापन तथा पानी प्रतिधारण पोखरी निर्माण गरी अधिक सतही पानीलाई सञ्चय गरी अन्य प्रयोजनलाई उपयोग गर्ने

७ पहाडी तथा भिरालो क्षेत्रमा हुने भूक्षय, पहिरो, लेदो पहिरो तथा अन्य पहिरोजन्य प्रकोपलाई नियन्त्रण गर्न तथा प्रकोपलाई न्यूनीकरण गर्न बायोइन्जियिरिङ तथा वन परिधिको पुनर्वहालीजस्ता प्रकृतिमा आधारित पद्धतिहरू व्यवहारिक रुपमा अवलम्वन गर्ने

८ सबै वडा तथा बस्तीका जोखिमरहित स्थानमा खुला क्षेत्रको पहिचान गरी मानवीय खुला क्षेत्र निर्धारण गरी सिमाङ्कन गर्ने । यी खुला क्षेत्रहरूका निकास मार्ग तथा सडकहरू पहिचान गरी स्तरोन्नति गर्ने ।

९ भूक्षय, पहिरोजन्य प्रकोपलाई निम्त्याउने अथवा बढावा दिने, कृषि तथा कृषिजन्यभूमिलाई प्रतिकुल असर गर्ने, स्थानिय बस्तीलाई जोखिममा पार्ने गरी सडक तथा अन्य भौतिक संरचनाको निर्माण वा विस्तारलाई निरुत्साहित गर्ने

१० प्राकृतिक प्रकोपको नियन्त्रणका लागी नदि प्रणालीमा आधारीत उपल्लो तल्ला तटिय अवधारणा अनुसार अन्य पालिकाहरूसँग समन्वय गरी एकीकृत कार्यक्रम अगाडि बढाउने

६.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमहरू समेतका अपेक्षित नतिजालाई मध्यनजर गरी विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
सक्रिय अग्नि नियन्त्रक टोली सदस्य	वटा	११	११	१००	१००	१००
आगलागी नियन्त्रणको सामाग्री व्यवस्थापन	वटा	०	३	१००	१००	१००
अग्नि नियन्त्रक यन्त्र	वटा	०	२	१६	१६	१६
विपद् पूर्वसूचना तथा मौसम पूर्वानुमानको *डिजिटल डिस्प्ले*	स्थान	१	१	२	२	२

६.३.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु. हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु.हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१२५००	१००००	२५००		४९०	३४३०	९८०	
२०८०/८१	१३५००	१०८००	२७००		५१५	३६०२	१०२९	
२०८१/८२	३३१९३	२९८७४	३३१९.३		५४०	३७८२	१०८०	

६.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु.हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी क्षमता विकास गर्नु	सालबसाली	९०००	विपद् जोखिम व्यवस्थापन क्षमता अभिवृद्धि भएको हुने
२	विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यक्रम	विपद् जोखिम न्यूनिकरण र उत्थानशीलता गर्नु	सालबसाली	६५००	विपद् जोखिम उत्थानशीलता अभिवृद्धि भएको हुने
३	प्राकृतिक सम्पदा तथा बस्ती संरक्षण कार्यक्रम	प्राकृतिक सम्पदा तथा वस्तीलाई सुरक्षित र उत्थानशिल बनाउनु	सालबसाली	३५००	प्राकृतिक सम्पदा एवम् वस्तीहरूको संरक्षण भएको हुने
४	पानी तथा मुहानहरू एवम् भूमिगत जलको अवस्था पुनरुत्थान	पारिस्थितिकीय प्रणालीमा सुधार एव हरियाली प्रवर्द्धन गर्नु	सालबसाली	१५०००	पारिस्थितिकीय प्रणाली तथा भूमिगत जलको स्तरमा सुधार भएको हुने
५	जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन	भूमिको उचित उपयोगमार्फत् विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्नु	सालबसाली	४०००	विपद् जोखिम न्यूनीकरणको आधार तयार भएको हुने
६	जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी जनचेतनामूलक र अन्य नियमित कार्यक्रम	जलवायु अनुकूलन क्षमतामा अभिवृद्धि गर्नु	सालबसाली	२११९३	कम्तीमा ५००० व्यक्तिले जलवायु परिवर्तन अनुकूलनसम्बन्धी जानकारी हासिल गर्ने

६.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

सङ्घीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, कर्मचारीको पदपूर्ती, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, उपकरण र स्रोत साधनको लगानी भएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने अनुमान गरिएको छ । जलवायु परिवर्तनको असर, कोभिड-१९ लगायतका महामारी र अन्य विपद जोखिममा वृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन् तथा अनियन्त्रित निर्माण जस्ता जोखिम पक्षहरू रहेका छन् ।

परिच्छेद सात : संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र

यस क्षेत्रमा (क) नीति, कानून, न्याय तथा सुशासन (ख) सङ्गठन तथा क्षमता विकास, जनशक्ति व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह (ग) राजस्व तथा स्रोत परिचालन (घ) तथ्याङ्क प्रणाली, योजना र विकास व्यवस्थापन गरी चार उप-क्षेत्रहरूको पृष्ठभूमि, समस्या तथा चुनौती, लक्ष्य, रणनीति, नतिजा खाका, त्रिवर्षीय खर्च तथा स्रोत अनुमान, आयोजना तथा कार्यक्रम र पूर्वानुमान तथा जोखिम पक्षहरू समावेश गरिएको छ ।

७.१ नीति, कानून, न्याय तथा सुशासन

७.१.१ पृष्ठभूमि

संवैधानिक व्यवस्था, कानूनी शासन र जनअपेक्षा अनुसार कुशल, पारदर्शी, जवाफदेही ढंगले स्थानीय शासन सञ्चालन गरी सेवा प्रवाह र विकास कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने अहम् दायित्व स्थानीय सरकारहरूको रहेको हुन्छ । यस परिप्रेक्षमा वीरेन्द्रनगर नगरपालिकाले संवैधानिक व्यवस्था र कानून अनुसार स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा नीति, कानून, योजना तथा बजेट बनाउने, स्रोत परिचालन गर्ने र विकास कार्य सञ्चालन र सेवा प्रवाह गर्ने व्यवस्था गरेको छ । आवश्यकता अनुसार विभिन्न नीति तथा कानुन तर्जुमा गर्ने, तिनलाई कार्यान्वयनमा ल्याउने र स्थानीय स्तरमा न्याय तथा सुशासन कायम गर्न आफ्नो क्षेत्रबाट अधिकतम प्रयास गर्दै आएको छ । संविधानको अनुसूची ८ र ९ को अधिकार सूची अन्तर्गत नगर सभाबाट ८१ विषयमा ऐन तयारी, प्रमाणीकरण र स्थानीय राजपत्रमा प्रकाशन गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । यद्यपि, स्थानीय सरकारका रुपमा वीरेन्द्रनगर नगरपालिकाले आगामी दिनमा सङ्गठन तथा क्षमता विकास, कर्मचारी व्यवस्थापन र अन्तर सरकार, समुदाय, निजी तथा गैरसरकारी संस्था साझेदारीको माध्यमबाट सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनलाई नतिजामूलक र प्रभावकारी बनाउनेतर्फ विशेष ध्यान दिन आवश्यक देखिन्छ ।

संविधान तथा प्रचलित कानून अनुसार नगर सभाबाट न्यायिक समिति, विद्यायन समिति, लेखा समिति र कार्यपालिकाबाट विषयगत समितिहरू गठन भई तत्सम्बन्धी विषयमा क्रियाशिलता उन्मुख रहेका छन् । साथै समुदाय र नागरिक समाज समेतको सहभागितामा सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी सभाबाट स्वीकृत बजेट तथा नीति कार्यक्रमलाई वेबसाइट र सूचनापाटी मार्फत् सार्वजनिक गर्ने अभ्यास भैरहेको छ ।

७.१.२ समस्या तथा चुनौती

उल्लेख्य सङ्ख्यामा ऐन नियम तर्जुमा भएका भए पनि उक्त ऐन, नीति, नियम, कार्यविधिबारे सबै निर्वाचित जनप्रतिनिधि, वडा समिति, आम नागरिक विशेष गरी विपन्न तथा लक्षित वर्गलाई सूसूचीत गराउने, प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने र त्यसको परिपालना हुन सकिरहेको छैन ।

७.१.३ सोच

"सक्षम, जनमुखी, पारदर्शी र जवाफदेही नगर सरकारको स्थापना"

७.१.४ उद्देश्य

- शहरी शासन, सेवा प्रवाह तथा कार्य सञ्चालन प्रणालीलाई सरल, स्पष्ट र पारदर्शी बनाउनु
- स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन क्षमता, मानव संशाधन र कार्य दक्षतामा अभिवृद्धि गर्नु

७.१.५ रणनीति

१ सेवा प्रवाह तथा कार्य सञ्चालन प्रणालीलाई सरल, स्पष्ट र पारदर्शी बनाउन आवश्यकताअनुसार ऐन, नियम तर्जुमा गर्ने, तर्जुमा गरिएका कानुनबारे सम्बन्धित सबै सरोकारवालालाई जानकारी गराउने तथा कडाइका साथ कार्यान्वयन गर्ने

२ नगरपालिकाको नीति, कानुन तथा निर्णय प्रक्रियामा लक्षित समुदाय र आमनागरिकको सहभागिता तथा अपनत्वमा वृद्धि गर्ने,

३ आर्थिक रुपले विपन्न तथा असहाय व्यक्तिहरू, महिला, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गलगायतलाई निःशुल्क कानुनी सहायताको व्यवस्था गरी नगरवासीको न्यायमा सहज पहुँचको अवस्थामा सुदृढीकरण गर्ने

४ नगरपालिकाका सूचीकृत मेलमिलापकर्ताहरूद्वारा वडा स्तरमा विवाद समाधानका लागि आवश्यक व्यवस्था गर्ने

५ विपन्न समुदायको कानुनी साक्षरता अभिवृद्धि गर्ने

७.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमको आधारमा यस उपक्षेत्रको आगामी तीन आर्थिक वर्षको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
नीति, कानून, निर्णय र सेवा प्रवाहबाट सन्तुष्ट सेवाग्राही	प्रतिशत	-	६५	६८	७०	७५
स्वीकृत नीति, कानून र कार्यविधि	सङ्ख्या					
१. ऐन	विषय	२१	२७	२९	३२	३५
२. नियम, निर्देशिका, कार्यविधि र मापदण्ड	विषय	४६	५४	५८	६०	६४
क्रियाशिल नीतिगत समिति र संयन्त्र	सङ्ख्या	१०	१२	१५	१८	२०

७.१.६ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)				बजेटको स्रोत (रु.)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	१०८००	१०८००	०		१०८०	७५६०	२१६०	
२०८०/८१	२१३४०	२१३४०	०		२१३४	१४९३८	४२६८	
२०८१/८२	२२४०७	२२४०७	०		२२४१	१५६८५	४४८१	

७.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु. हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	न्यायिक समितिको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	न्यायिक समितिको कार्य सम्पादन स्तरमा सुधार गर्नु	सालबसाली	१४५००	३०० विवाद समाधान भएको हुने
२	सुशासन प्रवर्द्धन तथा अन्य नियमित कार्यक्रम	सुशासन तथा सुरक्षाको वातावरणमा वृद्धि गर्नु	सालबसाली	४००४७	- नगरपालिकाको सेवा *इगभर्नेन्स*तर्फ उन्मुख भएको हुने - ३०० वटा सीसीटीभी जडान भएको हुने

७.१.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानुमान

सुशासन, सेवा प्रवाह तथा जवाफदेहिता अभिवृद्धिका लागि स्थानीय सरकारको प्राथमिकता, तदारुकता तथा बजेट विनियोजन र कार्यान्वयन उल्लेख गरिएअनुसार भए उपरोक्त व्यवस्था हुन अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्नेछ अन्यथा अपेक्षित उपलब्ध हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहन्छ ।

७.२ सङ्गठन तथा क्षमता विकास, मानव संशाधन र सेवा प्रवाह

७.२.१ पृष्ठभूमि

नगरपालिकाको प्रमुख प्रशासकीय भवन पुरानो र आवश्यकताअनुसार पटक-पटक निर्माण थप गर्दै बनाइएको छ । स्थानीय सरकारका रुपमा नगरपालिकाको काम, कर्तव्य, अधिकार, दायित्वअनुरुप आधुनिक, व्यवस्थित भवनको आवश्यकता देखिन्छ । यहाँका १६ वटा वडा कार्यालयहरू मध्ये १४ वटाको आफ्नै कार्यालय भवन रहेको छ भने बाँकी दुईवटा भाडाको भवनमा रहेका छन् । लेखा व्यवस्थापन, सम्पत्ती व्यवस्थापन, घटना दर्ता लगायतका क्षेत्रमा सफ्टवेयरको प्रयोग मार्फत् नगरपालिकाको कार्य कुशलता तथा दक्षता अभिवृद्धि भएको छ । नगरका कर्मचारी एवं पदाधिकारी, उपभोक्ता समिति र टोल विकास संस्थाहरूको पदाधिकारीहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरूको तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । नगरपालिकाले वडा कार्यालय, शाखा/उपशाखाहरूको सेवा प्रवाहको अनुगमनका लागि सुशासन समितिलाई जिम्मेवार बनाउने नीति लिएको छ । साथै नागरिक वडापत्रको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सेवा प्रदायका रुपमा रहेका सम्बन्धित शाखा तथा वडा कार्यालयलाई सहजीकरण गर्दै न्यूनतम लागतमा सेवा प्राप्त हुने सुनिश्चितता कायम गरिनेछ ।

७.२.२ समस्या तथा चुनौती

कामको चाप अनुसार कर्मचारी खटाउने, दरबन्दी व्यवस्था गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । कुनै शाखामा आवश्यकताभन्दा धेरै कर्मचारी खटिएको पाइन्छ भने कतै आवश्यकताअनुसार कर्मचारी कम भएको पाइन्छ । आवश्यकताअनुसार उचित सङ्ख्यामा उचित कर्मचारीको पदस्थापन गर्नुपर्ने खाँचो देखिएको छ । सङ्गठनको उचित विकासले रणनीति, संरचना र प्रक्रियाहरूको विकास, तिनीहरूमा सुधार र सबलीकरण गरी उद्देश्य हासिल गर्नका लागि ठूलो हदसम्म साङ्गठनिक प्रभावकारिता वृद्धि गर्न सक्ने भए पनि सो अनुरुप सङ्गठनको अध्ययन र सुधार हुन सकेको छैन ।

७.२.३ सोच

"आधुनिक, सक्षम र प्रभावकारी सङ्गठन, सेवा र जनशक्ति"

७.२.४ उद्देश्य

स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन क्षमता, मानव संशाधन र कार्य दक्षतामा अभिवृद्धि गर्नु,

७.२.५ रणनीति

१ सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्भेक्षण गरी सङ्गठन संरचनालाई प्रभावकारी बनाउने
२ सेवा प्रवाहलाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाई छिटो, छरितो र प्रभावकारी बनाउने
३ प्रत्येक वडा कार्यालयहरूमा गुनासो सुनुवाई र सम्वोधनको संयन्त्र खडा गरी छिटो, छरितो तथा विश्वसनीय ढङ्गले गुनासो सुनुवाइ तथा फर्स्यौट गर्ने
४ आवश्यकताअनुसार कार्यविधि निर्माण गरी सेवा प्रवाह तथा कार्यसम्पादनमा कर्मचारीलाई सहज वातावरण प्रदान गर्ने
५ नगरका वडा कार्यालय, शाखा/उपशाखाहरूको सेवा प्रवाहको अनुगमनका लागि आवश्यक संयन्त्रको विकास गर्नुका साथै नागरिक वडापत्रको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने

७.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमको आधारमा यस उपक्षेत्रको आगामी तीन आर्थिक वर्षको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व. सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
नगरमा कार्यरत कुल मानव संशाधन	सङ्ख्या	३००	३४१	३४१	३४१	३४१
नगर कार्यरत प्राविधिक जनशक्ति	सङ्ख्या	९०	१७८	१७८	१७८	१७८
नगर तहमा जवाफदेही, सहभागितामूलक र प्रतिनिधिमूलक निर्णयको अभ्यास	प्रतिशत	७५	८०	८३	८६	९०
मासिक रूपमा आम्दानी र खर्च सार्वजनिक गर्ने वडाहरू	प्रतिशत	०	०	२०	३०	४०

७.२.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा संगठन, क्षमता विकास र सेवा प्रवाह उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)				बजेटको स्रोत (रु.)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	२६५१००	२६५१००	०		२६५१०	१८५५७०	५३०२०	
२०८०/८१	२९८३५५	२९८३५५	०		२९८३६	२०८८४९	५९६७१	
२०८१/८२	३१३२७३	३१३२७३	०		३१३२७	२१९२९१	६२६५५	

७.२.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु.हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	कार्यालय सञ्चालन, व्यवस्थापन र कर्मचारी तथा पदाधिकारीको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	नगरपालिकाको सेवा प्रवाहमा निरन्तरता र गुणस्तरमा सुधार गर्नु	सालबसाली	६९६३५७	कर्मचारी तथा पदाधिकारीको कार्यसम्पादन स्तरमा वृद्धि भएको हुने

क्र. सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु.हजार)	अपेक्षित नतिजा
२	सूचनाको हकको प्रवर्द्धन	सेवा सुविधामा नागरिकको पहुँच सुदृढ गर्नु	सालबसाली	९०००	सेवा प्रवाहको गुणस्तर र क्षमतामा अभिवृद्धि भएको हुने

७.२.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानुमान

सङ्गठन र क्षमता विकासमा समयमै सुधार भएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुनेछ। उपरोक्त व्यवस्था हुन नसकेमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम कायमै रहनेछ।

७.३ राजस्व तथा स्रोत परिचालन

७.३.१ पृष्ठभूमि

नेपालमा सङ्घीय व्यवस्था कार्यान्वयनमा आएसँगै वित्तीय अधिकार तथा वित्तीय जिम्मेवारीलाई सम्वैधानिक रुपमै सरकारका तीन तहहरूबीच बाँडफाँट र समायोजन गरिएपश्चात् आन्तरिक राजस्व क्षमता सुदृढीकरणका लागि स्थानीय करहरू सङ्कलन गर्न संविधान एवम् अन्य कानुनहरूद्वारा स्थानीय तहहरूलाई उल्लेख्य मात्रामा आर्थिक अधिकारहरू प्रदान गरिएको छ। यसअनुसार वीरेन्द्रनगर नगरपालिकाले संविधान एवम् प्रचलित कानुन अनुसार विभिन्न शीर्षकमा कर तथा गैरकर सङ्कलन गर्दै आएको छ। सम्पत्ति कर व्यवस्थापन कार्यविधि २०७५, सवारी साधन व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७६ तथा आवश्यकताअनुसार अन्य कार्यविधिहरू समेत तर्जुमा गरी कर सङ्कलन, व्यवस्थापनमा सहजता र प्रभावकारिता ल्याउने प्रयास गर्दै आएको छ। नगरपालिकाको आन्तरिक आय कुल आयको करिब १० प्रतिशत रहेको छ। वार्षिक कार्यक्रम बनाउँदा टुक्रे आयोजनाहरू जति सक्यो कम गर्दै प्रत्येक वडामा कम्तीमा १ वटा आयोजना रु. २५ लाखभन्दा बढी लागतको हुने गरी आयोजनाहरू छनौट गरी पठाउन निर्देशन गरिएको छ।

७.३.२ समस्या तथा चुनौती

सम्भावनाअनुसार कर सङ्कलन गर्न नसक्नु एउटा प्रमुख समस्या हो। कर सङ्कलनको वातावरणमा सुधार गर्नुपर्ने, करको दायरा विस्तार तथा कर सङ्कलनमा पदाधिकारीको अभिरुचीमा वृद्धि गर्नुपर्ने, सम्पत्तिको स्वमूल्याङ्कलनलाई यथार्थपरक बनाउनुपर्ने, करदाताको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी नियमित अद्यावधिकरणको व्यवस्था गर्नुपर्नेलगायतका विभिन्न समस्याहरू रहेका छन्। सम्भाव्य स्रोत साधनको पहिचान, परिचालन र व्यवस्थापनमा उचित ध्यान दिई महत्वका साथ कार्यान्वयनमा ल्याउन सकेको देखिँदैन।

७.३.३ सोच

"सुदृढ र प्रगतिशील राजस्व प्रणाली तथा स्रोत सम्पन्न नगरपालिका"

७.३.४ उद्देश्य

१ आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत परिचालनमा वृद्धि गर्नु तथा राजस्व प्रणाली सुदृढ बनाउनु,
२ कुल आयका राजस्वमा आन्तरिक आयको हिस्सामा उल्लेख्य वृद्धि गर्नु
३ नगरपालिकाको कार्यचापमा वृद्धि भएसँगै कमी भएको स्रोत साधनको आवश्यकता पूर्ति गर्नु

७.३.५ रणनीति

१ कर्मचारी तथा पदाधिकारीका लागि क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने
२ सम्भाव्य नयाँ स्रोतको खोजी र परिचालन गर्ने
३ करदातामैत्री वातावरण निर्माण गर्ने
४ राजस्व परिचालनमा राजस्व परामर्श समितिको सक्रियता वृद्धि गर्ने

५ राजस्वको दायरा, दर र प्रशासनलाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाउने
६ स्रोत परिचालनका लागि गैसस, निजी क्षेत्र, समुदाय, विकास साझेदार, प्रदेश र संघीय सरकारका निकायहरूसँग समन्वय र साझेदारीको विकास गर्ने ।

७.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमको आधारमा यस उपक्षेत्रको आगामी तीन आर्थिक वर्षको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व. सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
प्रतिव्यक्ति वार्षिक बजेट लगानी	रु.		८३३८	१०३९५	११२२६	१२१२४
वार्षिक आन्तरिक आय रकम	रु.हजार	८९१९८	३१४६३१	२००००	२१०००	२२०००
कुल वार्षिक बजेट	रु.लाखमा	१५८०६५०	१२९१४३६	१०१४४९९	११४०१५	१२८२६८८
सञ्चालित उद्यम व्यवसायमध्ये नगरपालिकामा दर्ता भएकाको हिस्सा	प्रतिशत	४८	५०	५५	६५	७५

७.३.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा यस उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार रहेको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु. हजारमा)				बजेटको स्रोत (रु. हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	३३१६८	५०८	९६६०	२३०००	६७७३	८६२४	६६३४	१११३८
२०८०/८१	४७२८२	११५७	२१९७५	२४१५०	७११२	९०५५	६९६५	२४१५०
२०८१/८२	४९६४६	१२१४	२३०७४	२५३५८	७४६७	९५०८	७३१४	२५३५८

७.३.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको राजस्व तथा स्रोत परिचालन उपक्षेत्रको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु.हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	करदाता शिक्षा कार्यक्रम	करदातालाई करको बारेमा सुसूचित गर्नु	सालबसाली	२४००	करदाताहरू आफूले तिर्ने करको बारेमा जानकार भएका हुने
२	राजस्व उपशाखा एवम् वडा कार्यालयमा भौतिक संरचना/सामग्रीको व्यवस्थापन कार्यक्रम	कर सङ्कलनको वातावरणमा सुधार गर्नु	सालबसाली	५०००	राजस्व सङ्कलन एवम् व्यवस्थापनमा सहज वातावरण निर्माण हुने
३	हटिया क्षेत्रमा व्यावसायिक भवन निर्माण	बहाल बिटौरी करमा वृद्धि गर्नु	२०७९-८२	१३०००	बहाल बिटौरी करको दायरा वृद्धि भएको हुने
४	कर्मचारी तथा पदाधिकारीको क्षमता अभिवृद्धि तथा अन्य कार्यक्रम	राजस्व सङ्कलन, व्यवस्थापनमा न.पा.को क्षमता अभिवृद्धि गर्नु	सालबसाली	१०९६९६	करदाताहरु राजस्व व्यवस्थापनका विविध पक्षमा दक्ष हुने

७.३.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानुमान

संविधान, सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय नीति र कानून बमोजिम तीनवटै तहका सरकार, गैसस, समुदाय, सहकारी र निजी क्षेत्रबीचको समन्वय, स्रोत साधन, प्रविधि र दक्ष मानव संशाधन परिचालन भएमा अपेक्षित नतिजा हुनेछ । उपरोक्त व्यवस्था नहुँदा अपेक्षित नतिजा हासिल नहुने जोखिम रहन्छ ।

७.४ तथ्याङ्क, योजना तथा विकास व्यवस्थापन

७.४.१ पृष्ठभूमि

विभिन्न किसिमका सूचना प्रविधि औजार-*एफ*हरूमार्फत् नगरपालिकाको विभिन्न क्षेत्रको तथ्याङ्क व्यवस्थापनमा प्रभावकारिता वृद्धि भएको छ । SuTRA को प्रयोगमार्फत् स्थानीय सञ्चित कोषमा हुने आय-व्यय, योजना तथा अन्य सूचना तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रभावकारी भएको छ । CGAS, Online Vouching, PAMS जस्ता सफ्टवेयरहरूको प्रयोगलाई संस्थागत गरिएको छ । E-bidding, E-payment जस्ता सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी वित्तीय व्यवस्थापनलाई थप सुदृढीकरण गरिएको छ । मध्यमकालीन खर्च संरचना मार्फत् प्राथमिकता क्षेत्र तथा आयोजना र कार्यक्रममा स्रोत सुनिश्चित गर्ने र मध्यमकालीन खर्च संरचना अनुसार वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन र नतिजामुखी विकास पद्धति कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।

नगर सभाबाट न्यायिक समिति, विधान समिति, लेखा समिति र कार्यपालिकाबाट योजना तर्जुमा, शिक्षा, स्थानीय विपद् व्यवस्थापन लगायत विषयगत समिति गठन भई तत्सम्बन्धी विषयमा क्रियाशील उन्मुख छन् । साथै सेवाग्राही तथा लक्ष्यित समुदाय र नागरिक समाजको समेत सहभागितामा सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी नगरसभाबाट स्वीकृत नीति तथा बजेट र कार्यक्रमलाई बजेट पुस्तिका, वेबसाइट र सूचना पाटीमार्फत् सार्वजनिक गर्ने अभ्यास भइरहेको छ ।

७.४.२ समस्या तथा चुनौती

तथ्याङ्कको सङ्कलन, नियमित अद्यावधिकरण तथा विश्लेषण गरी प्राप्त सूचनामा आधारित योजना र विकास व्यवस्थापन प्रणालीको सुरुआत हुन सकेको छैन । सञ्चालनमा रहेका सफ्टवेयरहरूबाट प्राप्त हुने सूचना पनि आवधिक रुपमा विश्लेषण गरी तदनुरुप कार्यप्रणालीमा सुधार हुन सकेको छैन । योजना तथा बजेट तर्जुमा, वित्तीय व्यवस्थापन, लेखा परीक्षण र निर्णय प्रक्रियामा समावेशीता, सहभागिता र पारदर्शितामा सुधार गर्नुपर्ने पर्याप्त स्थान छन् । शासन सञ्चालन, योजनाबद्ध विकास तथा मापदण्ड अनुसार सेवा तथा सुविधा प्रवाह गर्न आवश्यक स्रोत परिचालन र दक्षतामा कमी रहेको छ । विकासको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, विषयगत उद्देश्यहरूसहित समग्र विकास व्यवस्थापनलाई दिशानिर्देश गर्ने र कानुनी दायित्व समेत भएको आवधिक योजना तर्जुमा हुन सकेको छैन । सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादनमा अन्तर सरकार, निजी क्षेत्र र गैसस र समुदायमा आधारित संस्थागत संयन्त्रको विकास गरी प्रभावकारी समन्वय, सहकार्य र साझेदारी हुन सकेको छैन । प्रचुर सम्भावनाका बाबजुद निजी क्षेत्र र गैरसरकारी क्षेत्रसँगको साझेदारीलाई अपेक्षाकृत परिचालन गर्न सकिएको छैन ।

७.४.३ सोच

"सूचनामा आधारित विकास व्यवस्थापन भएको समुन्नत नगरपालिका"

७.४.४ उद्देश्य

१ तथ्याङ्क र विश्लेषणमा आधारित रही जनमुखी, नतिजामुखी विकास व्यवस्थापन गर्नु

७.४.५ रणनीति

१ तथ्याङ्क विश्लेषणको नतिजा निर्देशित विकास व्यवस्थापन सुरु गर्ने
२ योजना व्यवस्थापन प्रक्रियालाई सरल, जनमुखी, पारदर्शी बनाउने,
३ योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमनलाई सूचनामा आधारित, सहभागितामूलक र नतिजामूलक बनाउने,
४ गैसस, निजी क्षेत्र, समुदायमा आधारित संस्थासँग समन्वय र साझेदारीमा अभिवृद्धि गर्ने ।

७.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

नगरपालिकाको नीतिगत प्राथमिकता र बहुवर्षीय एवम् नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमको आधारमा यस उपक्षेत्रको आगामी तीन आर्थिक वर्षको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तय गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	गत आ.व. सम्मको उपलब्धि	चालु आ.व. सम्मको उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
तर्जुमा भएका दीर्घकालीन, मध्यमकालीन रणनीतिक तथा गुरुयोजना योजना	सङ्ख्या	१	१	३	४	५
नगरमा क्रियाशिल र नागरिक समाज संस्था	सङ्ख्या	१३०	१३१	१३१	१३२	१३२
तोकिएको समयमा सम्पन्न आयोजना/कार्यक्रम	प्रतिशत	८०	८०	८२	८५	९०
नगरपालिकाको पूँजीगत खर्च	प्रतिशत	७८	७८	८०	८५	९०

७.४.७ विषय उपक्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन लक्ष्यको आधारमा योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)				बजेटको स्रोत (रु.)			
	कुल	चालु	पूँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	ऋण तथा अन्य
२०७९/८०	३०००	२४००	६००		३००	२१००	६००	
२०८०/८१	८१५०	८०६९	८२		८१५	५७०५	१६३०	
२०८१/८२	८५५८	८४७२	८६		८५६	५९९०	१७१२	

७.४.८ कार्यक्रम/आयोजनाको सङ्क्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको सङ्क्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	अवधि (सुरु र समाप्ति)	कुल लागत (रु.हजार)	अपेक्षित नतिजा
१	तथ्याङ्क, योजना तथा विकास व्यवस्थापन कार्यक्रम	नगरको योजना तथा विकास प्रक्रियालाई तथ्यमा आधारित, समावेशी, सहभागितामूलक तथा नतिजामूलक बनाउनु,	सालबसाली	१९७०८	विकास सम्बन्धी तथ्याङ्क व्यवस्थित हुनुका साथै चाहिएको अवस्थामा सहज उपलब्ध भएको हुने

७.४.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानुमान

तथ्याङ्क विश्लेषणका नतिजाहरूलाई योजना तर्जुमा गर्ने परिपाटी संस्थागत हुनेछ । सूचनामा आधारित योजना कार्यक्रम व्यवस्थापनले प्राथमिकता पाउनेछ र यसबाट नगरपालिका दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख हुने अपेक्षा गरिएको छ । अन्यथा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहन्छ ।

अनुसूची-१ : आगामी तीन वर्षको कार्यक्रम तथा आयोजनागत बजेट अनुमान, प्राथमिकीकरण र साङ्केतीकरण

क्र.सं.	कार्यक्रम/आयोजना	आ.व. २०७९/८० को अनुमान				आ.व. २०८०/८१ को प्रक्षेपण				आ.व.२०८०/८१ को प्रक्षेपण				साङ्केतीकरण				
		कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	कुल	चालु	पुजीगत	वित्तीय व्यवस्था	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	रणनीतिक स्तम्भ	प्राथमिकीकरण	दि.वि.ल. सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
(क)	आर्थिक विकास																	
१	कृषि व्यावसायीकरण कार्यक्रम (यान्त्रीकरण, हाजबजार, टनेल निर्माण)	३२६४०	६५२८	२६११२		३३६६०	६७३२	२६९२८		३४६८०	६९३६	२७७४४			P1	८	३	३
२	कृषि प्रसार, सञ्चार, प्रविधि हस्तान्तरण तथा अन्य नियमित कार्यक्रम	१४८२६	७४१३	७४१३		१५२९०	७६४५	७६४५		१५७५३	७८७६	७८७६			P2	१	२	३
३	पशुपालन व्यवसायको आधुनिकीकरण कार्यक्रम (नश्ल सुधार, ल्याव तथा पकेट क्षेत्र निर्माण)	७०७४	४२४४	२८३०		७२९५	४३७७	२९१८		७५१६	४५१०	३००६			P2	१	३	३
४	पशुपक्षी रोग नियन्त्रण, पशुपक्षी बीमा, क्षमता अभिवृद्धि लगायत अन्य नियमित पशुसेवा कार्यक्रम	४७१६	१४१५	३३०१		४८६३	१४५९	३४०४		५०११	१५०३	३५०७			P2	८	३	२
५	सिंचाई संरचना मर्मत संभार नियमित कार्यक्रम	१४४२६	१००९८	४३२८		१४८७७	१०४१४	४४६३		१५३२८	१०७२९	४५९८			P2	११	२	३
६	कोभिड-१९ प्रभावितको पुनर्स्थापना कार्यक्रम	४८०	३३६	१४४		४९५	३४७	१४९		५१०	३५७	१५३			P2	८	३	३
७	औद्योगिक ग्राम स्थापना	६९९२	४८९४	२०९८		७२११	५०४७	२१६३		७४२९	५२००	२२२९			P2	९	३	३
८	स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा समसामयिक औद्योगिक ज्ञान, सीपमा अभिवृद्धि कार्यक्रम	२५६०	१७९२	७६८		२६४०	१८४८	७९२		२७२०	१९०४	८१६			P2	९	२	३
९	विद्युतीय औद्योगिक वस्तुस्थिति विवरण तथा उद्योग, वाणिज्य सम्बन्धी अन्य नियमित कार्यक्रम	६८१५	४०८९	२७२६		७०२८	४२१७	२८११		७२४१	४३४५	२८९६			P2	१२	३	३
१०	पर्यटन गुरुयोजना डीपीआर तयारी	६४०	३८४	२५६		६६०	३९६	२६४		६८०	४०८	२७२			P2	१२	३	३
११	पर्यटकीय पूर्वाधार विकास कार्यक्रम	२५८४५	१५५०७	१०३३८		२६६५२	१५९९१	१०६६१		२७४६०	१६४७६	१०९८४			P2	८	३	२
१२	होम स्टे कार्यक्रम	८००	४८०	३२०		८२५	४९५	३३०		८५०	५१०	३४०			P1	१२	२	२
१३	मौलिक संस्कृति संरक्षणलगायत पर्यटनसम्बन्धी अन्य नियमित कार्यक्रम	१९२०	१३४४	५७६		१९८०	१३८६	५९४		२०४०	१४२८	६१२			P2	८	२	३
१४	सहकारी साझेदारी अनुदान तथा सहकारी व्यवसाय एवम् पसल सञ्चालन कार्यक्रम	२४००	१६८०	७२०		२४७५	१७३३	७४३		२५५०	१७८५	७६५			P2	१७	२	३
१५	वित्तीय साक्षरता र पहुँच विस्तार कार्यक्रम	८००	५६०	२४०		८२५	५७८	२४८		८५०	५९५	२५५			P2	५	२	३

क्र.सं.	कार्यक्रम/आयोजना	आ.व. २०७९/८० को अनुमान				आ.व. २०८०/८१ को प्रक्षेपण				आ.व.२०८०/८१ को प्रक्षेपण				साङ्केतीकरण				
		कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	कुल	चालु	पुजीगत	वित्तीय व्यवस्था	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	रणनीतिक स्तम्भ	प्राथमिकीकरण	दि.वि.ल. सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
१६	साना उद्यमी तथा व्यवसाय प्रवर्द्धनसम्बन्धी अन्य कार्यक्रम	८३५	५८५	२५१		८६१	६०३	२५८		८८७	६२१	२६६			P1	८	२	३
१७	प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम	९६००	६७२०	२८८०		९९००	६९३०	२९७०		१०२००	७१४०	३०६०			P2	८	२	३
१८	दक्ष प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनका लागि सीपमूलक तालिम र प्रविधि विस्तार कार्यक्रम	६४०	४४८	१९२		६६०	४६२	१९८		५६८०	३९७६	१७०४			P2	८	२	३
१९	स्थानीय रोजगार प्रवर्द्धन तथा रोजागारी सम्बन्धी अन्य नियमित कार्यक्रम	९५८	६७०	२८७		९८८	६९१	२९६		१०१८	७१२	३०५			P1	८	२	३
(ख)	सामाजिक विकास																	
२१	नमूना विद्यालय भवन निर्माण, जन मा.वि. वीरेन्द्रनगर वडा नं.	९६००	७६८०	१९२०		९९००	७९२०	१९८०		१०२००	८१६०	२०४०			P1	४	२	३
२२	सिद्द बहिरा बालकको विद्यालय	६४००	५१२०	१२८०		६६००	५२८०	१३२०		६८००	५४४०	१३६०			P2	१०	२	३
२३	शिक्षा विकास कार्यक्रम (प्रारम्भिक बालविकास, आधारभूत, माध्यमिक, प्राविधिक, र अन्य शैक्षिक विकास)	३६१५५	२८९२४	७२३१		३७२८५	२९८२८	७४५७		३८४१५	३०७३२	७६८३			P2	४	२	३
२४	लाटीकोइली १५ शैय्या अस्पताल निर्माण	७२३१	७२३	६५०८		७४५७	७४६	६७१२		७६८३	७६८	६९१५			P2	३	२	३
२५	मातृ तथा नवशिशु कार्यक्रम अन्तर्गत आमा सुरक्षा, गर्भवती उत्प्रेरणा सेवा, न्यानो झोला र निःशुल्क गर्भपतन कार्यक्रम	२३१३	१३८८	९२५		२३८५	१४३१	९५४		२४५७	१४७४	९८३			P2	५	१	३
२६	क्षयरोग नियन्त्रण कार्यक्रम	४४८३	२६९०	१७९३		४६२३	२७७४	१८४९		४७६३	२८५८	१९०५			P2	३	२	३
२७	पोषण कार्यक्रम	५२११	३१२७	२०८४		५३७४	३२२४	२१४९		५५३७	३३२२	२२१५			P2	३	२	२
२८	परिवार नियोजन किशोर किशोरी तथा प्रजनन् स्वास्थ्य कार्यक्रम	५४९८	३२९९	२१९९		५६७०	३४०२	२२६८		५८४१	३५०५	२३३७			P2	५	१	३
२९	खोप कार्यक्रम	५३४८	३२०९	२१३९		५५१५	३३०९	२२०६		५६८२	३४०९	२२७३			P2	३	२	३
३०	कोभिड लगायत अन्य महामारीजन्य रोग नियन्त्रण कार्यक्रम	१०८५९	६५१६	४३४४		१११९९	६७१९	४४७९		११५३८	६९२३	४६१५			P2	३	२	३
३१	विद्यालय स्वास्थ्य तथा नर्सिङ्ग सेवा कार्यक्रम	५६२९	३३७७	२२५२		५८०५	३४८३	२३२२		५९८१	३५८८	२३९२			P2	५	२	२
३२	विशेषज्ञ स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	५७८२	३४६९	२३१३		५९६२	३५७७	२३८५		६१४३	३६८६	२४५७			P2	३	१	२
३३	महिला स्वास्थ्य स्वयम्सेविका कार्यक्रम	१०६९६	६४१८	४२७९		११०३१	६६१८	४४१२		११३६५	६८१९	४५४६			P2	५	२	२

क्र.सं.	कार्यक्रम/आयोजना	आ.व. २०७९/८० को अनुमान				आ.व. २०८०/८१ को प्रक्षेपण				आ.व.२०८०/८१ को प्रक्षेपण				साङ्केतीकरण				
		कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	रणनीतिक स्तम्भ	प्राथमिकीकरण	दि.वि.ल. सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
३४	सुर्खेत उपत्यका खानेपानी आयोजना सञ्चालन तथा मर्मत सहयोग	१९२०	६७२	१२४८		१९८०	६९३	१२८७		२०४०	७१४	१३२६			P2	६	२	१
३५	भेरी लिफ्टिङ खानेपानी आयोजना	४८०००	१६८००	३१२००		४९५००	१४८५०	३२१७५		५१०००	१७८५०	३३१५०			P1	६	२	१
३६	वडा नं. १४ चन्दने खानेपानी आयोजना	१३९५२	४८८३	९०६९		१४३८८	५०३६	९३५२		१४८२४	५१८८	९६३५			P2	६	२	१
३७	खानेपानी तथा सरसफाई अन्य सालबसाली कार्यक्रम	६६०००	२३१००	४२९००		१७७२५८	६२०४०	११५२१८		१२३२५०	४३१३८	८०११३			P2	६	२	२
३८	ज्येष्ठ नागरिक लक्ष्यित कार्यक्रम	४४४८	३५५८	८९०		४५८७	३६७०	९१७		४७२६	३७८१	९४५			P2	५	१	३
३९	अपाङ्गता लक्ष्यित कार्यक्रम	४६४०	३७१२	९२८		४७८५	३८२८	९५७		४९३०	३९४४	९८६			P2	१०	२	३
४०	महिला तथा बालबालिका लक्ष्यित तथा अन्य सालबसाली कार्यक्रम	१३१९४	१०५५५	२६३९		२३९१८	१९१३५	४७८४		२४६४३	१९७१५	४९२९			P2	१०	२	३
४१	युवा सृजनशिलता विकास कार्यक्रम	५६३७	३३८२	२२५५		५८१३	३४८८	२३२५		५९८९	३५९३	२३९६			P2	१२	२	३
४२	खेलकुद विकास तथा अन्य नियमित कार्यक्रम	३८४०	२३०४	१५३६		३९६०	२३७६	१५८४		४०८०	२४४८	१६३२			P2	११	२	३
४३	सामाजिक सुरक्षा तथा पञ्जीकरण कार्यक्रम	८९८८१४	८९८८१४			९२६९०२	९२६९०२			९५४९९०					p1	२	२	३
(ग)	**पूर्वाधार विकास**																	
४४	नगरपालिकाको प्रशासकीय भवन निर्माण	५४४००	१०८८०	४३५२०		५६१००	११२२०	४४८८०		५७८००	११५६०	४६२४०			P2	१६	३	३
४५	अतिथि गृह निर्माण, सुर्खेत	१६०००	३२००	१२८००		१६५००	३३००	१३२००		१७०००	३४००	१३६००			P2	१२	३	३
४६	क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम तथा अन्य कार्यक्रम	१८५०८	३७०२	१४८०६		७०६४९	१४१३०	५६५१९		७२७९०	१४५५८	५८२३२			P2	९	३	३
४७	सडक मर्मत कार्यक्रम (सडक बोर्ड)	५६००	११२०	४४८०		५७७५	११५५	४६२०		६९१४	१३८३	५५३१			P2	९	३	३
४८	सडक तथा पुल निर्माण निर्माण तथा मर्मत सालबसाली कार्यक्रम	१०१३०७	२०२६१	८१०४६		१५३००६	३०६०१	१२२४०५		१९९५०७	७५३६	१४०९३५			P2	९	३	३
४९	विद्युतीय गाडी चार्जिङ स्टेशन निर्माण आयोजना	१६८००	३३६०	१३४४०		१७३२५	३४६५	१३८६०		१७८५०	३५७०	१४२८०			P2	१३	३	१
५०	बायोग्याँस उत्पादन, प्रवर्द्धन कार्यक्रम	१६०००	३२००	१२८००		१६५००	३३००	१३२००		१७०००	३४००	१३६००			P2	७	३	१
५१	सडक बत्ती (सौर्य ऊर्जा र हाइमास्ट) तथा अन्य नियमित कार्यक्रम	२०१७६	४०३५	१६१४१		१०८०७	२१६१	८६४५		२१४३७	४२८७	१७१५०			P2	७	३	१
५२	सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमैत्रि शासन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२६२०१	१०४८०	१५७२०		२७०१९	१०८०८	१६२१२		२७८३८	१११३५	१६७०३			P2	११	३	३
(घ)	वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन																	
५३	वन, हरियाली तथा जैविक विविधता प्रवर्द्धन सालबसाली कार्यक्रम	१४४००	२८८०	११५२०		१४८५०	२९७०	११८८०		१५३००	३०६०	१२२४०			P2	१५	३	१
५४	भू तथा जलाधार संरक्षण र अन्य नियमित कार्यक्रम	१९६५१	३९३०	१५७२१		२०२६५	१८९१	५७५६४		२०८७९	४१७६	१६७०४			P2	१५	३	१

क्र.सं.	कार्यक्रम/आयोजना	आ.व. २०७९/८० को अनुमान				आ.व. २०८०/८१ को प्रक्षेपण				आ.व.२०८०/८१ को प्रक्षेपण				साङ्केतीकरण				
		कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	कुल	चालु	पुँजीगत	वित्तीय व्यवस्था	रणनीतिक स्तम्भ	प्राथमिकीकरण	दि.वि.ल. सङ्केत	लैङ्गिक सङ्केत	जलवायु सङ्केत
५५	घरायसी फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्यक्रम	१२८०	२५६	१०२४		१३२०	२६४	१०५६		१३६०	२७२	१०८८			P1	११	२	१
५६	वातावरणमैत्री वडा घोषणा	९६०	१९२	७६८		९९०	१९८	७९२		१०२०	२०४	८१६			P2	१३	२	१
५७	सेनिटरी ल्याण्डफिल साइट निर्माण	३०७६२	६१५२	२४६१०		३१७२४	६३४५	२५३७९		३२६८५	६५३७	२६१४८			P1	११	३	१
५८	प्लाष्टिक नियन्त्रण कार्यक्रम	६४०	१२८	५१२		६६०	१३२	५२८		६८०	१३६	५४४			P2	११	३	१
५९	विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलन कार्यक्रम	२८८०	४९०	२३९०		२९७०	५०५	२४६५		३०६०	५२०	२५४०			P1	१३	३	१
६०	विपद् जोखिम न्युनिकरण तथा व्यवस्थापन क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	२०८०	३५४	१७२६		२१४५	३६५	१७८०		२२१०	३७६	१८३४			P2	१३	३	१
६१	प्राकृतिक सम्पदा तथा बस्ती संरक्षण कार्यक्रम	११२०	१९०	९३०		११५५	२६१०६	१६७४६१		११९०	३४२३८	११७१६२			P2	११	३	१
६२	पानी संरक्षण, भुमिगत जल प्रवर्धन	४८००	८१६	३९८४		४९५०	८४२	४१०९		५१००	८६७	४२३३			P2	११	३	१
६३	भू उपयोग योजना तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन	१२८०	२१८	१०६२		१३२०	२२४	१०९६		९५३९६	१६२१७	७९१७९			P1	११	३	१
६४	जनचेतना एवम् विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी अन्य कार्यक्रम	६७८२	११५३	५६२९		६९९४	११८९	५८०५		७२०६	१२२५	५९८१			P2	१३	३	१
(ङ)	संस्थागत विकास तथा सुशासन																	
६५	न्यायिक समितिको क्षमता अभिवृद्धि तथा न्यायिक समितिको क्षमता अभिवृद्धि	४६४०	४१७६	४६४		४७८५	४३०७	४७९		४९३०	४४३७	४९३			P2	१६	२	३
६६	सुशासन प्रवद्धन कार्यक्रम	१२८१५	११५३४	१२८२		१३२१६	११८९४	१३२२		१३६१६	१२२५४	१३६२			P2	१६	२	३
६७	कार्यालय सञ्चालन तथा कर्मचारी एवम् पदाधिकारीको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	१९१६२८	१७२४६५	१९१६३		२४८२२९	२२५१७२	२४८२३		३१९५६९	४४५२५	९३९२			P2	१६	२	३
६८	सूचनाको हकको प्रवर्द्धन	२८८०	२५९२	२८८		२९७०	२६७३	२९७		३०६०	२७५४	३०६			P2	१६	२	३
६९	करदाता शिक्षा कार्यक्रम	७६८	५३८	२३०		७९२	५५४	२३८		८१६	५७१	२४५			P2	१७	२	३
७०	कर्मचारी तथा पदाधिकारीको क्षमता अभिवृद्धि	१६००	११२०	४८०		१६५०	११५५	४९५		१७००	४२०	१८०			P2	११	२	३
७१	राजस्व उपशाखा एवम् वडा कार्यालयहरूमा भौतिक संरचना एवम् सामग्रीहरूको व्यवस्थापन गन	४१६०	२९१२	१२४८		४२९०	३००३	१२८७		४४२०	३०९४	१३२६			P2	१६	२	३
७२	हटिया क्षेत्रमा व्यावसायिक भवन निर्माण	२५१०३	१०३२५	४९०८	२३०००	३६२००	१०६७५	६०९९	२४१५१	३७२९७	१५२५	१८१४४	५३५८		P2	१६	२	३
७३	तथ्याङ्क, योजना तथा विकास व्यवस्थापन कार्यक्रम	६३०७	५६७६	६३१		६५०५	५८५४	६५०		६७०१	६०३१	६७०			P2	१६	३	३
	कुल	१९४१११३	१४०३५७४	५१२०३२	३२०००	२२७२३०२	१५८२७४९	८८७१०५	३१४००	२४९७७६५	४६९९८१	८७६४३४	०७९९					

अनुसूची-२ : अभिमुखीकरण कार्यक्रमको उपस्थिति

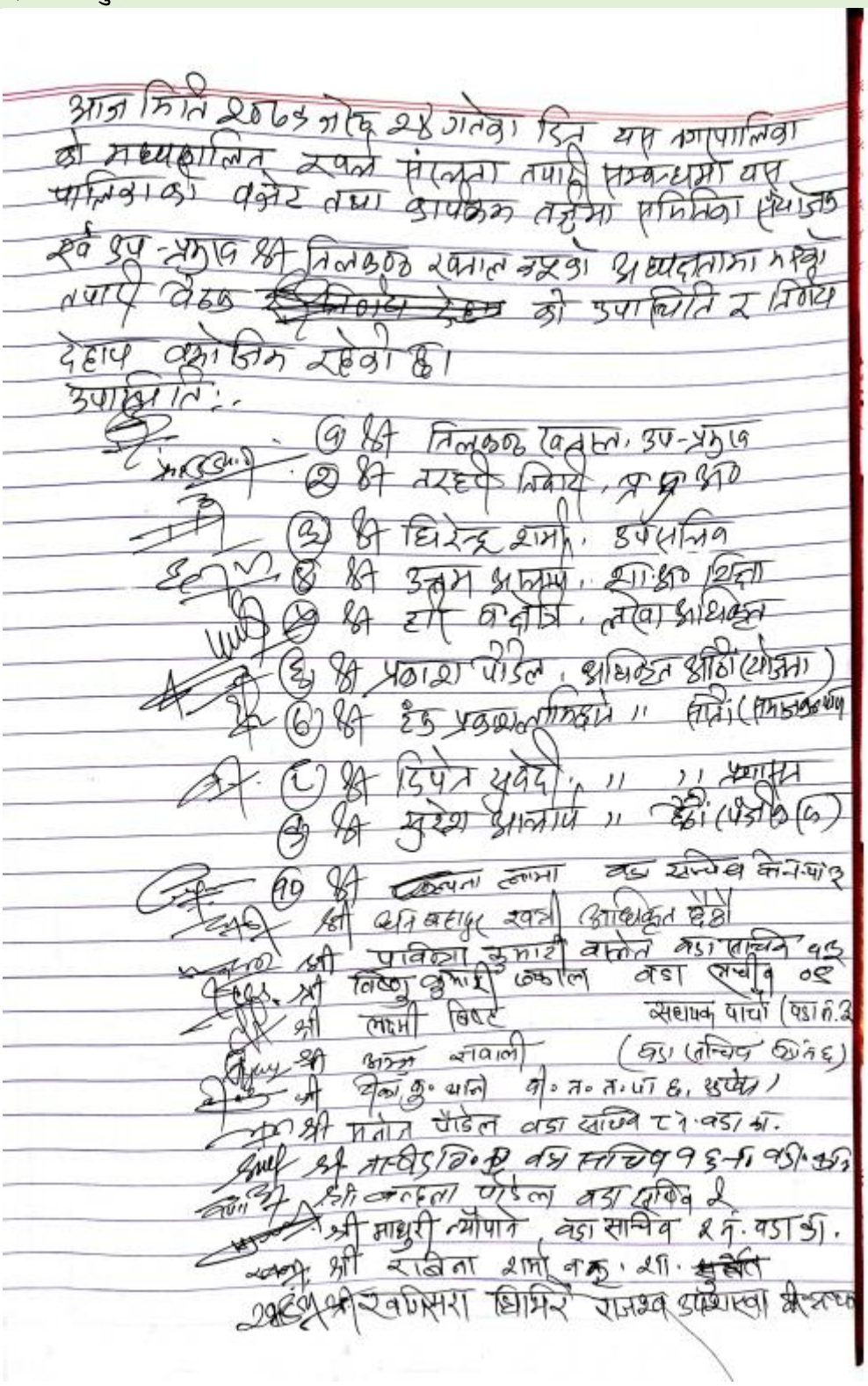

आज मिति २०७९ गते २४ गतेका दिन यस नगरपालिका को मध्यकालीन खर्च संरचना तयारी सम्बन्धमा यस पालिकाको बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति अध्यक्ष एवं उप-प्रमुख श्री तिलकराज खनाल ज्यूको अध्यक्षतामा भएको तयारी बैठक ~~[illegible]~~ को उपस्थिति र निर्णय देहाय बमोजिम रहेको छ।

उपस्थिति:-

(१) श्री तिलकराज खनाल, उप-प्रमुख
(२) श्री नरहरि तिवारी, प्र.प्र.अ.
(३) श्री धिरेन्द्र शर्मा, उपसचिव
(४) श्री उत्तम प्रसाद, शा.अ. शिक्षा
(५) श्री हरि कन्दोरि, लेखा अधिकृत
(६) श्री प्रकाश पौडेल, अधिकृत छाँटी (योजना)
(७) श्री इन्द्र प्रकाश गिरि " छाँटी ([illegible])
(८) श्री दिपेन्द्र सुवेदी, " " प्रशासन
(९) श्री सुरेश आचार्य " छाँटी (पेन्शन)
(१०) श्री [illegible] लामा वडा सचिव कोटेपाटे
श्री धन बहादुर खत्री अधिकृत छैठौं
श्री पवित्रा कुमारी बस्नेत वडा सचिव वडा
श्री विष्णु कुमारी ढकाल वडा सचिव ०९
श्री लक्ष्मी बिष्ट सहायक पार्चा (वडा नं.३
श्री [illegible] खनाल (वडा सचिव [illegible])
श्री [illegible] थाने बो.त.त.पा.ई., सुर्खेत
श्री मनोज पौडेल वडा सचिव ८ वडा नं.
श्री [illegible] वडा सचिव १६ वडा नं.
श्री कल्पना पौडेल वडा सचिव २
श्री माधुरी त्यौपाने, वडा सचिव २ नं. वडा नं.
श्री राबिना शर्मा न.प्र. शा. [illegible]
श्री रवणिसरा घिमिरे राजस्व अधिकृत

श्री मान कुमारी विष्ट हरि शाखा प्रमुख
उप्रमुखाधिकारी वडासचिव वीरेन्द्रनगर १२
शाखा प्रमुख विद्यालय वडाकार्यालय
लोक बहादुर केसी - प्रशासन शाखा
विशाल अधिकारी पूर्वाधार शाखा
किशोर कँडेल (आधिकृत कर्मचारी) - भवन तथा बस्ती विकास शाखा
याम लाल गिरी " " (LEOC प्रमुख)
भुपेन्द्र गिरी जग्गा नि अस्वा. शाखा
सरला रेग्मी - म. तथा बाल शाखा
विरेन्द्र प्रसाद आचार्य वडा सचिव १११ वडाकार्यालय
यज्ञ प्रसाद पाण्डेय पशु पंछी वि. शाखा प्रमुख
धर्मराज लामिछाने शिक्षा शाखा
मान रेग्मी ध.पु.अ
रमेन्द्र के.सी रा.पु
रुका बहादुर केसी का.सै
दिनेश खाल्को वडा सचिव नी.व.प वडा
उदय ब. थापा क्षेत्रि नगर अस्पताल
शान्ती दिक्षी प्रशासन
ठाकुर प्रकाश मल्ल वडा सचिव बी.रे.पी.प्र.सुर्खेत
पुष्प ब. थापा (उद्योग शाखा)
ईश बहादुर विष्ट, वडा सचिव वडा नं. १०
वसन्त प्रसाद मल्लाई, प्रोनिक्ति, शाह

निर्णय नं. १

मध्यमकालिन खर्च संरचना तर्जुमा गर्ने प्रयोजनका लागि यसका अवधारणा, विषय वस्तु तथा कानुनी प्रावधानहरुका बारेमा छलफल गरियो ।

निर्णय नं. २

मध्यकालिन खर्च संरचना तर्जुमा गर्ने प्रयोजनका लागि प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको संयोजकत्वमा देहाय बमोजिम कार्यदल गठन गर्ने निर्णय गरियो ।

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत - श्री नरहरी तिवारी - संयोजक
आर्थिक प्रशासन शाखा - श्री विपिन सुवेदी - सदस्य
समाज कल्याण तथा सहकारी - श्री ईश प्रकाश लामिछाने - सदस्य
प्रशासन शाखा - श्री विपिन सुवेदी - सदस्य

शिक्षा युवा तथा खेलकूद - श्री चिरेन्द्र शर्मा - सदस्य
स्वास्थ्य विकास शाखा - श्री विशाल अधिकारी - सदस्य
महिला बालबालिका तथा समाज - श्री सरला रेग्मी - सदस्य
कृषि विकास शाखा - श्री मानकुमारी विष्टु - सदस्य
पशु सेवा शाखा - श्री यज्ञ प्रसाद पाण्डे - सदस्य
भवन तथा बस्ती विकास शाखा - श्री किश्वर कडेल - सदस्य
राजस्व उपशाखा - श्री खगिन्द्र खिमिरे - सदस्य
पेन्सन उपशाखा - श्री खड्ग के.सी. - सदस्य
आ.ले.प. शाखा - श्री पुष्प लेखा रुचनाल - सदस्य
योजना तथा अनुगमन उपशाखा - श्री धन बहादुर खत्री - सदस्य
वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन उपशाखा - श्री [illegible] - सदस्य
योजना तथा वातावरण शाखा - श्री प्रकाश पाण्डेय - सदस्य सचिव

अनुसूची-३ : आ.व. २०७९/८० को नगर प्रमुखको नीति र वक्तव्यमा मध्यमकालीन खर्च संरचना

वीरेन्द्रनगर नगरपालिकाको ११ औं नगरसभाकाको एघारो वैठकमा
कार्यपालिका प्रमुख श्री मोहनमाया ढकाल भण्डारीले
प्रस्तुत गर्नु भएको

आर्थिक वर्ष २०७९/०८० को
नीति र वक्तव्य

८. कर संकलन कार्यलाई प्रविधिमैत्री बनाउंदै नगर तथा वडामा कार्यरत कर्मचारीहरुलाई विभिन्न क्षमता विकास तथा प्रविधिमैत्री तालिमहरु संचालन गरिनेछ ।

९. नगरपालिकालाई तिर्नुपर्ने कर दस्तुर तिरेका व्यवसायीहरुबाट मात्र वस्तु तथा सेवाहरु खरिद गर्न नगरपालिका अन्तर्गतका कार्यालय र अन्य सार्वजनिक निकायलाई समेत अनुरोध गर्ने नीति लिईनेछ ।

१०.सरकारको नाममा बाटो लगतकट्टा गर्ने (कित्ताकाट तथा खरिदविक्री बाहेक बाटो लगतकट्टाको लागि मात्र) सिफारिस निःशुल्क गर्ने नीतिलाई निरन्तरता दिइनेछ ।

११. नगरको दिगो र ब्यवस्थित विकासका लागि नगरको आवधिक योजना, योजना बैक तथा मध्यकालीन खर्च संरचना (MTEF) वनाई आगामी आ व देखि यीनै दस्तावेजका आधारमा वजेट योजना तर्जुमाका कामहरु गर्ने ब्यवस्था मिलाईनेछ ।

१२.अपाङमैत्री व्यक्तिगत भवन निर्माणको नक्शापास दस्तुरमा २५ प्रतिशत त्यस्तै

अनुसूची-४ : अभिमुखीकरण कार्यक्रमका केही तस्वीरहरू

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अभिमुखीकरण कार्यक्रममा
मन्तव्य राख्नु हुँदै नगर उपप्रमुख श्री नीलकण्ठ खनाल

अनुसूची-५ : मध्यमकालीन खर्च संरचना अद्यावधिक गर्न नगरपालिकाले सङ्कलन गर्नुपर्ने थप तथ्याङ्क

प्रमुख विषय क्षेत्रगत सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

क्र. सं.	सूचक/लक्ष्य	एकाइ	प्रदेश अवस्था	गत आ.व.को. अवस्था	२०७८/७९ को अवस्था	मध्यमकालीन लक्ष्य		
						२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
१	१५ देखि २४ वा उमेर समुहको साक्षरता दर	प्रतिशत	६६.१७					
२	विद्युतमा पहुँच प्राप्त जनसंख्या	प्रतिशत	२१.७					
३	आफ्नो आयको दुई तिहाइभन्दा बढी खानामा खर्च गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत						
४	मुद्रास्फिति दर	प्रतिशत	४.७					
५	साक्षरता दर	प्रतिशत						
६	संस्थागत सुत्केरी गराउने गर्भवती महिला	प्रतिशत						
७	५ वर्षमुनिको बाल मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्म)	जना						
८	नवजात शिशुमृत्युदर (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	दर						
९	कुपोषण दर	संख्या						
१०	पाँच वर्षमुनिका बालबालिकामा पुड्कोपना	प्रतिशत						
११	पाँच वर्षमुनिका कम तौल हुने बालबालिका	प्रतिशत						
१२	प्रजनन् उमेरका महिलाहरूमा रक्त अल्पताको स्थिति (prevelance)	प्रतिशत						
१४	जीवनमा शारीरिक तथा यौन हिंसा भोगका महिला	प्रतिशत						
१५	विषयगत समितिमा महिला प्रतिनिधित्व	प्रतिशत						
१७	आफ्नो आयको दुई तिहाइभन्दा वढी खानामा खर्च गर्ने जनसंख्याको प्रतिशत	प्रतिशत						
१८	कम्प्युटरमा अभिलेख राख्ने र विद्युतीय माध्यमबाट रिर्पोटिङ गर्ने वडाहरु	संख्या						

क्र. सं.	सूचक/लक्ष्य	एकाइ	प्रदेश अवस्था	गत आ.व.को. अवस्था	२०७८/७९ को अवस्था	मध्यमकालीन लक्ष्य		
						२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
१९	नीति, कानून, कार्यविधि र मापदण्ड पालना	प्रतिशत						
२०	निर्धारित ढाँचामा त्रैमासिक रुपमा प्रगति तथा खर्चको विवरण पेश गर्ने वडा र शाखा/एकाइ	प्रतिशत						
२१	विपद्का घटनाहरूबाट मृत्यु	सङ्ख्या						
२२	आवश्यक सेवाहरू (शिक्षा, स्वास्थ्य र सामाजिक सुरक्षा) मा स्थानीय तहले गरेको कुल सरकारी खर्च	प्रतिशत						
२३	लैङ्गिक समानतालाई प्रत्यक्ष रुपमा योगदान पुऱ्याउने स्थानीय तहको बजेट खर्च	प्रतिशत						
२४	आधारभूत खानेपानी सेवामा पहुँच भएको घरपरिवार	प्रतिशत						
२५	ढल प्रणालीहरू/उपयुक्त दिशाजन्य लेदो व्यवस्थापन पद्धति (Faecal Sludge Management) मा चर्पी जोडिएका	प्रतिशत						
२६	खाना पकाउन ऊर्जाको प्राथमिक स्रोतको रुपमा कोइला, दाउरा, गुइँठा लगायतका ठोस इन्धन प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत						
२७	पक्की सडकको घनत्व	कि.मी./व.कि.मी.						
२८	खर/पराल/पातले छाएको घरमा बस्ने परिवार	प्रतिशत						
२९	जलवायुका दृष्टिकोणले व्यवस्थित गाउँ वस्तीहरू	संख्या						
३०	जलवायुको दृष्टिकोणले व्यवस्थित खेती प्रणाली	सङ्ख्या						

शिक्षा क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

सूचक	एकाई	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्ने प्रजनन् उमेर (१५ देखि ४९ वर्ष उमेर)का महिलाको अनुपात	अनुपात					
स्वास्थ्य बिमामा सहभागी घरपरिवार	प्रतिशत					
घरवाट स्वास्थ्य संस्थामा पुग्न ३० मिनेट वा सोभन्दा कम समय लाग्ने घरपरिवार	प्रतिशत					
नयाँ एचआईभी संक्रमितहरूको सङ्ख्या (प्रतिलाख)	जना					

विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

सूचक	एकाइ	गत आ.व.सम्मको वास्तविक उपलब्धि	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
विपद् व्यवस्थापन स्वयम्सेवक	जना					
प्रवलीकृत विद्यालय तथा स्वास्थ्य संस्था	वटा					
संरक्षित ऐतिहासिक सांस्कृतिक सम्पदाहरू	वटा					
वृक्षरोपण गरिएको क्षेत्र	हे.					